

בית דוד

על

כשרות

הדגים הקלופים

חובר בס"ד ע"י
דוד גרסון

אין כוונתנו פה לפסוק הלכה למעשה רק להציע
דברי הפוסקים לפני הלומדים

מכתב של הג' שליט"א מחבר ספרי שו"ת רבבות אפרים

Rabbi Ephraim Greenblatt
5556 Barfield Road
Memphis, TN 38120

בס"ד
הרב אפרים גרינבלאט
רב ושו"ב במעמקים
מח"ס שו"ת רבבות אפרים ח"ה ועה"ת

ר"ח אלול תשע"א,
עברית על הקשרים,
בית דין סגור בענין נשואים המצויים הלא נשואים,
וראויים שחבולין ע"י שו"ת המוציאה הדיוקן
וראוי לאתר י"א
הפסחה
על קולטתם
הרב אפרים גרינבלאט

טלפון: (901) 682-3291 Telephone:

פקס: (901) 685-0258 Fax:

מכתב של הג' שליט"א מחבר ספרי שו"ת אורחותיך למדני ועוד

לכבוד הרב דוד גרסון שליט"א.

הסכמה:

"חמותי, ראיתי אור", בהופיע למראה עיני הספר **בית דוד** שחיבר הרב חריף ובקי מהר"ר **דוד גרסון שליט"א** בענין כשרות הדגים קלופים.

עברתי על הגליונות וראיתי שידי רב לו במלחמתה של תורה, ובבקיאות ובהבנה ישרה. אסף איש טהור את כל הנאמר בדברי הפוסקים, בחיפוש מחיפוש, ומענין לענין, בין במציאות ובין בהלכה. ומצאתי בדבריו דברים טובים ונכוחים, ולזאת הנני מן המשכימים המסכימים שיפוצו מעינותיו חוצה, ויזכה ללמוד וללמד להגדיל תורה ולהאדירה.

ובזכות חיבור זה על כשרות הדגים, יזכה המחבר לברכת הדגים שבירך יעקב אבינו ע"ה, דהיינו **"וידגו לרב בקרב הארץ"**, ובכלל ברכה זו יש לפרש **"ויהיו דוד גרסון ותורתו לב ב בקרב הארץ"**.

מאת מחבר הספר אורחותיך למדני.

הנה קצת הערות:

ביטול בששים: דג טמא בדג טהור.

כת"ר הביא מ"ש המהרש"ם ח"ג ס"רמג. ושוב כתב כת"ר, **"לכן לדעת המהרש"ם במרוסקים אפי' את"ל שזה נחשב כמו יבש שייך ביטול בס'...** אמנם רואים שלא דבר מאומה על מצות עשה דוהבדלתם שסוף כל סוף היהודי לא בדק את כולם, ובזה אין הולכים אחר הרוב, והמהרש"ם לא לקח ענין זה בחשבון."

ויש לדון בזה. שהמקור לחיוב זה הוא מדברי הרמב"ם, ומ"ש הריב"ש בס"קצב. וז"ל **"כיון שהתורה צותה לבדוק בסימנין שלא יהיה מכ"ד עופות הטמאין, וכמ"ש הר"מ ז"ל (פ"א מהל" מאכלות אסורות), על כרחינו יש לנו לחוש לכל אחד מהן, ואפילו הוא מיעוטא" ע"ש. הרי שיש חיוב לבדוק אף כשהאיסור הוא המיעוט, ולכן אין אזלינן בתר רובא, ולא אמרינן בטול ברוב. וראיתי בהר צבי בי"ד ס"עד. שהוא פירש דברי הריב"ש, וז"ל **"כוונת הריב"ש היא דלא אזלינן לענין זה בתר רובא הוא, מכיון שאמרה תורה והבדלתם, מצוה לבדוק, ולכן כל שיש איזה אפשרות היא לבדוק, יש חיוב לבדוק ולהבדיל, ולא לסמוך בזה על הרוב"**. ע"ש.**

וכן הוא במנין המצות בתחילת המשנה תורה, שכתב הרמב"ם שם בס"קמט. **"לבדוק בסימני בהמה, שנאמר זאת החיה אשר תאכלו"**. וכתב

הראב"ד שם, "א"א, כל לבדוק אין להם טעם, אלא משום לאו הבא מכלל עשה." הרי לדעת הראב"ד אין חיוב לבדוק אלא אם עבר ואכל דבר טמא הוא עבר על לאו ועשה. וכתב הכסף משנה שם לתרץ כמו שהוא תירץ לעיל מזה לגבי שחיטה, וז"ל "לדעת רבינו שהיא עשה למי שירצה לאכול בשר שישחוט או ישחוט לו אחר." הרי הוא סבר שהרמב"ם חולק על הראב"ד, ולדעת הרמב"ם צריך לבדוק להבדיל בין טהור וטמא, ואין זה רק לאו הבא בכלל עשה, וכמ"ש הריב"ש הנ"ל.

אלא מצינו שהרב המגיד לא סבר כן בדעת הרמב"ם, שהוא כתב בהל" מאכ"א פ"א הל"א. לפרש דברי הרמב"ם, וז"ל "והרי זה כאילו באו מצות עשה על מניעת האסורות בענין הצווי כמניעה ממלאכה בימים המקודשים, וזה ברור." הרי לדעתו אף הרמב"ם סבר שיש כאן לאו הבא בכלל עשה, שהרי הוא מדמה דין זה לדין יו"ט שאף שם יש לאו בכלל עשה. הרי מצינו שלדעת הרב המגיד אה"נ שהרמב"ם סבר כהראב"ד הנ"ל. וכן נראה מהלחם משנה שם שכתב, "דכוונת העשה של בהמה טהורה אינו אלא לומר דוקא טהורה אין, אבל טמאה לא, ולתת עשה בכל טמאה משום לאו הבא מכלל עשה עשה" ע"ש. הרי אף הוא סבר כהרב המגיד. וכן ראיתי בערוך השולחן ס"עט. אות ב. שכתב על דברי הרמב"ם, "ואין הכוונה שהבדיקה היא מצות עשה... אך באלו יש ג"כ מ"ע שהאוכל מהטמאים עובר על עשה ולא תעשה... וזה הוא גם כוונת הה"מ והלח"מ." ע"ש. וכן ראיתי באורה ושמחה בהל" מאכ"א פ"א הל"א. שכתב "מצוה זו של בדיקת סימנים אינה מצוה קיומית כלל, וכמו שמבואר הרב המגיד ז"ל." ע"ש.

ואף דמצינו בספר המצות שורש ו. שהמפרשים שם האריכו לבאר כוונת הרמב"ם, ופירשו שיש מצות עשה בבדיקה ע"ש, וכדעת הכסף משנה הנ"ל. ועיין עוד בפרי תואר בס"עט ס"ק א. ועוד אחרונים שלא סברו כהרב המגיד, ובכללם מ"ש הלחם יהודה בהל" מאכ"א פ"א הל"א, שכתב "...וכל זה לפי דברי הרב המגיד, אבל לפי מה שנראה מדברי רבינו בספר מנין המצות בעשין ס"קמט. וקנב. הוא שמצוה היא הבדיקה, ור"ל שאנו מצווין לבדוק בסימנים וכפי הפשט לשונו בפתיחת הלכות אלו דכתב מצוה לבדוק, משמע דהבדיקה היא מצוה" ע"ש. מ"מ בדרך כלל העיקר אצלינו הוא מ"ש הרב המגיד שידוע שהרב המגיד הוא נאמן ביתו של הרמב"ם, וכבר כתב הרדב"ז בלשונות הרמב"ם בס"אלף תד. (ס"לא.), "וכלל גדול יש לי, כל מקום שאני רואה מחלוקת בדברי הרב ז"ל, אני סומך על דברי בעל מגיד משנה שהיה אדם גדול ובקי... ועוד שכיון שהוא בא לפרש דבריו דקדק בהם כל הצורך." ע"ש. וכן הוא בס"אלף תעז. (קד.) שהוא כתב, "שאין בכל הראשונים מי שהוא בקי בלשון הרב יותר מבעל מגיד משנה, לפי שנתן אל לבו לפרש דבריו, ועבר על כלו והיה סדור לפניו כשלחן ערוך, וכ"ש אנן יתמי דיתמי שנחלוק עליו בכוונת הרב ז"ל." ע"ש. וכן הוא בס"אלף רמה. (תעז.) שכתב, "שעל בעל המגיד משנה יש לסמוך בהבנת דברי הרמב"ם ז"ל, לפי שהוא בא לפרש דבריו, ומדקדק בהם יפה." וכן הוא בפעולת צדיק ח"ב. ס"רצו. ע"ש. ולכן אף שכמה

מהאחרונים חולקים על הרב המגיד, מ"מ עכ"פ י"ל שיש ספק בדעת הרמב"ם.

וגם מצינו ששאר הראשונים לא סברו שיש מ"ע לבדוק הסימנים. וכבר כתבתי לעיל שכן דעת הראב"ד, וכן דעת הרמב"ן בספר המצות הנ"ל, שכתב "והוא לאו הבא בכלל עשה בטמאים כדי שיהא האוכל עובר בלאו גמור, ובלאו הבא בכלל עשה הוא עשה" ע"ש. וכן דעת החינוך במצוה קנ"ג. שהוא סבר שהעיקר כדעת הרמב"ן ע"ש.

וכן י"ל לדעת הר"ש בתרומות פ"י מש"ח. שלדעתו יש ביטול של דג טמא בדגים טהורים, ואף בבריה בא' בתתק"ס. ע"ש. וכן דעת הרשב"א בתורת הבית, עיין בב"י י"ד ס"ק. ד"ה י"א. ולכן ממילא י"ל לדעתם שכיון שיש בטול אין מצות עשה לבדוק.

וגם ראיתי במהר"ם שיק י"ד ס"צח. ד"ה מיהו, שכתב "והתוספות והרשב"א והר"ן בחולין סג: בד"ה ודלמא, שהקשו ניזיל בתר רובא, לא ס"ל כהריב"ש. ע"ש.

ואף שרש"י בע"ז לה: כתב לגבי חילק, "מפני מה אסרוה, מפני שעירבונה עולה עמה דגים טמאים הדומים לה, הלכך לא שנא טרופה ולא שנא אינה טרופה, איכא למיחש לאחד מאלף ביניהם דדמו ליה, ולא מינכרי". ע"ש. הרי אף באלף אין ביטול (וכן הוא באור זרוע שם). ולכאורה י"ל שרש"י סבר כמו שי"א בדעת הרמב"ם דבעינן בדיקה, ולכן אין ביטול אף בטרופה, דאין אזלינן אחר הרוב. אולם אין זה מוכרח, שי"ל שהטעם שאין ביטול הוא מפני שבנדון זה אין טעם הדג הטמא דומה לטעם הדג הטהור, ואף בטרופה, דהיינו "נשתברו הדגים ואין ניכרין", כמ"ש רש"י שם, עדיין יש חתיכות קטנות שם שאינן ניכרות במראהן, ואין ביטול כיון שאין טעמם שווים, ומיד כשהוא אוכל החתיכה טמאה הוא מרגיש מהטעם שזה דג טמא. ומ"ש רש"י "ואין ניכרין", הוא לא מיירי על הטעם אלא על צורת הדג. ולכן שפיר כתב רש"י שאף באלף אין ביטול כיון שטעם הדג הטמא עדיין ניכר. ואין לומר מכאן שרש"י סבר דבעינן בדיקה משום והבדלתם. (ועיין בחלקת יעקב יו"ד סי' לא. פירושו בדעת רש"י הנ"ל).

ולפי זה הלא י"ל ס"ס, דהיינו שמא ההלכה כרוב הראשונים הנ"ל שסברו דאין מצות עשה של בדיקה, ואת"ל שזה אינו וההלכה כהרמב"ם, אז שמא י"ל ההלכה כפירוש הרב המגיד והלחם משנה בדעת הרמב"ם. ולכן מצינו שאין חיוב בדיקה, וממילא יש בטול של דג טמא בדגים טהורים, וכמ"ש במהרש"ם הנ"ל. וכבר כתב הכה"ח בס"ק. בכללי ס"ס אות ד. דעבדינן ס"ס בפלוגתא דרבוותא ע"ש. ועוד י"ל, שאף דמצינו בתוספות כתובות ט. בד"ה ואב"א, דספק ספיקא משם אחד הוי כחד ספיקא, ולכאורה אף ס"ס הנ"ל חדא ספיקא דהיינו אם צריך לבדוק או לא. מ"מ מצינו שהרמב"ם חולק על סברת התוספות בענין חדא ספיקא נינהו כמבואר ברב המגיד בהל" איסורי ביאה פ"ג. הל"ב. ע"ש (ועיין אג"מ ח"ד א"ח ס"סב. בזה). ועוד, כבר כתב הש"ך בכללי ס"ס אות יב. שאם אחד מהשני ספיקות מתיר יותר עדיין יש להתיר, כגון ס"ס לגבי כלי עכו"ם, ספק נשתשמו בו

היום ואת"ל נשתמשו בו היום שמא נשתמשו בו בדבר שהוא פוגם בעין או שאין נותן טעם. הרי לא אמרינן כאן שכל הספק חדא ספיקא נינהו, דהיינו אם יש כאן טעם לפגם או לא, וזה מפני ספק אחד מתיר יותר מן השני כמבואר בש"ך שם. ועיין עוד בזה בפר"ח שם אות יב. ובדברי מהרי"ט אלגזי בפ" שני דבכורות בדף י. בד"ה וראיתי להרב. וה"ה בנד"ד שאחד מהשני ספיקות מתיר יותר.

ועוד י"ל בזה, שלענ"ד אף הריב"ש מודה לדין בטול כשא"א להכיר האיסור. דבשלמא בדין ערוד בחולין נט. שהביא הריב"ש לראיה לסברתו, התם יכול כל איש להכיר הערוד שהוא משונה משאר בהמות וחיות. ולכן בזה שפיר הוא לחוש למיעוט מטעם והבדלתם. אולם כשיש ביטול גמור, דהיינו בטול בששים או שיש חתיכות שדומים זה לזה במראה ובטעם ויש בטול חד בתרי, אף להריב"ש שוב אין צורך לבדוק, או מפני שעכשיו א"א להכיר האיסור ע"י בדיקה וכמ"ש ההר צבי הנ"ל, "כל שיש איזה אפשרות היא לבדוק, יש חיוב לבדוק ולהבדיל", משמע כשא"א לבדוק אין חיוב, או מפני שעכשיו אין איסור כלל כיון שיש בטול והוא דבר היתר, ולכן ממילא שאין חיוב לבדוק כדי להבדיל מהאיסור כיון ע"י בטול שוב אין כאן איסור. ולפי זה אתי שפיר מ"ש המהרש"ם הנ"ל.

האם אמרינן חתיכה הראויה להתכבד כשהיא חיה ואינה מבושלת.

כתב כת"ר לגבי חתיכה הראויה להתכבד, שלדעת הפר"מ נראה שהיא חתיכה הראויה להתכבד רק אם "היא מוכנת בלתי תקון, אבל אם מחוסר תקון לא הוי ראוי להתכבד. ובס"קא. ג. יתבאר איזה מקרי מחוסר תקון". הרי סבר הפר"מ שלפי מה שכתב מרן בס"קא. חתיכה חיה אינה בכלל ראויה להתכבד.

לעומת זה הביא כת"ר דעת הרדב"ז שאף חתיכה חיה בכלל ראויה להתכבד. וכת"ר מסיק, "לכן יש מחלוקת בין גדולי האחרונים אם דגים חיים בטלים או לא מצד חתיכה הראויה להתכבד". ע"ש.

ויש להעיר שאף שהרבה מהאחרונים סברו כהרדב"ז כמבואר בכה"ח י"ד ס"קא. אות כז. ע"ש. מ"מ נראה שמנהג הספרדים הוא לקולא בזה. וזה לפי מ"ש השולחן גבוה בס"קא. אות ח. וז"ל "ולפי הכלל בדברי רבינו דסתם ואח"כ מחלוקת הלכה כסתם, בג' דינים הללו נקטינן כמו שסתם בתחילה, ואפילו בחתיכה חיה נהגו כן שלא להחשיבה. וכן אמר לי הרב הגדול מהר"ר יצחק כהן נר"ו (בעל בתי כהונה) שמנהג פה העיר הקודש ירושלים ת"ו דלא מיקרי חר"ל אא"כ מבושלת דוקא. ועל פיו עשיתי מעשה פה עה"ק ירושלים ת"ו בהיותי ממונה על השוחטים בשנת התק"יב... והכשרתי את השאר ע"פ הרב ה"י בדין יבש ביבש חד בתרי בטיל, ואע"פ שכל אלו החתיכות הם ר"ל, כיון שהיו חיינן לא חשיב. ואע"פ שהפר"ח חולק על זה כנז"ל, והוא היה רבו של הרב הנז' ה"י, והיה מאריה דאתרא, אמר מר שכך נהגו רבנים שקדמוהו אשר בארץ המה

ז"ל. הרי המנהג בירושלים מלפני זמן הפר"ח היה להתיר אם נתערב קודם בישול.

וכן כתב הברכ"י שם אות ג. וז"ל "מקאמר הש"ע וכן בכל חלוקה, כונתו לומר דאינה נקראת חתיכה הראויה להתכבד אלא דוקא באלו התנאים, קטנה ומבושלת ובלא נוצה, ואם חסר אחד מכל התנאים אינה נקראת חתיכה הראויה להתכבד. וכן נהגו כמראכש. הרב הגדול מהר"ר שלמה עמאר ז"ל בהגהה כ"י. הרי כן המנהג במערב גם כן.

וכן כתב הנדיב לב ס"עד. וז"ל "וכבר הורה גבר מרן מלכא הראש"ל מהר"י הכהן, דהכי קבילו עליהו פעה"ק ירושלים שאין דין חהר"ל אלא במבושלת."

וכן כתב התעלומות לב ח"ג ס"לח. "הנה מבואר דעת מרן ז"ל דבשר חי לא חשיב חה"ל ורבני האחרונים האריכו בזה. ולדידן דתפסינן דעת מרן ז"ל לא נפ"מ למחלוקת זה אחרי שפסק בשה"ט בסתם דל"ח ר"ל. ובפרט שכן הורה גבר הרב הכהן הגדול ז"ל בעל בתי כהונה... וכן עשינו מעשה פה העירה טראבלס יע"א. ע"ש. וכן הוא לר"י רחמים פראנקו ז"ל, מחברון, בשערי רחמים ח"ב י"ד ס"י. ע"ש.

ואף שהרב פעלים בח"א י"ד ס"כג. דף נ. ד"ה ושו"ר, כתב להשיג על הנדיב לב הנ"ל, וז"ל "והנה הספק שעשה הרב ז"ל דאין חר"ל בחיה, קשה לאומרו, דהוא הפך סוגיין דעלמא, והפך מנהג הידוע, ופשוט. מ"מ כבר כתב היביע אומר ח"י י"ד ס"נח. דף שכב. ד"ה גם, על דברי הרב פעלים, "אשתמיטיה מ"ש השולחן גבוה...". ע"ש. הרי מבואר שהמנהג הספרדים שחתיכה חיה בכלל אינה ראויה להתכבד.

האם לדעת הרמב"ם ספק דאורייתא לחומרא מדרבנן אף במצות עשה.

כת"ר הביא מ"ש הגרי"א הענקין, וז"ל "...וכבר כתוב בחוות דעת בס"ק. בפתיחה, שאפילו להרמב"ם שסובר שספק דאורייתא לחומרא ורק מדרבנן, כל זה רק בדבר שיש בו ל"ת לחוד, מפני שכל דבר שכתוב בתורה הוא על ודאי, אבל בדבר שיש בו גם עשה הוא לחומרא מן התורה. ובדגים הלא יש גם עשה את זה תאכלו וגו' עיין חולין סו: ע"כ ספקו אסור מהתורה" ע"ש.

ויש להעיר שרוב הפוסקים לא כתבו כהחוות דעת הנ"ל בסברת הרמב"ם שבמצות עשה לא אמרינן ספק דאורייתא לחומרא הוא מדרבנן. כתב המוצל מאש בס"יב. לגבי החיוב של נשים בברכת המזון, "ומיהו עדיין יש לי לדון בזה דנפשוט מיהא דס"ל להרא"ש ז"ל דספק דאורייתא לחומרא הוא מדרבנן כסברת הרמב"ם ז"ל דאי סבירא ליה דהוי מדאורייתא אם כן הוה ליה למימר נשים דחייבות בספק בעיא דלא איפשיטא דחייבות מדאורייתא, א"כ למה אינן מוציאות האנשים דהוה ליה דאורייתא ודאורייתא. הרי פשוט לו להמוצל מאש שספק דאורייתא לחומרא הוא רק מדרבנן אף במצות עשה של ברכת המזון. וכן דעת הפר"ח בלקוטי

פר"ח בס"קפד. "דלהרמב"ם דספק דאורייתא רק מדרבנן לחומרא, מי שמסופק אם בירך ברכת המזון, אינו יכול להוציא לאחר דלא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא." הרי שלדעת הפר"ח מודה הרמב"ם אף במצות עשה, דספיקא לחומרא הוי רק מדרבנן. וכן יש לדקדק בתשובת רעק"א בס"ו. שהוא הביא הפר"ח הנ"ל וחולק עליו מטעם אחר, אלא עדיין הוא מודה דאמרינן שלדעת הרמב"ם החיוב לברך הוא רק מדרבנן. וכן דעת ההלכות קטנות בח"ב ס"רעז. שכתב "דמי שהוא ספק אם אכל שיעורא דאורייתא אינו מוציא למי שאכל כשיעור, ולא מבעיא למאי דקי"ל דספקא דאורייתא לחומרא הוי רק דרבנן כמ"ש הרמב"ם בכמה דוכתי, דלא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא אלא אפילו אי הויא דאורייתא אין ספק מוציא מידי ודאי כדאיתא בפ"ק דפסחים." הרי שפשוט לו דאמרינן ספק דאורייתא לחומרא הוא רק מדרבנן אף במצות עשה. וכן נראה מהברכ"י בס"קפד. אות א. אף שהוא מפקפק על זה מטעם אחר. ע"ש. וכן הוא במחבר"ר שם. וכן נראה מהפר"מ בי"ד בסוף שער התערובות בתחלת ס"צח. וכן נראה מהקול אליהו בא"ח ס"ו. ע"ש. ופשוט להם ששייך לומר ספק דאורייתא לחומרא רק מדרבנן לדעת הרמב"ם אף במצות עשה, ועיין מה שמפקפק על זה הקול אליהו ומה שהשיב עליו הברכ"י הנ"ל. וכן נראה מהפתה"ד בס"קפו. אות ב. וכן נראה סברת השאגת אריה בס"קז. שלדעתו החיוב של טומטום בתקיעת שופר הוא רק מדרבנן לדעת הרמב"ם, אף שהיא מצות עשה. ואין להאריך יותר. ולכן נראה שאין לחוש למ"ש החוות דעת שאף הרמב"ם סבר במצות עשה אמרינן ספק דאורייתא לחומרא הוי מן התורה, אף שיש קצת אחרונים שסברו כמוהו.

ואסיים בהוקרה רבה

מאת מחבר הספר אורחותיך למדני.

תוכן הענינים

הקדמה..... יז

הפסוקים..... יט

לענין הלכה..... כא

הנידון..... כג

סימני דגים..... כג

חתיכות מתאימות..... כד

דעת החכם צבי בחתיכות מתאימות..... כו

תגר..... כט

החיוב דוהבדלתם..... לב

שיטה אחרת בוהבדלתם..... לה

דעת הגרי"א הענקין זצ"ל..... לז

דימיון להיתר החלב..... לט

בדיקת הדגים..... מא

ביטול..... מה

ענין בריה וחתיכה הראויה להתכבד..... מז

המחבר והרמ"א לענין מין בשאינו מינו..... נ

ציר ושמנונית..... נב

נתעלם מן העין..... נג

קבוע..... נד

הטרית..... נו

החילק..... נח

פלוסא ואספמיא..... סב

קרבי דגים..... סז

הסרדינים..... סח

הסלמון..... עא

ההרינג..... עב

האנשובים..... עג

סיכום..... עו

לדעת המקילים..... עו

כשארין טמאים..... עו

כשיש טמאים..... עו

לדעת המחמירים..... עז

בירורים במציאות.....פב

פג.....ברירת הדייגים
פג.....לסמוך על טביעת עין
פו.....מציאות במפעל לגבי הטונה
פז.....קושי העבודה
פז.....עוד חששות כשרות במפעל
פח.....מירתת
פט.....מירתת במדינה רחוקה

הערות.....צ

צא.....דעת הרדב"ז בביטול הדגים טמאים
צב.....דעת המהרש"ם בביטול הדגים טמאים
צב.....ביצים

הקדמה

בחסד ד' עלינו אנו מציעים לפני הלומדים כמה הערות בענין כשרות הדגים הקלופים. כי רבים וכן שלמים נוהגים היתר באכילת דגים בלי עור אפי' כשאין על מוצרים אלו השגחה¹. ובקופסאות או בפילה, הדג נמצא בלי קשקשת ובלי ראש ושדרה. לכן צריך להבין, במקום העדר סימני טהרה, על מה סמכו להתיר דגים אלו. וגם מתעוררת השאלה של עירוב דגים טמאים כיון שאין השגחה.

זה הדיון פה בלי להכנס בבעיות אחרות של כשרות, כמו חשש תולעים, כבוש (עם דגים טמאים באוניה), תערובות חומרים בקרח, זליפות שונות על הדגים וזריקות בתוכם, כשרות הכלים ומערכת הקיטור במפעל, ביטול עכו"ם, כשרות החומרים המשותפים כמו השמן וכו'.

ובודאי שצריך לעמוד על מצב הזיופים. וכמה פעמים ה"מירתת" מלזייף של הסוחרים אינו ברור.² לכן מובן שאין הענין של דגים בלי השגחה פשוט וצריך לברר בדברי רבותינו הפוסקים באיזה אופן מועיל. ובדרך הילוכנו בביאור ענין זה התבארו כמה ענינים אחרים בס"ד. והרבה דברים כתבנו רק אחרי עמל רב ויגיע רבה. ומקווה שנתקיים בזה יגעת ומצאת תאמין.

¹ שאין השגחה תמידית, והמשגיחים מבקרים רק מפעם לפעם במפעל. ולפעמים אפי' כשאין השגחה כלל רק יודעים ע"י ביקור שנתי שאין בעיות. ולפעמים גם בלי שום ביקור וסומכים על איזה חזקה שמעולם לא נשמע בעיה על סוג מוצר זה או זה.

² וכתב הרב משה אליעזר בלום שליט"א רב דקהל בית אשר דסיקסא מאנסי באור ישראל מ"ו וז"ל "פילע"י שהסוחרים קונים הרבה דגים שרויים בקרח בתוך קופסאות גדולות פתוחים ואין לו להישראל שום חתימה להעיד שהגוי אמר לו שהוא דג ממין זה דווקא ואפילו יש לו ארדע"ר סלי"פ או בי"ל [חשבונית] אפי"ה כ"ז שאינו חתום המציאות הוא שאינו מירתת כלל וע"כ אין בשום אופן לסמוך עליו כלל.

ועוד הרי על האריזה שמוכרים דגים ממדינת סין כגון טילאפי"א על האריזה לא מוזכר כלל שם מקאמפאני המוכר והמקנה שהישראל לוקח משם ולא כתוב באיזה מקום קולפין מי הקולף מי המוכר רק כתוב שהאריזה נעשה במדינת סין ורק שם המוכר הישראל עליו והישראל מקבל השק ככה מוכן למכירה ממדינת סין ועכשיו מה מירתת שייך כאן ובוודאי שאין המוכר מירתת ואין עם מי לדבר עוד ובפרט אחר שהדגים כבר הגיעו לארצה"ב... נמצא לומר דאפילו נניח דשייך נאמנות לא מרע אומנתי אכל הסוחרים הקונים הסחורה צריכים לברר מהסוחר ומה לו להפסיד אם משקר ואם הוא אומן או סתם תגר הדיוט... ובכל פעם שקונה סחורה צריכים בירור בפ"ע דאין ראי' מהיום למחר..." עכ"ל

כדי לדעת מה המצב באוניות ובמפעלים חפשנו עדויות מדויקות. לכן **תודה וברכה מיוחדת להרה"ג הרב אברהם דוד מוסקוביץ שליט"א** שעבד שנים רבות במקצוע הכשר הדגים וכתב כמה מאמרים יקרים מאוד על ענין זה, שתרם מזמנו היקר וענה לשאלותינו וגם עבר על עיקר חוברת זו וכמה תיקונים נתקנו על ידו והזכרנו אותן בשמו. איישר חיליה לאורייתא. יהי רצון שימלא ה' כל משאלותיו לטובה.

וכן זכינו פה לכמה תשובות של עוד מומחה גדול הרה"ג ש. ז. רווח שליט"א ראש מכון מצוות התלויות בארץ ומחבר ספרים תולעת שני, יהי רצון שיזכה גם הוא להמשיך להפיץ את אור בירוריו להלכה בקרב הארץ. ויהי רצון מלפני האדון הכל שיהיה בדברינו תועלת ללומדים.

ויהי רצון שהורי יתברכו בכל טוב ובנעימים.

ויהי רצון שאזכה ועם אשתי ועם צאצאינו וצאצאי צאצאינו עד עולם עם שאר כל כלל ישראל לגאולה שלמה במהרה בימינו ונזכה לאכול בסעודה של לויתן אמן.

פסוקים

כתוב בוויקרא פרק יא

פסוק ט "את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סנפיר וקשקשת במים בימים ובנחלים אתם תאכלו"³

פסוק י "וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת בימים ובנחלים מכל שרץ המים ומכל נפש החיה אשר במים שקץ הם לכם"

פסוק יא "ושקץ יהיו לכם מבשרם לא תאכלו ואת נבלתם תשקצו"⁴

פסוק יב "כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים שקץ הוא לכם"

פסוק מג "אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השרץ ולא תטמאו בהם ונתמתם בהם" פסוק מו " זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרמשת במים ולכל נפש השרצת על הארץ"

פסוק מז "להבדיל בין הטמא ובין הטהר ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל"

ובויקרא פרק כ

פסוק כה "והבדלתם"⁵ בין הבהמה הטהרה לטמאה ובין העוף הטמא לטהר ולא תשקצו את נפשתיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא

---

³ עי' ספר המצוות להרמב"ם מצוה קנב ש"את זה תאכלו" מצות עשה ושומע אני שזולתו לא תאכל ולא הבא מכלל עשה עשה עי"ש

⁴ להסביר שיטת הרמב"ם בזה עי' בפרי מגדים יורה דעה משבצות זהב סימן פג אות ב וזה תמצית לשונו "כתב הפר"ח דקשה על הרמב"ם פ"ב ממאכלות אסורות הלכה י"ב במה שחילק בין צורת דגים לבעלי קומה חיות הים והעולה להלכה כל שיש לו קשקשת והיה צורת דג או בעלי קומה כחיות הים שרי כדאמרינן פרק אין מעמידין (ע"ז לט.) חמרא דימא שרי ועז שהוא שיבוט"א טהור הוא ויודה הרמב"ם ז"ל בזה ומ"ש הרמב"ם שם כללו של דבר כל שאינו בצורת דג היינו דאם הוא בצורת דג ואין לו סנפיר וקשקשת לוקה מלאו דמבשרם לא תאכלו [ויקרא יא-יא] האמור בדגים כמ"ש שם בה"ד אבל כל שאין בצורת דג אין בלאו הזה אלא מלאו דאל תשקצו [שם, מג] האמור בה"ב והפר"ח תמה דגם בעלי קומה שאין בצורת דג לוקה מבשרם האמור בדגים וזה ברור. דלא כיש טועים בפירוש הר"מ ואומרים דבעלי קומה שיש להם סנפיר וקשקשת אסורים וביטול דבר זה מבואר... העולה מזה דלכ"ע אף להר"מ בעלי קומה שהם בצורת חיות כל שאין להם סנפיר וקשקשת הם בלאו דמבשרם אלא שאין לוקין עליהם להר"מ מריבויין ונ"מ לאיסורין מבטלין זה את זה דבעינן שלא יהיו איסור א' אף דחלוקין בטעמן" עי"ש

⁵ ונזכר בסמוך בשם ספר המצוות להרמב"ם מצוה קנב שההבדלה תהיה בסימנים "כל מין ומין מאלו הארבע מיני סימנים מצוה בפני עצמה כלומר סימני בהמה וחייה וסימני עוף וסימני חגבים וסימני דגים".

לענין הלכה

הנידון

דג בפילה או בקופסאות שימורים שנמצא בלי קשקשים האם יש היתר לאוכלו אם אין עליו השגחה, אכן איך לדעת אם החתיכה בא מדג כשר ומה עם החשש עירוב דגים טמאים.

כל זה כמובן אם בלאו הכי אין שאלה אחרת של כשרות במפעל. עניני בירורי המציאות באוניות ובמפעלים נתבארו בסוף הספר.

סימני דגים

כתוב בתורה ויקרא פרק יא פסוק ט "את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סנפיר וקשקשת במים בימים ובנחלים אתם תאכלו"

כתוב בשו"ע (יו"ד סי' פג ס' א) "סימני דגים מפורשים בתורה⁶ כל שיש לו סנפיר וקשקשת טהור ... ואפילו אין לו אלא סנפיר אחד וקשקשת אחד מותר ואפילו אין לו עתה ועתיד לגדלם לאחר זמן או שהיה לו בעודו במים והשירן מיד בעלותו ליבשה מותר".

ממש"כ המחבר "ואפילו אין לו עתה ועתיד לגדלם לאחר זמן... מותר" משמע שאפי' דג שאין לו קשקשת אם מכירים בטב"ע את המין הזה שהוא כשר אע"פ שעל העור אין קשקשת כעת מותר לאוכלו. אבל דג בפילה או בקופסאות א"א להכיר מאיזה מין הוא (רק אולי אפשר ע"י מומחה גדול או ע"י בדיקה מדעית) לכן אין לו היתר מצד זה.

וע"ע בשו"ע יו"ד סי' קיח סעיף א וז"ל "יין ובשר וחתיכת דג שאין בו סימן שהפקיד או שלח ביד עובד כוכבים, צריך שני חותמות...". ועי' בפרי חדש ד"ה וחתיכת דג וז"ל "דאילו דג שלם מסתמ' ניכר ע"י סנפיר וקשקשת או טביעת עין" עכ"ל משמע שלדעת הפרי חדש בדג שלם בלי קשקשת שייך טב"ע (וכלשונו או טביעת עין) אם מכירים מין דג זה שהוא כשר. וגם קצת משמע מדבריו שרק בדג שלם ולא בחתיכה שייכת הכרת המין.

ומסתבר שאם רואים ראש הדג וחלק מגופו ומכירים מיד המין שמסתמא גם בזה מספיק. ודומה להכרת המין ע"י ראש ושדרה המוזכרת ברמ"א בסעיף ד. ואיך שיהיה

---

⁶ המחבר אינו סובר שהבדלתם הוא עשה גמור אלא רק לאו הבא מכלל עשה שאם לא היה כותב שיש מצוה לבדוק בסימנים ונראה בהמשך דברינו בס"ד גדר של והבדלתם.

נראה בס"ד במדור "בירורים במציאות" שכל המשגיחים במפעלים סומכים על טב"ע כזו לגבי טונה וא"א להם לבדוק הקשקשת בכל דג.⁷

חתיכות מתאימות

כשקונים דג בלי עור בפילה וכדו' האם אפשר לזהות בשר הדג ולומר שזה ניכר מדג פלוני הכשר. וידועים דברי האגר"מ יו"ד חלק ד סעיף א באות ו "ולא יסמוך על טביעות עינו שמכיר שהבשר של הדג כאן הוא מדג כשר, כי קשה להכיר בהם אף לציידים מומחין וכ"ש לסתם אינשי" והאם ניתן להדמות לדג אחר הכשר.

כתוב בשו"ע (יו"ד סי' פג ס' ד) "מצא חתיכות דגים ויש באחת מהן קשקשת, אם החתיכות מתאימות, כולן מותרות חזקה מדג אחד באו. ואם אינן מתאימות, אלו שנמצאו בהן קשקשים מותרות והשאר אסורות, אפילו כולן מלוחות ביחד. הגה: ואם נמצא שם דג שיש לו ראש רחב ושדרה, מותר לאכול, דודאי היה לו קשקשים. אבל אם הדג שלם, ואין אנו רואים בו קשקשים, אין לסמוך הראש ושדרה."

ומובן מדברי הרמ"א שאם אין אפשרות לברר הקשקשים אפשר לסמוך על סימני ראש ושדרה.⁸

ולענין חתיכות מתאימות הנזכר בתחילת דברי המחבר, להדמות חתיכות דגים בלי סימני טהרה לאחרות הכשרות, ע' בית יוסף יו"ד סימן פג אות ד וז"ל "מצא חתיכות דגים ויש באחת מהם קשקשת וכו'. בפרק ב' דע"ז (מ.) מעשה בגוי אחד שהביא גרב של חתיכות דג ונמצא סימן באחת מהן והתיר רשב"ג את הגרב כולו תרגמא רב פפא בחתיכות שוות אי הכי מאי למימרא מהו דתימא ניחוש דילמא אתרמי קמ"ל ופירש רש"י בשחתיכות שוות כשמחברין אותן יחד מתחברות וניכרות ונראות שהיו כולן מדג אחד וכ"כ הרשב"א בתורת הבית (ארוך וקצר שם) והרמב"ם כתב בסוף פרק ג' (הכ"ד) גוי שהביא גרב של חתיכות דג שחיתוכן שווה והן ניכרין שכולן מדג אחד ומצא בחתיכה אחת מהן קשקשים הרי כולן מותרות וכתב הר"ן (יז. דיבור ראשון)

⁷ ומובן שכל שהדג גדול וכבד קשה לטפל בהרבה דגים שלמים. ורק בשעת הבישול שכולם נתקבצו במספר קטן ניתן לבדוק כמו שאמרנו.

⁸ דרך אגב פשוט שאין לסמוך על הצבע לבד להדמות חתיכה אחת לחברתה אפ"ל כשהדג אינו מבושל שדבר כזה אינו מספיק וכמה דגים טמאים דומים לכשרים. וגם באוניות כשהדגים נמצאים בקרח בזמן ארוך עלולים להוסיף חומרים המשנים את הצבע. וכ' הרב מ.א. בלום בחוברת אור ישראל מז "וביררתי במומחה אחד שהקרח שמשמשים בו מזמן ארוך מעורב בו חומר הנקרא קלארי"ן שזה כידוע חומר חריף מאוד ופשוט הוא שע"ז עלול צבע ומראה העור ובשר הדג להשתנות" עכ"ל

שנראה מדבריו דכי אמרינן בשחתיכות שוות היינו לומר שמתוך חיתוכן נראה שהוא מין דג אחד" עכ"ל

משמע מהרמב"ם לפי הבנת הר"ן שאם רואים דימוי בין שתי חתיכות במראה הדג (מתוך חיתוכן) כבר מספיק להכשיר החתיכה שאין לה קשקשת שכבר יש לנו הוכחה על הכשרות אלא שהמחבר החמיר יותר ופסק בשו"ע יו"ד פג סע' ד' "מצא חתיכות דגים ויש באחת מהם קשקשת אם החתיכות מתאימות כולן מותרות חזקה מדג א' באו". לכן העיקר הוא שיהיו מתאימות ולא מסתכלים על מראה הבשר או העור. וכתב הט"ז שם "פרש"י שהחתיכות שוות וכשמניחין יחד מתחברות וכ' בפרישה דאבדיקה זו יכולין לסמוך גם בזמן הזה..."⁹

---

⁹ בהמשך דבריו הט"ז עושה השוואה עם ענין ראש עוף וגם ראש כבש וז"ל "וכמ"ש מהר"י שדימה עוף טרפה שנתערבה אם שוות בראשיות ע"ש בתרומת הדשן סי' קעט עכ"ל. וכן מצינו לקמן סי' קא סעיף ט בראש כבש "עכ"ל גם יש להתבונן בין קורקבן לדגים עיין בשולחן ערוך יורה דעה סימן קא סעיף ח וז"ל "קורקבן שנמצא נקוב, ונתערבה אותה תרנגולת עם אחרות, מדמין שומן שבקורקבן לשומן התרנגולת של מקום חיבור הקורקבן, ואם דומים לגמרי, מכשירים האחרות. (וכן כל כיוצא בזה)"

והש"ך ס"ק יט ד"ה מדמין שומן כתב "ע"ל סי' פ"ג ס"ק ד" עכ"ל ושמה כתוב בשו"ע "מצא חתיכות דגים ויש באחת מהן קשקשת, אם החתיכות מתאימות, כולן מותרות; חזקה, מדג אחד באו. ואם אינן מתאימות, אלו שנמצאו בהן קשקשים מותרות, והשאר אסורות, אפילו כולן מלוחות ביחד."

רואים מדברי הש"ך אלו שהמקור לדמיון זה של טריפה דקורקבן הוא בענינינו של דגים רק שלענין קורקבן כתוב "ואם דומים לגמרי" דבר שלא מודגש כ"כ במילה מתאימות וכיון שלא שייך מתאימות בקורקבן (עי' חכם צבי סי' לט) לכן צריכים דמיון גמור במראה.

לכן נראה שהיסוד להכשיר ע"י דימוי בין שני חתיכות נלמד מענינינו של דגים והכל תלוי לפי המציאות שלפנינו זאת אומרת מה אפשר להדמות ומה היא ההוכחה בכגון זה וברור שמה שנתן לדמות בקורקבן אינו מה ששייך בין שתי חתיכות דגים.

אבל בקורקבן או בראש כבש המוזכרים בשו"ע מדובר באיסור דרבנן שכבר היה רוב כשר. ומצב זה כבר מספיק להכשיר מן התורה. והדימוי בא לסלק האיסור דרבנן. אבל במצא חתיכות דגים ומצא באחד מהם קשקשת צריך את החזקה של מדג אחד באו להתיר הדבר מאיסור תורה.

ובענין זה של ראש כבש עיין בשו"ע יורה דעה סימן קא סעיף ט וז"ל "ראש כבש שנמצא טריפה, ולא נודע מאיזה כבש הוא, והקיפו הראש לצוארו של אחד מהכבשים ונמצאו החתיכות דומות ומכוונות יפה, יש לסמוך על זה להתיר האחרות". ועיין בט"ז ס"ק טו ד"ה דומות ומכוונות יפה "משמע במראה ג"כ יהיו שוות ואע"ג דגבי שומן הקורקבן סגי במראה השומן לחוד הכא שאני כיון שאפשר לברורי ג"כ ע"י שיהיו מכוונים יפה בחיתוך צריך לברורי בזה גם כן כנלע"ד. "עכ"ל

לכן מסקנת הט"ז שבראש כבש צריך מכוונות וגם שוות במראה ובקורקבן סגי במראה השומן ובדגים צריך גם דומות וגם מתחברות.

ואין לומר שהמחבר הצריך גם שווים במראה כי עי' בש"ך שם ס"ק ד וז"ל "משמע מדברי המחבר דאם הם רק מתאימו' דהיינו שמתחברות יפה מותר וא"צ שיהא נראה מתוך חיתוכן שהכל הוא דג א' וכן הוא דעת הטור והרשב"א בת"ה בית ג' שער א' וכ"נ מדברי הגהמ"י ותרומת הדשן סימן ע"ט וכתב המחבר לקמן ס"ס ק"א וכ"נ דעת רש"י [ע"ז מ. ד"ה כשהחתיכות שוות] וכ"כ הר"ן שהוא דעת רש"י **דלא כהב"ח שכתב דלרש"י תרוייהו בעינן** ופסק כך הלכה" עכ"ל

אמנם לפי הדיבור של רש"י שכ' (שם ע"ז מ.) ד"ה כשהחתיכות שוות "כשמחברין אותן יחד **נתחברות וניכרות ונראות** שהיו כולן מדג אחד" משמע מרש"י שגם החיבור וגם המראה של העור מוכיח וזה לכאורה דיוק מפורש כמו שהבין הב"ח וצריך ביאור הבנת הש"ך בדברי רש"י שמספיק נתחברות. ואם היה ככה היה לרש"י לכתוב רק הלשון נתחברות ותו לא. ונראה בסמוך שהש"ך הבין שכל הלשונות אינן לחיובא ומספיק לכתחילה כשנתחברות.

דעת החכם צבי בחתיכות מתאימות

ויש להתבונן על דברי החכם צבי בסי' לט שלדעתו **כיוון חיתוך** לבד מועיל בדגים וז"ל "ומ"ש הב"ח דאין להתיר עד שיהיו מתאימות וגם שיהיו מראיתן דומה זל"ז והביא ראיה מהגהת אשר"י דפ' אלו טריפות והיינו שהוא דמייתי בש"ע סי' ק"א ס"ח לע"ד משם סתירה לדבריו דאדרבא משם משמע דאפי' אם א"א לדמותם אלא במראה בלחוד שמראה שומן הקורקבן דומה למראה מקום חיבורו ואף שמקום חתוך הקורקבן השל' ליכה למימר ביה שהוא מתאים למקום שנחתך ממנו כידוע ואעפ"כ סמכי' אמראה שומן לחוד גם מ"ש הב"ח דהר"ן (ע"ז יז) הבין בדברי הרמב"ם (הלכות מאכלות אסורות פרק ג' הלכה כד) שצריך שיהא מראה חתוכן שווה נכרין שכולן מדג אחד¹⁰. לא דק דהר"ן הבין בדברי הרמב"ם שא"צ שיהא ניכרין שכולן מדג אחד ממש

---

¹⁰ ובספר בדי השולחן הלכות תערובות סי' קא ע' קמט בביאורים כתב שהחכם צבי בסי' לט הקשה על הב"ח מהא דמועיל דימוי המראה גרידא בקורקבן (היינו לפי דעתו של החכ"צ שם דלא שייך כיוון החתיכות בשומן הקורקבן) ודעת החכ"צ א"כ דמהני בירור אחד גרידא דהיינו דימוי המראה בקורקבן אמנם אכתי אין להוכיח מזה שיועיל כן גם בסמוך גבי ראש כבש וכמש"כ הפרי תאר בסי' פג ס"ק ה דדוקא גבי חלב קורקבן מועיל כן משום דדרכם להיות משונים במראה מה שאין כן בראש כבש אלא בעינן בראש כבש שני בירורים. עכת"ד

לכן אין קושיא על דברינו בהגהת הקודמת שהוכחנו בדברי הט"ז שבראש כבש בעינן שני בירורים ובודאי שהכל תלוי גם במה שעדיין שייך לברר במציאות.

וע"ע בספר בדי השולחן ע' קמח בביאורים שלמד בדעת הש"ך שהדימוי המדובר הוא בכיוון השומנים (חיבור שומן הקורקבן לשומן הבני מעיים של התרנגולת) שצריכים להיות דומים במקום חיבורם ושכן

אלא אף על פי שאין ניכר מתוכן שכולן מדג אחד ממש אלא שניכר מתוך חתוכן שהן מין אחד אע"פ שאינן איש אחד שרי ודייק לה מדקאמר הרמב"ם שחתוכן שווה ואף דקאמר נמי שכולן מדג א' ס"ל להר"ן דר"ל מין דג אחד דוק בדברי הר"ן ז"ל וזהו וודאי קולא יותר מפירש"י אבל במתאימות לחוד ליכא מאן דאסר" עכ"ל¹¹

מש"כ שדברי הר"ן "קולא יותר מפירש"י" הוא בודאי כי כמה דגים טמאים דומים במראה לדגים טהורים כידוע. ויתכן יותר דימוי במראה משיתכן שב' חתיכות מדגים שונים נתחברות יפה במקרה.

וכן כתב הגר"ש ברנשטיין (בהגאותיו על שו"ע) וז"ל "...דבשלמא הכא (לענין דגים) אכתי שייך שיתרמו אהדדי, ואפילו הכי לא חיישינן, ודומין להדדי במראה שכיח הרבה וכמו שכתבתי (דכמה מיני דגים יש דדומין במראה) "עכ"ל

לכן מדברי הר"ן נראה להתיר בחתיכות דגים בדימוי מראה לבד כנ"ל. והשו"ע היתיר בדגים על השוות חיתוך לבד. נראה שמסכימים שאין צריך שניים (גם מתחברות וגם מראה שווה) ורק כשאפשר לברר בשניים יש לעשות כן וזה הבנת הש"ך הנ"ל בדברי רש"י. ודעת הב"ח ברש"י שתמיד שני הבדיקות מעכבות.

ויש לשאול לדעת המחבר אם בדיקה בדגים בחתיכות מתאימות זו לזו מועילה אפי' אם הבשר אינו דומה. כי מה בכך אם נתחבר בלי בשר דומה. לכן מסתברים מאוד דברי הב"ח שמצריך גם מתאימות וגם דומות במראה. ומש"כ החכם צבי "במתאימות לחוד ליכא מאן דאסר" קשה להבין אם מדובר שאין הבשר דומה כלל ואין לנו שום תליה להסביר השינוי. ומסתבר שפסק המחבר כשמתחברות ולא ראינו שום ריעותא מיוחדת מצד המראה וגם אין לחשוש לזה לכתחילה והחיוב לבדוק הוא רק לדעת הב"ח.

ולדעת הרמב"ם לפי הבנת הר"ן פשוט שלא צריך מומחה גדול להדמות דג אחד לשני אמנם אם אחד קונה דג בפילה ויש תחת ידו עוד דג אחר בפילה שהוא יודע שהוא כשר

נראה דעת הב"ח. שהב"ח מצריך בסי' פג סע' ד לגבי חתיכות דגים הנ"ל דבעינן שיהא חיתוכן מכוון וגם יהא נראה שכולן מדג אחד הן. ולדעת הש"ך בקורקבן מספיק כיוון חתיכות. ואם אינם דומים במראה כשר שתולים השינוי במשמוש הידיים.

צריך לעיין בדברים שלא שייך כיוון חתיכות לדעת איזה פוסקים כשמכוונים בחיתוך אם יש להתחשב עם זה.

¹¹ ניתן ללמוד מדבריו אליבא דהר"ן שעל דימוי בשר הדג ניתן לסמוך וזה המקור פה להתיר במקום חשש דאורייתא להיתרים שניתנו במקום איסור דרבנן לבד (קורקבן וראש כבש במקום רוב כשרים) ואין צריך ללמוד מדברי החכם צבי שמדוברים במקום רוב דגים כשרים ורק בודקים את המיעוט באופן זה. ועדיין תמוה כי כמה דגים טמאים דומים במראה לדגים טהורים כידוע.

(שהיה לו קשקשת) והוא מדמה לראשון אינו פשוט להכשיר גם לדעת הרמב"ם כי אין לנו דיוק מפורש על בשר הדג בלי עור ומי אומר שכבר נקרא דומה "מתוך חיתוכן" כשחסר ממראה הדג. ואם רוצים לדחוק שגם סתם דימוי במראה בשר בלי עור נקרא שמוכח מתוך חיתוכן ששתי חתיכות מאותו מין לפנינו בודאי שמדי ספק לא יצאנו בהוכחה שאינה ברורה כזו.¹² ומסתבר שדברי הרמב"ם נאמרו באתים למקומות שלא שייך ספקות כאלו. ולדוגמה של זמני הקדמונים שהבאת מיני דגים מכל העולם לא היה מצויה כלל והיו מכירים היטב הדגים השכיחים, אפילו ממתוך חיתוכן, בלי חשש טעות. ורק בכגון זה ניתן לצאת ממ"ע דוהבדלתם שלדעת כמה פוסקים היא עשה גמור לדעת הרמב"ם. ואפי' אם אומרים בדעתו (כמו הכסף משנה) שזה רק לאו הבא מכלל עשה גם בזה צריך להיות בטוח שהדג הוא כשר אפי' אם אין חיוב גמור של הבדלה ע"י סימנים.

איך שיהיה לסתם בנ"א¹³ אין ענין בדימוי מראה החתיכות בלי עור כשאינן מתחברות. ובלאו הכי כיון שהמחבר לא פסק כדעת הרמב"ם להלכה אין לנהוג היתר בזה לסמוך שהקונה יכיר בשר הדג. אמנם גם לענין "מתחברות" במוצר היוצא ממפעל, המכונות חתכו כל חתיכות בשווה ואין שום ראיה כמובן אם מתחברות עם אחת שנשאר לה קשקשים.

---

¹² עי' כעין דברינו פה בדברי הרב יהונתן בנימין ווייס הנ"ל אב"ד מאנטריאל שכתב אודות צבע הבשר כסימן של דג טהור (בפרט לסלמון מעושן). וז"ל "אחד הרבנים מבית דיננו קנה בשוק חתיכת פילה [ללא עור] של "כריש-שארק" [דג טמא] שהיה בגוון ורוד ופנה לאחד הסוחרים הגדולים ביותר של דגים ושאל ממנו אם יכול לזהות את סוג הדג אחרי עיון הוא ענה שזה יכול להיות "כריש-שארק" או "סטילהנד" סלמון או סוג שלישי וד"ל ואם גם מומחה לא יודע לזהות בין טמא לטהור מה יענו אזובי קיר להכיר בטביעות עין את הדגים הטהורים וכן הוצגו לפנינו שלוש חתיכות דג אחד מהם היה סלמון טבעי השני סלמון שצבעו אותו בצבע ורוד והשלישי דג "קאד" שצבע בשרו המקורי הוא לבן לגמרי וצבעו אותו בצבע ורוד ובשום אופן לא היה אפשר להבדיל בין שלוש החתיכות." עכ"ל

¹³ ולענין מומחה גדול, עי' שו"ת אגרי"מ ח' יו"ד ג' סי' ח וז"ל "... הנה דגים קלופים שלא נראים קשקשים אף שמומחים גדולים יכולין להכיר בטביעות עין איך שהם דגים כשרים, פשוט וברור שצריך לידע איך שאיש ההוא הוא מומחה והוא ראה ואמר שמכיר שהוא מין פלוני הידוע למין כשר... שהכרה כזו אין להחשיב זה להכרת מומחה ע"י טב"ע אלא להכרה ע"י סימנים שלא דאורייתא הן ... ידענן מזה שלענין דגים קלופין שהטב"ע אף של מומחין גדולים אינו מכל דגים שבעולם אף שנימא שהוא מומחה לאלו דגים הנמצאים במים דימים ונהרות בסביבות עיר זו אין למיסמך ע"ז מאחר שליכא סימנים אלא רק טב"ע גרוע כזה שאינו כלום אא"כ יאמר דמכירו בטב"ע שהוא דג פלוני.

וזהו אף במומחין גדולים ומוחזקין בכשרות ביחוד לא מצד חזקת כשרות דסתמא דאינשי, שזה כמעט שליכא במציאות, שא"כ דגים שבאין לפנינו קלופים צריכין למי שיעיד על הדגים שראה אותם קודם שנקלפו והיה בהם קשקשים וכשליכא מי שיעיד על זה אין לסמוך על הכרת הבשר דגים בין כשהן שלמות בין כשהן חתיכות בין הקרבים ואסורים בפשיטות." עכ"ל

תגר

בענין דגים בלי השגחה במפעל מחפשים אם אפשר לסמוך על חזקה דאומן לא מרע אומנותי ולכן אם ניתן לסמוך על מש"כ על האריזה.

עי' בשו"ע יו"ד סי' קיד סעיף ה וז"ל "יין רמונים שמוכרים לרפואה, מותר ללקחו מהתגר אפי' שלא מהחבית, אע"פ שדמיו יקרים מהיין, משום דכיון דאית ביה קפידא לא מרע נפשיה. (וכן כל דבר שקונים מן האומן דלא מרע נפשיה)".

במג"א שנביא בסמוך בס"ד מהלכות ציצית לומדים מדברי המחבר אלו שבכל דבר שהקונה מקפיד "דאית ביה קפידא" גם המוכר יקפיד שלא יגרום נזק לפרנסתו ומדברי הרמ"א לומדים שזה שייך "בכל דבר" שקונים מן האומן.

אמנם אין זה שייך כ"כ לגבי מפעל הדגים שהקונים (גויים) אין להם קפידה כ"כ על איזה עירוב דגים טמאים ולא מרע האומן נפשיה בזה. אבל כן נכון שבשיעור שהקונים יקפידו ויקראו זיוף על זה גם הסוחר יקפיד. ואם מוסיפים המירתת מפקידי הממשלה וכדו' בודאי שסתם תגר יקפיד.

וע"ע בשו"ע (או"ח סימן כ סעיף א) וז"ל "הלוקח טלית מצוייצת מישראל, או מתגר א"י כשרה, דכיון דתגר הוא, (הגה: ואומר שלקחן מישראל נאמן) חזקה שלקחה מישראל, דלא מרע נפשיה. אבל אם לקח מא"י שאינו תגר, פסולה."

רואים שסומכים שהטלית בא מישראל. והגוי כיון שהוא תגר נאמן שכן הוא. וזה מש"ס מנחות מג ע"א. ועי' בטור (שם) "הלוקח טלית מצוייצת מישראל או מתגר גוי כשירה אבל אם לקחו מגוי שאינו תגר פסולה".

ועי' בב"י וז"ל "דבתגר דשאר סחורות דלאו טליתות מצוייצות נמי מהימן שהוא מוחזק שאינו משקר שאם ימצא בדאי בדבר אחד שוב לא יאמינוהו וכן משמע מדברי רש"י"

עיין במגן אברהם סי' כ אות א ד"ה מתגר וז"ל "אפי' הוא תגר בשאר סחורות נאמן דאם ימצא בדאי בדבר א' שוב לא יאמינוהו בד"א [ב"י] ועב"י סי' קי"ד ס"ה דגם בשאר איסורים סמכין אתגר היכא דאיכא קפידא טובא במלתא" עכ"ל לכן הכל נובע מדעת הבית יוסף וע"ש במה שמפלפל בזה המג"א.

וז"ל הבית יוסף מיורה דעה המוזכר במגן אברהם (סימן קיד ס"ה) "כתב הר"ן ... במקומותינו נהגו ליקח יין רמונים מן הגוים וכן נראה לי דשרי דכיון דיין של רמונים לרפואה מוכרין אותו ואיכא קפידא אם נתערב בו חומץ מותר ללוקחו מן התגר דכל היכא דאיכא למיקפד טפי עלה דמילתא תגר לא מרע נפשיה ואע"ג דליכא למיקם עליה וכדאמרינן בפרק התכלת (מנחות מג.) גבי הלוקח טלית מצוייצת מגוי תגר" עכ"ל

זאת אומרת שמותר לסמוך על דברי הסוחר (כמובן מדובר בסוחר שיש לו אחריות) במה שנקרא זיוף גם אצלו שאם ימצא משקר בדבר שוב לא יאמינוהו. לכן בענין של דגים נאמנות של הגוי תלויה במה שנקרא זיוף **גם לפי דעתו** שעל זה יש לו גבול על דרך כלל.

ועי' בשו"ת נודע ביהודה מהדורה תנינא - אורח חיים סימן עב וז"ל "דבסוחרים הגדולים איכא למימר כמו דאמרינן באומן דלא מרע נפשי'... ובאמת הדבר מבואר בגמ' במנחות דף מ"ג ע"א דהקונה טלית מצוייצת מן הנכרי מן התגר כשירה ... תגר אפילו במה שיש לו הנאה אינו חשוד שיעשה מעשה זיוף להנאתו כי לא מרע נפשיה בעסק מקח וממכר כיון שהוא תגר. **אבל בדבר שאין בו מעשה אלא שצריך להאמינו על דיבורו אף שאינו חשוד לזייף מ"מ דיבורו לאו כלום הוא.**" עכ"ל

החידוש להחמיר של הנו"ב הוא על דבר שאין בו מעשה, שבא ביד הגוי מימלא. ובענינינו הדגים הטמאים באים עם הטהורים מימלא במפעל. אם לא סילקו הדגים טמאים שאינם ממין המבוקש אין זה מעשה זיוף בידיים. אם זה ענין לסמוך על דיבורו של גוי שסילק אותם אז אין שום נאמנות לדעת הנו"ב ולדעת הב"י שהזכרנו שהוא דעת הר"ן תלוי עד כמה יש קפידה בדבר ועד כמה זה נוגע לאומנותו.

אמנם אם הטמאים עלולים לפגוע בטעם הטהורים היינו מש"כ הגמרא ע"ז לד: לענין חילק שהגוי אומן נאמן לסלק הטמאים שלא יפגמו סחורתו, בזה לנו"ב בודאי מסכים ובפרט שזה הלכה פסוקה לדעת הב"י והדרישה שהזכרנו (יו"ד סי' קיד סע' י).

אבל אם הטמאים אינם פוגמים את הסחורה ואינם מזיקים בריאות האדם למה הגוי יטרח כ"כ לסלקם ושייך חומרת הנו"ב בזה. ורק אם מדובר בכמות שאפי' אצל הגוי נקרא אז זיוף של הסחורה ניתן להקל כהב"י. ובמקום שהמשגיחים בדקו ולא מצאו אף פעם טמאים, יש לנו ראייה שהסוחר מקפיד בזה לא מרע נפשיה.

לכן בכל מה שמזיק לאומנותו גם הגוי יקפיד. ולדעת הב"י נאמן בעל המפעל אם זה (שלא היה מסיר את הטמאים) נקרא זיוף גם לגבי חוק המדינה במקום שהפקידים בודקים ברצינות.

ועי' בחלקת יעקב יו"ד סי' לא וז"ל "ומעתה בכל הני קופסאות דגים כיון דאפשר לברר ע"י מומחים מאיזה מין הוא, שפיר סמכין האומן דלא מרע אומנותיה". עכ"ל

נראה כוונתו שיש מירתת לסוחר על בדיקה מדעית מפקידים (באיזה קופסאות לדוגמה או שאיזה לוקח יתפוס הזיוף) לכן יש לו קפידה שלא לזייף בידיים ולהכניס דגים טמאים במפעל שאין זה אומנותו, ואפשר שיתגלה פשעו. כל זה מסתבר במפעלים רצינים המקפידים על האיכות ועל שמם וכו' ובכל מקום שיש ביקורת וקפידה ע"ז.

אבל דברי האגר"מ (יו"ד ג סי' ח) המחמיר בזה עדיין מובנים וקיימים במקומות שאין לאומנים אחריות כ"כ .

לסמוך דאומן לא מרע ומירתת, יותר קשה בענין דגים קטנים. כי בבתי חרושת של זמנינו מטפלים באלפי דגים ולא שייך לשלוט במציאות על הכנסת כמות קטנה של דגים טמאים אפילו אם הגוי אומן ומירתת. לכן אולי ההיתר בכגון זה אך ורק כשמעמידים חזקה גמורה ע"י ריבוי בדיקות המשגיחים במפעל מסוים שתמיד יש ביטול בששים. ואחר המיון אם נשארים איזה דגים טמאים בלי רצון הסוחר אין זה פוגע בחזקתו שתמיד המיון טוב ודרך עבודתו בכך ועל הסתם אין לו סיבה לשנות סדרי התהליך.

ועל שאין לו סיבה לשנות בזה אנו צריכים לחזקת אומן ומירתת שזה נקרא זיוף גם בעיניו ולהכניס טמאים בידיים. וזה אינו מועיל לחלק הראשון של החזקה שעבודתו בכך ושתמיד יש ביטול כי בזה לא מרע נפשי' וגם על קצת פחות או יותר. היתר כזה שדרך עבודתו בכך זהו הענין של פלוסא ואספמיא שנזכיר בסמוך בס"ד לדעת הרי"ד (ע"ז לט) והר"ן בתשובה מה.

ויש להוסיף מש"כ ביו"ד סי' קיד סעיף יא לגבי מורייס שהוא שומן של דגים טהורים של הגוי שמותר במקום שאין דרכם לתת לתוכו יין. וזה ראיה כשדרך האומנים בכך אין חוששים על הסתם אם לא שירויהו באופן אחר או ע"י זיוף.

ועי' בדברי הרב בלייך (אור המ' לז) וז"ל "אמנם לדידי מתפרשים דברי המג"א באופן אחר, והיינו שכ' דתגר נאמן "דווקא בדבר דאיכא קפידא באומנותו כגון מורייס", ונראה שכוונתו כדברי החכם צבי שהבאתי לעיל שנאמנות התגר הוא דוקא בדבר ששייך לאומנותו שאם ישקר יאמרו עליו שאינו מומחה ובקי באומנות זו כגון מורייס שאם יערב דבר איסור יפסיד טעם המורייס ואף בזה כתב דנאמן רק במה שהוא זיוף אצל נכרים ובזה מרע לאומנותו שיאמרו שאינו בקי ומה שמסיק "תדע דעתו מי שרי לקנות בשר מעכו"ם תגר כשהוא כשר משום דלא מרע נפשי' " כוונתו להבי ראיה ליסוד זה שיש לחלק בין דבר שהוא מרע לאומנותו ובין מה שהוא סתם רמאות שהרי חילוף נבלה בשחוטה הוא ענין של רמאות ולא של אומנות משא"כ מורייס הוא ענין של אומנות. ומש"כ "תדע" אינו להוכיח על חילוק בין רמאות בעיני עכו"ם למה שהוא רמאות רק בעיני ישראל אלא להוכיח החילוק בין סתם רמאות ובין שקר שהוא מורה על חסרון בקיאות. ולפ"ז עולים דברי המ"א ממש כדברי הח"צ, ואף לדברי המג"א אין החילוק בנאמנות התגר בין התערובות לגוף האיסור אלא בין ענין של מומחיות ובין סתם רמאות. ועיין במחצית השקל שם, ונראה שגם הוא פירש כוונת המ"א כמש"כ."

ולפי דבריו חזקת אומן אינה שייכת בכלל לגבי מפעל שהחשש שם הוא לשער עד כמה שייכת רמאות וזיוף. איך שיהיה שיטתו יוצאת לכל היותר כהאגר"מ יו"ד חלק ג סי' ח שמחמיר בזה.

אמנם במפעל שמוחזק שלא מצאו אף דג טמא אחד (כמו שמצוי לגבי טונה למשל) וכן היה המצב תמיד אז מתברר שלמפעל כזה יש לו חזקה.

ואם טוענים שצריך לצאת מעשה דוהבדלתם ששייך רק בבעל חי ולא בטלית מצויצת הרי רואים שהב"י לא הגביל נאמנות הגוי לחפצים בלבד והכלל הוא שבכל דבר שזה נקרא זיוף גם בעיניו והוא תגר מועיל. ואם כן בודאי שאפי' שאין מקיימים בזה העשה דוהבדלתם לא מבטלים אותו ג"כ. וכיון שהוא מותר באכילה מה ביטול עשה יש לחשוש בזה. כי על הסוברים שוהבדלתם שייך רק לאו הבא מכלל עשה מספיק שמוחזק ע"י החזקת אומן שהדגים יבואו לפנינו באופן המותר לאכול. וא"צ שהיהודי יבדוק דווקא כי אין זה עשה גמור לדעת השו"ע.

החויב דוהבדלתם

לענין חויב דוהבדלתם עי' בספר המצוות להרמב"ם¹⁴ שמנא בדיקה זו בחשבון העשים וז"ל "מצוה הקנ"ב היא שצונו לבדוק בסימני דגים והם כתובים בתורה והוא אמרו יתעלה ויתברך שמו חולין (סו:): האוכל דג טמא עובר בעשה ולא תעשה. כי מאמרו זה אכול שומע אני שזולתו לא תאכל, ולא הבא מכלל עשה עשה, הנה התבאר שאמרו את זה תאכלו מצות עשה. והענין באמרנו מצות עשה מה שזכרתי לך היותנו מצווין לדון באלו הסימנים ולומר שזה מותר לאכלו וזה אינו מותר לאכלו כמו שכתב ואמר (ס"פ קדושים) **והבדלתם** בין הבהמה הטהורה לטמאה ובין העוף הטמא לטהור. וההבדלה אמנם תהיה בסימניו. ולכן יהיה כל מין ומין מאלו הארבעה מיני הסמנין מצוה בפני עצמה. כלומר סימני בהמה וחיה וסימני עוף וסימני חגבים וסימני דגים. וכבר ביארנו לשונותם בקראם אותם עשה עשה בייחוד. וכבר התבאר משפטי מצוה זו כלומר סימני דגים בפרק שלישי ממסכת חולין" עכ"ל

---

¹⁴ע"י בס' על תרי"ג מצוות למהר"ם שיק מצוה קנו וז"ל

"מ"ע לבדוק סימני דגים שהן סנפיר וקשקשת וכו' "

וכותב שם " והיא להרמב"ם מ"ע ס"ט להרמב"ן אינו נמנה כלל"

ואודות המצוה קנו " מל"ת שלא לאכל דג טמא שנ' ושקך יהיה לכם מבשרם לא תאכלו ובכלל זה הם דגים וחיות שבים וכו' "

והיא להרמב"ם ל"ת פ"ח ולהרמב"ן היא מצוה קמ"ו ול"ת פו

אם והבדלתם הוא עשה גמור שאנחנו מצווים לבדוק בסימני דגים, אין היתר לאכול. ואם אכל בלי בדיקה ביטל עשה אפי' אם נתברר שהדג היה כשר. האוכל בלי בדיקה ומתברר שהדג היה טמא מצד אחד הרי הוא אכל טמא ומצד שני הוא לא ידע שהדג היה טמא. ופשוט שאם ידע שהדג טמא הוא עובר על העשה וגם על הלאו, ועל אכילת כזית לוקה כדברי הרמב"ם בפרק ב מאכלות אסורות הלכה ד' וז"ל "... האוכל כזית מדג טמא לוקה שנאמר ושקץ יהיו לכם מבשרם לא תאכלו, ועבר על עשה שנאמר כל אשר לו סנפיר וקשקשת תאכלו מכלל שמי שאין לו סנפיר וקשקשת לא יאכל, הא למדת שכל האוכל דג טמא או בהמה וחיה טמאה או עוף טמא **בטל מצות עשה ועבר על לא תעשה**". עכ"ל

וכן הרא"ה בספר החינוך מביא כידוע המצוות לפי דעת הרמב"ם ובמצוה קנג כתב דהיא עשה גמורה. אמנם הוא מביא השגת הרמב"ן על הרמב"ם בזה וז"ל שם "והנני לא חשכתי עטי מכתוב דברי הרמב"ם זכרוננו לברכה בכאן, שחשב המקרא הזה למצות עשה, מפני שיעדתי בראש דברי לכתוב המצוות על הסדר שחשבם הוא, עם היות לבי נאחז בענין זה בסברת הרמב"ן זכרוננו לברכה, שכתב שאין ראוי שנמנה בדיקת סימני טהרה בבהמות מצוה, כי באמת אחר שאסרה לנו התורה קצת הבהמות, עכ"פ יתחייב להודיענו סימני הטהורות להפרישנו מן האיסור, ואין זה ראוי כלל להחשב בחשבון מצוה. והוא הדין והוא הטעם גם כן בבדיקת עופות ודגים וחגבים, שיחשוב הרמב"ם זכרוננו לברכה לשלשה, והרמב"ן זכרוננו לברכה לא יחשבם". עכ"ל

לכן יש לנו ראיה שהרמב"ן למד בדעת הרמב"ם שוהבדלתם הוא עשה גמור.¹⁵ ואין לחשוב שדעת החינוך אחרת מהרמב"ן רק שסדר המצוות שלו מסודר לפי דעת הרמב"ם כש"כ "שיעדתי בראש דברי לכתוב המצוות על הסדר שחשבם הוא".

ולפי דעת הרמב"ם איך להתיר הקופסאות וכדו' שא"א לבדוק הסימנים. הרי חסר קיום העשה דוהבדלתם.¹⁶

---

¹⁵ עי' בהסכמת מחבר שו"ת אורחותיך למדני לחוברת הנוכחית שמביא דעת המגיד משנה המכרעת מאוד בכגון אלו.

¹⁶ ומש"כ הדרכי תשובה פג ס' א' "זה הוא רק בדג שאינו ידוע וניכר בטב"ע שהוא ממין דגים טהורים אבל בדג שהוא ידוע וניכר בטב"ע שהוא ממין הטהורים לכו"ע א"צ לבדוק הסימנים בכל פעם" עכ"ל זה שייך לדג הנמצא לפננו בלי קשקשת כעת אבל שידענו מינו היטב ומכירים שהוא כשר שמקיימים והבדלתם ע"י טב"ע אפי' שאין זה הסימן שמוזכר בתורה ואין צריך לבדוק דוקא בקשקשת. אבל, בפילה או בקופסאות לא שייך טב"ע המכרעת שדווקא מין פלוני לפנינו.

ועוד החינוך מביא במצוה קנה וז"ל "מצות בדיקת סימני דגים. לבדוק בסימני דגים, כלומר שהרוצה לאכול מן הדגים שיבדוק תחילה בהם יפה הסימנים שנתנה התורה בהן, והן סנפיר וקשקשת, שנאמר [ויקרא י"א, ט'] את זה תאכלו מכל אשר במים וגו'." עכ"ל גם בזה אע"פ שכ' החינוך כדעת הרמב"ם הוא בעצמו סובר כהרמב"ן כי בהמשך לשונו כתב "כבר כתבנו במצוה הקודמת לזו שהרמב"ן זכרוננו לברכה לא יחשוב במנין המצוות בדיקת סימנים במנין שהתירה התורה, וכי האמת אתו בזה לפי הנראה לנו. ואע"פ שמצאנו בגמרא [חולין ס"ו ע"ב] בפירוש בקצתן זו מצות עשה, הכוונה בענין לחייב במנין הטמאין בעשה ולא תעשה. עם הכלל הידוע לנו לאו הבא מכלל עשה עשה, וכמו שנכתוב גם כן בעזרת השם במצות הלואת הנכרי, שחשבה הרמב"ם זכרוננו לברכה למצוה. ולא בא הכתוב לפי הדומה רק לחייב בעשה ולא תעשה בהלואת ישראל ברבית."

אמנם יש שלמדו אחרת בדעת הרמב"ם עי' בדרכי תשובה סי' עט וז"ל "ומרן בעל הכ"מ שבריש הרמב"ם השיב שם דכוונת הרמב"ם ג"כ לא הוי דהוא מצוה חיובית כשאר מ"ע שבתורה אלא דר"ל שאם ירצה לאכל בשר חל עליו החיוב לבדוק הסימן לידע את המותר ואת האסור ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור אבל אם ירצה שלא לאכול בשר כלל הרשות בידו ואין צריך ללמוד ולידע כלל עי"ש..."¹⁷

לכן לדעת הכ"מ אפשר ללמוד גם בדעת הרמב"ם שוהבדלתם אינו עשה גמור ודלא כסברת המפרשים בדעת הרמב"ם שהזכרנו לעיל. רק שצ"ע שסוף סוף הרמב"ם מנא בדיקת דגים בחשבון העשין ואם אין זה עשה גמור אינו כ"כ מובן.

אמנם י"ל כדעת הערוך השולחן יורה דעה סימן עט סעיף א וז"ל "ארבע מצות עשה יש במאכלות האחת לבדוק בסימני בהמה וחיה להבדיל בין טמאה לטהורה ... והרביעית לבדוק בסימני דגים להבדיל בין טמא לטהור שנאמר [ויקרא כ, כה] והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה וגו' ונאמר [ויקרא יא, מז] להבדיל בין הטמא ובין הטהור [סמ"ג ל"ט] וכ"כ הרמב"ם ז"ל בריש הלכות מאכלות אסורות ע"ש"

ובסעיף ב כ' וז"ל "ואין הכוונה שהבדיקה היא מצות עשה אלא דה"פ דהנה באיסורי מאכלות ממינים הטמאים יש בהם לא תעשה כבכל איסורים כנבילה וטריפה וכדומה אך באלו יש ג"כ מצות עשה שהאוכל מהטמאים עובר על עשה ועל לא תעשה והנה בדגים מפורש כן בגמ' [חולין ס"ו ב] ... וזהו שאמרנו שהבדיקה היא מצות עשה כלומר כשאוכל מהטמאים עובר גם על עשה" עכ"ל

¹⁷ ועי' מש"כ המחבר שו"ת אורחותיך למדני בהסכמתו לחוברת הנוכחית שהניח שלכל היותר יש לנו ספק בדעת הרמב"ם מכמה טעמים ע"ש.

ומסתבר שזהו כוונת הכ"מ ומתורץ שמנא הרמב"ם המצוה במס' קנ"ב לא בגלל שיש עשה לבדוק אלא שעוברים על עשה אם אכל טמא ולא רק על הלאו.

וודאי שלסוברים שוהבדלתם הוא עשה גמור צריך שיהודי יבדוק את הדגים וא"א לצאת ממ"ע ע"י גוי ואין זה דומה לתגר המוכר טלית מצוייצת (עי' שו"ע או"ח סי' כ) כי שמה מבואר ענין של נאמנות ובענינינו היהודי יש לו חיוב לבדוק בעצמו ואפי' אם האומן גוי נאמן בעלמא דלא מרע נפשי' אין זה נחשב כבדיקת סימני טהרה שאנו מצווים עליה. אם יש צווי גמור בגלל מ"ע דוהבדלתם הרי היהודי עדיין לא בדק. רק יש לחשוב שאם והבדלתם אינו עשה גמור רק צווי לדעת בבירור שהדג שהוא אוכל הוא כשר אולי בכגון זה מספיק נאמנות האומן גוי כיון שהוא אומן אע"פ שלעצמו אין לו שום סמכות באו"ה. לכן צריך לברר אם יש דעות בפוסקים בכיוון זה.

שיטה אחרת בזהבדלתם

עי' בהשגות הרמב"ן לספר המצוות שורש ו' וז"ל "העיקר הששי אמר הרב ז"ל שהמצוה שיהא בה עשה ולא תעשה תמנה שתים העשה שבה בכלל מצות עשה והלאו שבה הוא בכלל מצות ל"ת ופירש כי בזה שלשה דרכים, האחד שיהא בדבר הזה מצוה בקיומו ואם יהיה עובר עליו יעבור על לאו כעניין בשבת ויום טוב... או שיהיה לאו שקדמו עשה... או שניתק לעשה... ובאלה הדרכים ימנו שניהם הלאו והעשה... ואני רואה בו מחלוקת גדולה ואחת מן הדעות טועה בו בלא ספק, שיש עוד לאו ועשה בדבר אחד אלא שאין שניהם מצוה כענין בבהמות בדגים ובעופות המותרין והאסורין אמר הכתוב בהן עשה זאת הבהמה אשר תאכלו ודרשו בו שהוא מצות עשה... וכן את זה תאכלו מכל אשר במים. והדבר ידוע שאין הכוונה לומר שבאכלנו הבהמה או הדג בעלי הסימנים הטהורים נעשה מצוה ואם נצודם ולא נאכל אותם נעבור עליה, אבל הכוונה שאמר הכתוב אלא תאכלו ולא הטמאים. והוא לאו הבא מכלל עשה בטמאים כדי שיהא האוכל הטמאים עובר בלאו גמור ובלאו הבא מכלל עשה שהוא עשה לפי קבלתנו. ואלו וכיוצא בהם מנאן הרב בכלל רמ"ח מצות עשה אמר (מ"ע קמט - קנב) לבדוק בסימני בהמה שנ' זאת הבהמה אשר תאכלו לבדוק בסימני העוף לבדוק בסימני חגבים לבדוק בסימני דגים. ובעל ההלכות לא מנאן מפני שאין בהן קום עשה והמניעה מן האיסורים כבר היא נמנית בלאוין ואין הלאו הנאמר בלשון עשה מוסיף בזה מנין... ומפני שהענין כן לא מנאן בעל ההלכות כדרך שלא מנה אלו שאין בקיומן מצוה כאשר כתבתי..." עכ"ל

וע"ע שכן סובר הראב"ד בהשגתו בספר המצוות לרמב"ם ("מצוה קמט) לבדוק בסימני בהמה שנ' זאת החיה אשר תאכלו מכל וכו'. השגת הראב"ד. א"א כל לבדוק לבדוק אין להם טעם אלא משום לאו הבא מכלל עשה עשה."

וע"ע בדרכי תשובה יו"ד סי' עט "ועי' בפרי תואר סק"א שכ' מתורת הבית (להרשב"א) דהוא לאו הבא מכלל עשה דלא משכחת לא לבטל העשה אא"כ ביטל הלאו"

לכן לדעות אלו אין חיוב דווקא לבדוק ואין למנות ענין זה כמ"ע בפני עצמה אלא רק יש חיוב שאם אוכלים דג אז חייב להיות בטוח שהדג כשר. שאם הדג אינו כשר באכילתו עוברים על לאו ורק הלאו הזה במנין המצות. וברור לדעה זו שאם יש אפשרות לדעת ולסמוך שהדג הוא כשר אע"פ שאין יהודי דוקא בדק אותו שפיר דמי.

לכן רואים שיש לנו מחלוקת ראשונים אם יש חיוב דוהבדלתם כעשה גמור שזה דעת החינוך והרמב"ן בדעת הרמב"ם. ואז לשיטה זו יהודי חייב לבדוק כל דג ודג. או אם והבדלתם אין זה דווקא חיוב רק שיש לאו הבא מכלל עשה אם אכל טמאים שזה דעת בה"ג¹⁸ והרמב"ן והראב"ד והרשב"א בתורת הבית והכ"מ והמגיד משנה¹⁹ בדעת הרמב"ם. ולדעתם בודאי שאם יש אפשרות לסמוך על איזה חזקה שעובדים במפעל בדגים טהורים שפיר אין עיכוב מצד מצוה דוהבדלתם. כן דעת הר"ן בשו"ת סי' מה וכן דעת התוספות רי"ד מהדורה תליתאה ע"ז מ. ד"ה אר"פ ובתשובתו המובאה בספר שבלי הלקט ח"ב סי' לז.

אין שיהיה לא נפסק כעשה גמור בדיקה זו בשו"ע רק מוזכר ביו"ד סי' פג סע' ג "מצא לו סנפיר לא יאכלנו עד שידע שיש לו קשקשת"²⁰. לכן למעשה אם יש איזה פתח לסמוך על חזקת אומן במפעלים של זמנינו בענין בדיקת הדגים אז אין עיכוב מצד העשה דוהבדלתם.

---

¹⁸ דעתו הובא בהשגת הרמב"ן בשורש הששי שהזכרנו.

¹⁹ ולכאורה היה יותר מסתבר לברור כשדנים על הענין למעשה בהבנת הרמב"ן והראב"ד בדעת הרמב"ם שהם יותר סמוך מתקופת הרמב"ם אע"פ שאומרים הלכה כבתרא מסתבר שבהבנת הענינים בוררים היותר קדמונים.

²⁰ וכן פסק המחבר לגבי בהמה וחיה טהורה ביו"ד סי' עט שמזכיר את כל הסימני טהרה שאנחנו חייבים לדעת שיהיו בבשר שנאכל ואין סעיף על חיוב בדיקת הסימנים במיוחד ומעשים בכל יום שקונים בשר בלי סימן וסומכים שהשוחט ידע ששחט בהמה טהורה. ואע"פ שאין השוחט בודק במיוחד הסימנים בודאי שאם מביאים לו לשחוט בהמה שלא כהרגלו היה מתעורר לזה מיד.

אמנם כיון שכמה פוסקי דור הקודם לא סברו שיש חזקת אומן במצב של מפעלים של דגים על הסתם (עי' לדוגמה אגר"מ יו"ד ח"ד סי' ודברי הרב הענקין שנביא בסמוך) חוזר לדעתם שצריך לקיים "עד שידע שיש לו קשקשת"

דעת הגרי"א הענקין זצ"ל

הרב הענקין הנזכר כמה פעמים במחברי זמנינו (עי' לדוגמה בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' שפב) כ' בענין הדגים הקלופים בכמה מקומות והחמיר בנידון. עי' למשל דבריו בחוברת הפרדס שבט תשכ"ו "לא מצאנו נאמנות לאינו יהודי בעיקר האיסור על סמך אומן וכו'...ומילתא דעבידא...ויוצא ונכנס אלא על חשש תערובות ... אבל דבר שגופו בספק טומאה כדגים טמאים לא מצינו שום היתר ע"י נוכרי בלי השגחה של ישראל וכבר כתוב בחוות דעת בסימן ק"י בפתיחה שאפ' להרמב"ם שסובר שספק דאורייתא לחומרה ורק מדרבנן כל זה רק בדבר שיש בו ל"ת לחוד מפני שכל דבר שכתוב בתורה הוא על ודאי אבל בדבר שיש בו גם עשה הוא לחומרה גם מהתורה. ובדגים הלא יש גם עשה את זה תאכלו וגו' עיי' חולין סו: ע"כ ספקו אסור מהתורה....ועל רוב שכבר כתבו הראשונים שאין כאן רוב עיין תוספות חולין סג: ד"ה ודלמא והמשגיח צריך לראות כל חתיכה וחתיכה קודם שמרסקין אותן או שעושים פיליי...ומחלב של א"י שהיתירו חז"ל לסמוך על זה שאם אין בעדרו דבר טמא אין ראי' שהוא רוב ומצוי עי' בב"ב כג וכעין וודאי" עכ"ל

על הנקודה שאין נאמנות לגוי בעיקר איסור על סמך אומן וכו' עי' במה שכתבנו לענין תגר ובדרך כלל כשיש מירתת ועבידא לאיגלווי וכשבדקנו באיזה מפעל שהמיון טוב וסידרי עבודתם בכך בודאי שיש מקילים בזה.

ולענין משכ' בשם החוות דעת שהחמיר במקום עשה שהתורה הצריכה ודאי ולא ספק. עי' בדרכי תשובה יו"ד סי' קי סעיף ט וז"ל "ועיין בחו"ד בבית הספק... וכתב דלא כתב הרמב"ם דכל ספק הוי מה"ת לקולא אלא היכא דכ' רחמנא בשב ואל תעשה כגון בכל הלאוין דכתב רחמנא את זה לא תאכל כגון חזיר וחלב וכיוצא בו אמרי' חזיר ודאי וחלב ודאי לא תאכל אבל ספק חזיר וספק חלב לא אסרה התורה אבל במקום שמזהיר הקרא בקום ועשה כגון כי אם בתולה יקח אשה וכן לקיחת אתרוג ואכילת מצה אמרינן דמחויב מה"ת שיה' ודאי ולא ספק עיי"ש" עכ"ל

וכדאי להביא לשון החוות דעת "ולענ"ד נראה דהרמב"ם הוציא זה מש"ס ערוכה במסכת סוטה (כט.) ובזה יתיישבו כל הקושיות. דאמר התם רב גידל רמי כתיב [שם ז,יט] והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל, טמא ודאי הוא דלא יאכל הא ספק יאכל,

וכתיב [שם] כל טהור יאכל בשר, טהור ודאי הוא דיאכל אבל ספק לא יאכל כו'. ושם ליכא יתורא, אלמא דכל לשנא דקרא משמעותא על הודאי ולא על הספק. ומזה מוכח נמי דשאני בין היכא דכתב רחמנא קום ועשה לשב ואל תעשה, כגון בכל הלאוין דכתב רחמנא את זה לא תאכלו כגון חזיר וחלב אמרינן חזיר ודאי וחלב ודאי לא תאכל אבל ספק יאכל, דומיא דדריש הש"ס דהא דכל טמא לא יאכל דספק יאכל. ובמקום דמזהיר קרא בקום ועשה כגון בתולה יקח אשה וכן לקיחת אתרוג ואכילת מצה, אמרינן דמחויב שיהיה בודאי ולא בספק כמו דדריש טהור ודאי ולא בספק" עכ"ל²¹

מתברר היטב מדבריו למה יש סוברים שספק דאורייתא לקולא מן התורה לדעת הרמב"ם ולעומת זה שהספק לחומרה אפי' מן התורה במקום עשה. חילוקים רבים נאמרו בענינים אלו. עי' למשל בדרכי תשובה יו"ד סי' קי אריכות גדולה בזה.²²

²¹ ולענין החולקים על החוות דעת ע' בשו"ת יביע אומר חלק א או"ח סי' לו ד"ה ותו שמביא חולקים על החוות דעת הנ"ל וז"ל "באמת שכמה אחרונים ס"ל דלא כהח"ד, אלא כל סד"א אף במ"ע החומרא היא מדרבנן דוקא, לד' הרמב"ם, וכמבואר בפרי חדש בליקוטים (א"ח סי' קפד). ובשו"ת הלק"ט ח"ב (סי' רעז). וכ"כ השאגת אריה בתשו' (ס"ס כה). ע"ש. והמהרי"ט אלגאזי בהלכות יו"ט חילק בין מ"ע ומל"ת משום דעשה חמיר, דהא קי"ל עשה דוחה לא תעשה... עכ"ל

אמנם נראה בפנים דבורו של הפרי חדש בליקוטים סימן קפד לגבי ברכת המזון וז"ל "צריך לברך מספק ומ"מ לא מצי להוציא אחרים שודאי לא בירכו, דמאי דקי"ל ספיקא דאורייתא לחומרא אינו אלא מדבריהם וכמו שכתבתי בפריי ליו"ד סי' קי בכללי הספק ספיקא [אות א ד"ה אמנם] ולא אתי מדבריהם ומפיק דאורייתא כן נראה לי ודוק. עכ"ל

במהדורה פריעדמאן של השו"ע הביאו הגהות רעק"א על מש"כ הפרי חדש ולא אתי מדבריהם וז"ל רעק"א "זה אינו דבעצמו כתב בקונטרס הספקות [אות א ד"ה אמנם] היכי דאתחזק מדאורייתא ספיקו לחומרא, הכי נמי דבוודאי נתחייב בברכת המזון וספק לחומרא דין תורה גם בלאו הכי הא גם חיוב דרבנן יכול להוציאו לחיוב דאורייתא בברכות המזון כדקיימא לן [סימן קצז סעיף ד] אכל כזית דגן מוציא אחרים ידי חובתן. עי"ש וגם הפרי חדש חולק שם על המהרי"ט אלגאזי הנ"ל.

ועוד כתב בשו"ת יביע אומר חלק א הנ"ל "ומ"מ רבו הסוברים כהח"ד הנ"ל, והאבני נזר (חיו"ד סי' שלד אות י"ט) מקלסו שהוא דבר נחמד. וכ"כ העונג יום טוב (ס"ס עא) והמשמרות כהונה בחי' לע"ז (כד) ועוד. וע"ע בשו"ת יביע אומר חלק ד יורה דעה סימן טז ד"ה במקור כתוב.

²² עי' שו"ת יביע אומר חלק א או"ח סימן לו ד"ה (ז) ותו וז"ל "לפמ"ש החות דעת (סי' קי) ... וכן דעת הגאון החת"ס כמ"ש בשמו בשו"ת כתב סופר (חאו"ח סי' ח) ד"ה ועל אחרון, ושם (סי' יד) ד"ה ויש לעיין. וא"כ בודאי שיש להחמיר יותר בתקנת חז"ל בספק מ"ע, יותר מספק איסור במל"ת. (א"נ יש להחמיר כאן משום שיש חזקת חיוב במ"ע דשופר. וע' להלן בסמוך). והנה מצאנו סמוכין לדברי החות דעת הנ"ל, מדברי הרשב"א בחי' ליבמות (מ) וז"ל: אי לאו מצה היא מצות אמר רחמנא, תמיהני אמאי שבקיה לקרא דלא תאפה חמץ דנקט ברישא, והול"ל אי לאו מצה היא לא תאפה חמץ אמר רחמנא. וניחא לי דחמץ משמע חמץ ברור, וחלוט אפילו אם תמצא לומר שאינו מצה, חמץ ברור אינו, להכי נקט מצות אמר רחמנא כלומר מצה ברורה. עכ"ל. והלום ראיתי בשו"ת בית אפרים (חאה"ע סי' ב, דף ו רע"א), שהביא בשם רבו

לכאורה כן הבין גם הישועות יעקב. הדרכי תשובה מביאו על יו"ד פג סק"א וז"ל "דאף לדעת הרמב"ם ודעימי' דס"ל בעלמא דכל הספיקות הוי רק מדרבנן לחומרא מ"מ אם אנו מסופקים בדג אם הי' לו סימני טהרה גם לדעת הרמב"ם וסייעתו יש בו איסור תורה דכיון דאמרה תורה כל אשר לו סנפיר וקשקשת אותו תאכלו בעינן מן התורה שידוע בבירור שיש לו סנפיר וקשקשת אבל אם אינו ידוע באמת ובודאי ה"ז אסור מן התורה לכ"ע. אכן על הלאו דאשר אין לו סנפיר וקשקשת לא תאכלו אינו עובר מה"ת ואינו חייב רק בידוע בודאי שאין לו סנפיר וקשקשת."

לכן לדעת הרב הענקין בבדיקת הדגים יש להחמיר אפי' במקום ספק ולדעתו שלגוי אין לו שום נאמנות באו"ה וגם לא שייך לדבר על הרוב (מה"ת) דבוהבדלתם אין הולכים אחר הרוב (וכדעת הריב"ש סי' קצב המוזכר גם באגר"מ יו"ד ח"ג סי' ח) וכבר חשש חסרון קיום עשה במקום ספק בודאי שלדעתו אין היתר לדגים בלי סימני טהרה כשאין השגחה קפדנית.

דימיון להיתר החלב

בסוף בדברי הרב הענקין הנ"ל כתב "...ומחלב של א"י שהיתירו חז"ל לסמוך על זה שאם אין בעדרו דבר טמא אין ראוי שהוא רוב ומצוי עי' בב"ב כג וכעין וודאי" עכ"ל נראה הביאור שהיהודי המשגיח יכול לשבת אפי' בחוץ בלי דווקא לראות החליבה (עיין בשו"ע יו"ד סי' קטו כל הפרטים) שאם אין הגוי יצא בהמשך החליבה לא חוששים לעירוב חלב טמא שזה כעין וודאי שלא עירב וכוונתו של הגרי"א הענקין זצ"ל שאין ראוי להתיר למשגיח של דגים לעשות דבר כזה כי אע"פ שלא יצא הגוי להביא דגים טמאים יש בעי' כשרותית בבית חרושת עצמו שלא הפרישו כל הדגים טמאים. זה הנראה בכוונתו ז"ל.

ועוד בדגים עדיין אסור לדעתו מצד חסרון קיום דוהבדלתם. ובחלב אינו שייך והבדלתם כי הוא מ"ע השייכת רק לבעלי חיים ולא בביצים ולא בחלב וכו' כנזכר בשו"ת הר צבי יו"ד סי' עד אע"פ שבחלב חוששים לחלב טמא שהוא איסור תורה ממש ובגלל זה הענינם דומים. לכן נשאר לנו לתרץ אם ריבוי עדויות מספיק לצאת ידי החיוב דאורייתא דוהבדלתם. אמנם מתחילת דברי הרב הענקין הנ"ל נראה שאין לגוי שום נאמנות אפי' אחר מאה בדיקות.

הגאון ר' אייזיק הכהן שכתב כהחות דעת הנ"ל, ושכן כתב הדברי אמת להביא ראיה לדברי הרמב"ם (מסוטה כט), ובסו"ד מצא סיוע לזה מד' הרשב"א

עי' מש"כ הרב גנק שליט"א הנ"ל שם "והנה בעצם דברי הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שפסק לאסור הטונה כשאין שם משגיח תמידי צ"ע שהרי באגר"מ (יו"ד ח"א סי' מ"ז) פסק לענין חלב בהמה טמאה "יענשו וגם יסגירו את העסק שלהם שלכן ודאי מירתתי מלערב ויש טעם גדול להתיר אף בלא שיטת הפר"ח משום דהעיקר הוא אצלנו ידיעה ברורה היא כראיה ממש, כהא דשבועות דף לד וכן ממה דאיתא בתוס' יבמות דף מה בשם יש מפרשים לענין ראיית ב"ד לטבילת גר. ולכן בחלב שאסרו רק בחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו יש להתיר גם בישראל יודעין ידיעה ברורה דהוי כראיה" עכ"ל. א"כ בנד"ד לגבי טונה למה לא יחשב ע"י פקוח הממשלה כישראל רואהו דמאי שנא גזירת חלב עכו"ם אינו אלא דרבנן הרי יסוד הגזירה היא משום חשש חלב טמא. "עכ"ל ויש קצת להעיר בדבריו.

נראה שיש חילוק בין חלב לדגים. שלגבי חלב אנחנו סומכים שהגוי לא ילך בקום ועשה לערב חלב טמא שזה מעשה זדון ואין לו פתרון אצל הממשלה אם תופסים אותו וגם צריך ליתן שוחד לפועלים לעשות את זה ושלא יגלו הדבר. אבל כשמטפלים באלפי דגים בבית חרושת יתכן שיש כמה דגים טמאים שעברו בתעשיה. ואין זה זדון ואולי א"א באופן אחר במציאות כשעובדים כרגיל בכמויות גדולות מאוד. ומסתבר שאין שום קנס מהממשלה בכגון זה ובודאי שלא יסגרו את המפעל בגלל זה. ורק אם במפעל לא הפרישו את הטמאים בכמות מסוימת מתחיל חשש של זיוף גם לגבי הממשלה.

ואודות מש"כ הרב גנק נכון שלדעת אגר"מ פיינשטיין גם אפשר שבעל המפעל יזמין דגים טמאים אם יש לו צורך או ריוח ואין נאמנות לעכו"ם על זה מה שאין כן לדעתו בחלב ולמה לחשוש לזה לגבי דגים ולא לחשוש לגבי חלב? ויש לתרץ שדברי הגר"מ פיינשטיין מדוברים בעיקר על מקומות רחוקים שאין להם מירתת וכו' כדבריו באגר"מ יו"ד ח"א סי' א וז"ל "אם אפשר לתת השגחה על מוצר ללא השגחה בפועל, מתוך מה שסומכים על כך שהרוב כשר. ומה שאמרו לך שהעיקר מה שמקילין בעצם מעשה השגחה, בפרט בהכשר מין דג "טונע" דלא כמו שכתבתי בתשובתי ביו"ד ח"א סי' ח', הוא משום דבעצם יש להתיר על רובא דהם כשרים. והכוונה לא מובן, דבלא השגחה מדוע לא יעשה הכל משל איסור שהוא בזול. ובמקומות הרחוקים שיהודים הם מועטין מאד, שאין להם ממי לירא, ובעל בית החרושת הוא נכרי או אחד מישראל חשודים על אכילת איסורין, הרי יש לחוש שכל מה שנעשה בהפקטערע הוא מאיסור. ואם הכוונה הוא שע"י השגחה, אף שאינה השגחה טובה, היא מועילה שהרוב יהיה כשר, מסתבר שאין השגחה כזו כלום. שענין השגחה הוא מדין עדות, שאנשים כשרין נאמנים להעיד באיסורא... " עכ"ל

לכן אם יתכן מצב שבעל המפעל מירתת כמו בחלב שפיר דמי יש להתיר רק שבמציאות עבודת הדגים יותר מסובחת לענין הכשרות מעבודת החלב.

ועי' באגר"מ יו"ד חלק ג' סי' ח "...ולכן מוכרח להיות משגיח שיהיה שם כל העת כי על יוצא ונכנס להיות שם בעת שקולפין את הדגים אף שידעו הבעלים והפועלים שלא יקלפו אלא מינים שיש להם קשקשת ואף שיאמרו שרק מינים אלו, דהרי שייך השגחה ע"י יוצא ונכנס בדבר הנעשה מעט מעט בידים שיהיה מירתת להתחיל לקלוף דגים טמאים דשם יכנס מאמצע, אבל בכאן שנקלפים במכונות גדולות ובזמן קצר כבר נקלף אף בשעה קטנה שיאמדו שודאי יתאחר הרי יכולין לערב כמה דגים טמאים. וגם בענין יוצא ונכנס אף במקום שסגי בזה רבו המכשולות שמקילין בזה הרבה עד שכניסתם הוא לפעמים רחוקות שכבר יודעין הבעלים והפועלים בערך ולא מירתת כלל, אבל בקילוף הדגים צריך להיות במקום ההוא משגיח תמידי ממש. "עכ"ל

לדעת האגר"מ כשהמשגיח יוצא ממקום העבודה אפי' לזמן קצר יש חשש הכנסת דגים טמאים ואין לסמוך על שום חזקה. ורק בטונה במפעל שמוחזק מכמה שנים שאין שום טמאים כלל ויש הרבה יהודים שגרים סמוך למפעל (שאז יודע הדבר כשיש שינויים) אם אפשרות של המשגיח להכנס כרצונו שם אז אפשר שהיה מתיר גם הגרמ"פ זצ"ל.

בדיקת הדגים

עכשיו שביררנו שהמחלוקת בין המקילים בזמנינו במפעלים של טונה למחמירים²³ היא בשורש אם מסכימים שיש חזקת אומן כדאי לברר מה גדרי הבדיקה שצריך

---

²³ יש לנו העדות על החזון איש. כתב הרב מ.א. בלום בחוברת אור ישראל מז "אברך חשוב הביא לתשומת ליבי מה שכתוב באורחות רבינו (מהגאון הסטייפלער ח"ג דף ע"ג) כמה החמיר הגאון בעל החזון"א זצ"ל בענין הפיל"ע וז"ל מרן החזון"א התיר לאכול את דג הפילה רק כשיש עליו עור "ולפחות שני קשקשים" וכך צריך להיות על כל חתיכה וחתיכה באותה חבילה ולא מהני קשקשים שבחתיכה אחת לחתיכה שניה ובלי קשקשים אסרו מרן ולא כמתירין הסומכים על הנאמנות של הבח"ר שכותבים שהוא דג כשר. וסיפר ת"ח אחד שליט"א שלומד בכולל שנהג להשתמש בחתיכות פילה בלי קשקשים כהיתרם של רבני ירושלים שסומכים על הנאמנות של הבח"ר שכותבים על החבילה שהם מדג טהור ושמע שמרן החזון"א אוסר עד שיהיה על כל חתיכה עור עם שני קשקשים לפחות כנ"ל והוא בישל לשבת כמנהגו פילה בלי קשקשים. פעם נמלך בעש"ק לפנות ערב לשלוח לשאול את מרן [ושלח אחד במקומו לשאול משום שמרן היה מחמיר לת"ח הנ"ל] ושאל השליח בעש"ק לפנות ערב את מרן בלשון זה עני אחד שואל שבישל דג פילה לשבת ומצא קשקשים פזורים על הפילה אבל בלי עור וענה מרן שיזרוק את הפילה ויכשיר את הקדירות והסכו"ם משום שצריך שיהי' עור ועליו קשקשים אבל מזה שהקשקשים פזורים אין ראיה לכשרות הדג משום שאפשר שנפל עליו מבחוץ ומוסיף לספר.

סיפר לי הר"פ ז"ל ששאל את מרן החזון"א זצוק"ל אם מותר להשתמש בפילה בפסח ואמר לו מרן אתה שואל על פסח "יש בהם ספק דאורייתא" והראה לו את הגמרא בע"ז לענין חתיכות דגים (והשאלה היתה על פילה בלי עור וקשקשים).

המשגיח לעשות שזה נצרך לכו"ע, למחמירים כיון שאין סומכים על הגוי אפי' כשהוא אומן ולמקילים כדי להעמיד שיש חזקת כשרות במפעל ועוד צריך בדיקות לברר מפעם לפעם אם המפעל עומד בחזקתו.

בודאי שלכו"ע צריך לקיים לכתחילה הבדיקה על כל דג ודג ורק אם בדיעבד חסר איזה דג יש להתבונן על דין תערובת זו.

ועי' בריב"ש סי' קצב וז"ל "...כיון שהתורה צותה לבדוק בסימנין שלא יהיה מכ"ד עופות הטמאין, וכמו שכתב הר"ם ז"ל (בפ' ראשון מהל' מאכלות אסורות), על כרחינו יש לנו לחוש לכל אחד מהן, ואפי' הוא מיעוטא, זולתי לפרס ועזניה בישוב, שאינן נמצאים שם כלל. כמו שכתב הר"ם ז"ל, שאינן נמצאין אלא במדברות ואיי הים הרחוקים עד מאד, שהן סוף הישוב. אבל כשאפשר להמצא, חוששין למיעוט... ובעלמא אין חוששין למיעוט." עכ"ל

ולעובדא הנ"ל יש המשך : גיסו של מרן החזו"א הגאון מוהר"ר נחום מאיר זצ"ל ספר שהוא הציל לת"ח הנ"ל את הצלחות מחרסינה שלא יצטרך לשברם כי מרן הי' בדעה שצריך לשברם ור' נחום מאיר צדד שלא מטעם כלי שני או שלישי והסכים מרן זצוק"ל עמו שלא לשברם. "עכ"ל

נראה מכל מה שהובא בשם הסטייפלער זצ"ל שאם לשואל לא היה צריך לשבור את הצלחות, פשוט לדעת החזון איש שהיה צריך להכשיר הכלי ראשון שבו בישלו הדגים. ולעומת זה יש פה גם עדות "על רבני ירושלים" באותה תקופה שסמכו על הנאמנות של המפעל למה שכותבים על החבילה להתיר. וכן דעת כמה רבני אמריקה כמו שעוד כתוב בארחות רבינו הקהלות יעקב (שם) אודות הדג סלמון "אחר זמן ספר לי הגרנ"ק שבעת המלחמה עם הערבים הגיעו חבילות מזון מאמריקה ובתוכם היו קופסאות סלמון ואסרם מרן החזו"א באיסור מוחלט ומהטעם הנ"ל שא"א להכיר את החתיכות שהם מדג טהור ואין עליהם עור וקשקשים וזה למרות שהי' כתוב על הכתב שהוא מדג טהור ורבני אמריקה התירו לאכלם ולמרות שהי' שעת הדחק ועת מלחמה בכ"ז אסרם מרן."

נציין עוד עדות אחת לגבי פילה. הרב אברהם שליזינגר שליט"א (מפקח ראשי בשארית ישראל) כתב בתל תלפיות ע' שפג וז"ל "ובאמת המעיין בדברי האגר"מ שכותב שא"א שיהיה ללא משגיח אפילו לזמן קצר כאשר מורידים את העור זה מאחר שבמפעלים המורידים את העור עושים זאת במהירות גדולה ואפשר שהמשגיח לא יראה שנכנס דג טמאה וכן הורה לי הגאב"ד שליט"א כאשר שאלתי לפני שנים מספר על אירוע שעשו בו שימוש בטעות בדג בקלה ללא עור ולא היה ידוע לנו האם ההשגחה בקילוף העור נעשתה כראוי והורה שלא להשתמש בדגים אפילו שלא יהיה משהו אחר לאכול..." עכ"ל

ומוכח מדבריו שבמקום עשה דוהבדלתם לא אזלינן בתר רוב. לכן בעניננו אם לא בדקו את כל הדגים ממש עדיין חסר מצד קיום העשה דוהבדלתם²⁴ על הדגים החסרים שעדיין לא קבענו מינם.

לכן במפעל אם חוששים עירוב דגים טמאים איך המשגיח צריך להתנהג בבדיקה לסלק הטמאים. נראה שיש בזה דמיון לדיני התולעים עם קצת שינויים.

עיין תשובות הרשב"א (חלק א סי' רעד) וז"ל "אין בדיקה הקצת מטהרת חברותיה כי באמת אין הרחש מצוי ברוב ומ"מ הוי מיעוט המצוי, וכל שמצוי אין סומכים על בדיקת הקצת ולא אפילו על בדיקת הרוב והמשל בזה בדיקת הריאה שהוא מיעוט המצוי ואין סומכים על בדיקת המקצת ואפילו על הרוב" עכ"ל
כן פסק הרמ"א (סי' פד סע' ח) וז"ל "ולא מהני בהם אם בדק הרוב, אלא צריך לבדוק כולו דהוי מיעוט דשכיח" עכ"ל

יוצא מדברי הרשב"א לעניננו, שכל זמן שאין לנו הוכחה ברורה²⁵ שאין דגים טמאים מצויים במוצר צריך לבדוק. וכל זמן שיש מיעוט המצוי של טמאים אין סומכים אפי' על בדיקת הרוב אלא צריך לבדוק את כולם.

ואין ברור כ"כ להגדיר מיעוט המצוי. עי' בספר בדיקת המזון כהלכה פרק רביעי לענין מיעוטא דמיעוטא כמה שיטות ובשם משכנות יעקב סי' יז מוגדר כעשרה אחוז.

ועי' שו"ת הריב"ש קצא וז"ל "לפי שכשאנו אומרים פרס ועזניה בישוב לא שכיחי, רצו לומר, שאינן נמצאין, ואם היו נמצאין, עדיין לא היה נקרא זה מיעוט מצוי. שמיעוט מצוי, ר"ל שהוא קרוב למחצה, ורגיל להיות. דומיא דמיעוט מצוי המוזכר למפרשי' ז"ל בסירכות הריאה, דאע"ג דאזלי' בתר רובא, ואחזוקי אסור' לא מחזקינן, אפ"ה צריך לבדוק בסירכות הריאה, מפני שהוא מיעוט מצוי." עכ"ל

לכן לדעת הריב"ש אם המיעוט אינו קרוב למחצה ולמשל עשרה אחוזים אינו צריך בדיקה. ולענין דגים, בודאי שאחרי כל המיונים במפעל רציני שדואגים על האיכות לא שכיח כלל ספק עירוב דגים טמאים באחוז גבוה כזה. לכן אם מצד ההלכה ניתן

---

²⁴ ועי' בשו"ת ציץ אליעזר חלק ט סימן מ ע"ש וע"ע מש"כ בתשובות והנהגות ח"ב סי' שפב "ואם מגיע לנו הדגים בצורה שאי אפשר להבדיל לא קיים חובת הבדלה ואין לאוכלו ואף שמדינא מותר לאכול גם אם אין עכשיו סימנים ואח"כ יגדלו ה"מ בניכר בסימנים מיוחדים דשייך למין זה ומספיק בכך וידוע שהגאון רבי פנחס עפשטיין זצ"ל (ראב"ד העדה החרדית בעיה"ק) החמיר מאוד בדגים והצריך בדיקה בכל דג ודג ולא סמכין על רוב וכן ראיתי בשם הגאון הרב הענקין זצ"ל באמריקא שהחמיר מאוד בזה" עכ"ל

²⁵ למשל ע"י ריבוי בדיקות המשגיחים במשך הזמן

להדמות מצב במפעל התלוי ברצון בני אדם²⁶ (בגלל אומן לא מרע אומנותי) למצב טבעי של איזה מאכל נקי מחשש תולעים אז אין צריך בדיקה. וכיון שהדגים אין טעמם פגום כמו בתולעים צריך דווקא ביטול בששים. לכן לדוגמה אם יש מפעל שתמיד לא היה יותר מאחוז אחד של טמאים בצורה המועילה לביטול כמו למשל במוסקים אז אין חשש.

עיין באגר"מ יו"ד ג סי' ח וז"ל "דהרי ודאי ברשת אחד שהוא גדול מאוד שניצודים שם אלפי דגים איכה שם הרבה מיני דגים טהורים וטמאים כדרך הימים והנהרות, וא"כ צריך לבדוק כולן ממש כל חד וחד שהוא כודאי איכא שם גם דגים טמאים, ולא נבטל אף דג אחד אף אחר שראה המשגיח שנבדקו רובן והיו דגים טהורים. ואין לסמוך על אלו שאומרים שאין בים ונהר ההוא דגים טמאים." עכ"ל

---

²⁶ עי' בדברי הרב יהונתן בנימין ווייס בחוברת אור ישראל וז"ל "טענה נוספת להיתר היא כי על אף הזיופים שנעשים בתחום הזה מ"מ נראה שרוב הדגים שנמכרים תחת השם של סלמון הם באמת דג סלמון א"כ יש להתיר החתיכות משום רוב ... בעניינינו הבאנו דברי הרא"ש [ע"ז פרק ב סימן מ"א] שכתב "וא"כ י"ל דאיכא נמי דג טהור דדמי לטמאים בשדרה וכו' ומ"מ היכא דמכיר ראש ושדרה לא חיישינן שמא יש בהן ממין דגים טמאים שאין ידועים לנו דהנהו לא שכיחי בינינו" עי"ש כן הזכרנו דעת ר"ת בספר הישר [סי' שס"ד] "כיון דעכ"פ רוב עופות דעלמא טהורים ניגהו סמכין ארובא בצירוף אמירתו" עי"ש ... אך אחרי העיון נראה שאין נ"ד דומה כלל לדברי הרא"ש הנ"ל, דהרי הרא"ש הסביר שאף שישנם מיעוט דגים שדומים במראהם לדגים טהורים בראש ושדרה כיון שידוע דרוב הדגים שיש בהם סימני ראש ושדרה הם דגים טהורים אין חוששים לטמאים היינו אף שיתכן שרוב הדגים שבים הם טמאים אפ"ה ידוע שבין הדגים שיש בהם סימנים הנ"ל רובם טהורים והטמאים לא שכיחי, וגם דברי ר"ת הנ"ל מיירי בכה"ג, אולם שונה נ"ד כי אין לנו כל יסוד להגיד שרוב הדגים שנמכרים תחת השם סלמון הם אכן טהורים, גם יש לדון בכל יום ויום ובכל ייצור בנפרד אי רוב מהטהורים או לא ובזה בודאי אין לנו כל מידע לדעת אם רוב הייצור היו סלמון או לא ודילמא כל הייצור באותו יום היה ממין טמא כולו ובפרט כשמדובר על מתן הכשר על מפעל כזה כי אז מערכת הכשרות מעידה על כל ייצור שהוא ממין טהור איך אפשר לדעת רוב הדגים מאין באו, על כן נראה שהיתר זה לא שייך כלל בני"ד. עכ"ל

אמנם נראה שהחזקת אומן ובפרט כשיש מירתת מפקידי הממשלה והדבר עבידא לאיגלויי נותנת סמך לנאמנות הסוחר ויתכן לחשוב לפי הדין שאין חוששין שיום זה היה ממין אחר וכדו' וכן מוכח מדברי הפוסקים לגבי שמן עי' למשל באגר"מ יו"ד ח' א' סי' נה שמתיר את השמן.

ובדברי הרמ"א יו"ד סימן קיד סעיף ט דן להתיר ברוב מוכרי כבשים גויים שאינם מערבים יין אע"פ שזה רוב התלוי במעשה בנ"א. אמנם יש לחלק שמדובר באיסור דרבנן. ועי' בדברינו בסמוך לענין תגר שמוכחים לבדוק בלאו הכי אצל מפעלים רצינים וקשה להתיר מוצרים של "רוב מפעלים" ובפרט שיש לדון מטעם קבוע שהחנות הוא מקום קבוע.

ולסוברים שצריך לקיים העשה דוהבדלתם לא שייך רוב. אמנם דברינו שייכים למשגיחים שבודקים במפעל וכשביירו שהמיון טוב והתחזק המצב ע"י ריבוי בדיקות שהטמאים אינם שכיחים במפעל. ועי' בדברי הרי"ד (ע"ז). שרבי אבהו סמך על חזקת אומן שלא היו עובדים שם אלא בכשרים ולא הביאו ממקום אחר משמע שמועיל חזקה להחזיק שרוב התלוי במעשה מועיל.

לכן לדעת הגר"מ פיינשטיין כנ"ל צריך בדיקה על כל דג ודג וכל זה בגלל העשה דוהבדלתם שלכו"ע וכדעת השו"ע צריך לדעת שהדג היה לו קשקשת וכל זמן שאין לנו הוכחה ברורה על כשרות הדגים אין סומכים אפ"י על הרוב.

ובלאו הכי מצד כל דיני בדיקות כשהאיסור מצוי חייב לבדוק וכדעת הרמ"א הנ"ל "ולא מהני בהם אם בדק הרוב, אלא צריך לבדוק כולו דהוי מיעוט דשכיח". אכן בהתחלה ברשת על הסתם יש מיעוט דשכיח של טמאים²⁷ כדי מוכח בגמרא ע"ז לט. שעל הסתם נתערבו הימים והנהרות ומקומות כמו פלוסא ואספמא שהטמאים אינם מצויים שם אין זה סתם נהר או סתם ים המוכרים לנו וכדברי האגר"מ בהמשך דבריו שם שאין לסמוך על האומרים שאין טמאים במקום פלוני וכו'.

אמנם אם אחרי הבדיקה במפעל לא נשאר בכמות של דגים שלא נבדקו חישוב למיעוט השכיח (למשל אם נשאר רק אחוז אחד שלא נבדק) אע"פ שגם אחוז זה צריך בדיקה מן הדין כנזכר בדברי הרמ"א אם בדיעבד לא בדקו אם הכל מרוסק ואינו ניכר מותר. יוצא מזה שאם מסכימים שבמפעל יש חזקת אומן ונאמנות על בדיקת הדגים זה כאילו היהודי בדק ומותר²⁸ ואם אין מסכימים שיש חזקת אומן אין נאמנות והיהודי צריך לבדוק כל הדגים כולם.

ביטול

---

²⁷ דרך הגב יש להתבונן על דעת הגר"מ פיינשטיין בשו"ת יורה דעה ח"א סי' נה שיש לסמוך על מש"כ על הקופסה לגבי שמן צמחי בגלל אותם הטעמים שהחלקת יעקב מביא לענין דגים (חזקת אומן, עבידא לאיגלויי) ונראה כסתירה לגבי סברתו כשאוסר בדגים באגר"מ חל' יו"ד ג סי' ח.

והוא הג' זצ"ל עונה על זה בתשובתו ח"ד יו"ד סי' א וז"ל "הנה מה שהסכמתי בספרי אגר"מ ח"א דיו"ד בריש סימן נ"ה דיש להאמין לבעלי בתי החרושת (פעקטערעס) על מה שכותבין שבאוכלין שיש בו שומן הוא רק משומן שנעשה מירקות (וועדזשטייבלס) מטעם אומן לא מרע נפשיה, ומטעם עבידא לאיגלויי, ומטעם מירתת מעונש לפי חוק מדינתנו, שהזכרת שדברת עם כמה רבנים מכשירים שסומכין על זה ליתן הרבה השגחות ואפילו בבתי חרושת גדולים ורחוקים. ואומרים שמה שכתבתי ביו"ד ח"ג סימן ח' היה כחזרה מזה.. חס ושלום לומר כן שהפסקים סותרים זה את זה וטעות הוא, חדא דהתשובה ביו"ד ח"ג עוסקת בדגים שאי אפשר להשגיח עליהם ביוצא ונכנס כנ"ל, ועוד שהתשובה ביו"ד ח"ג מבררת שההיתר בתשובה שביו"ד ח"א גבי יוצא ונכנס הוא דווקא כשהשגחה זו מספיקה לברר שאין כאן תערובת איסור." וגם לגבי שמן מגדיר האגר"מ שמדובר דווקא בבית חרושת הסמוך לעיר ועוד כמה פרטים עי"ש יש להוסיף דבשמן לא שייך העשה דוהבדלתם כי אינו שייך אלא בבעל חי וכנזכר בסמוך בשו"ת הר צבי יו"ד סי' עד. לכן לא שייך החומרה דאין הולכים בזה אחר הרוב.

²⁸ עי' לקמן מש"כ בחשש טמאים מבוטלים בששים, מה הדין לענין חתיכות חשובות ובדגים שלמים וכשהם מרוסקים כמה חילוקים בזה.

לדברי השו"ע לדגים טמאים נגד הטהורים יש ביטול בששים ואין צורך לביטול במאתיים כמוזכר בשו"ת הרדב"ז חלק ב' ס' קצג. עי' בשו"ע יו"ד ס' קז סע' א וז"ל "המבשל ביצים הרבה, בקליפתן, לא יוציאם מהמים שנתבשלו בהם עד שיצטננו, או יתן עליהם מים צוננים ... הגה: ואם לא עשה כן, אלא עירה אותן לקערה ונמצא אחת מהן טרפה, יש אוסרין הכל דחיישינן שמא הטרפה נשאר לבסוף ולא היה ששים בקדירה לבטל ונאסר מה שבקדירה וחוזר ואוסר כל מה שבקערה. **וכן בדגים קטנים שנמצא דג טמא בקערה ולא עירה כולם בפעם אחת אל תוך הקערה, דאז יש לחוש שמא נשאר האיסור לבסוף. ויש מתירין בכל ענין דלא מחזקינן איסור לומר דנשאר האיסור בלא ס' וכן עיקר.** ואפילו לדעת האוסרים, אין לאסור הכלים שנתבשלו בו, דמעמידין הכלי על חזקתו." עכ"ל

לכן פשוט בדברי הרמ"א שמספיק ששים לבטל איסור דג טמא כנגד הטהורים. במפעלים, החשש הוא שבישלו איזה אחוז של דגים טמאים עם הטהורים וכנ"ל. לכן יש לשער האחוז של דגים טמאים שיכולים להתערב בסוף (ולא רק בהתחלה) כדי שיהיה ביטול. לכן צריך לבדוק איך סדרו התהליך של הבישול ולמשל מכלים גדולים עד הכלים יותר קטנים ועד הקופסאות שהן כלים בפני עצמו הצריכים ששים.

יש נ"מ בין ביטול לדגים טמאים לביטול חרקים שהחרקים מאוסים לבני אדם ולא רוצים להנות מן האיסור והדגים טמאים בדרך כלל טעמם אינו פגום. כך יוצא בדברי השו"ע והרמ"א.

וז"ל השו"ע יו"ד ס' קז סעיף ב: "**זבוב, וכיוצא בו מדברים המאוסים שנפשו של אדם קצה בהם, שנמצא בתבשיל, זורקן, והתבשיל מותר, שאין פליטת דברים אלו הפגומים אוסרת.** הגה: וכן המנהג פשוט... ואם לקח עם הכף **דג טמא** מן הקדירה, או שאר דבר **שאינו פוגם**, אסור להחזיר הכף לקדירה. ואם החזיר, צריך ס' מן הקדירה נגד האיסור, ולא נגד כל הכף. אבל אם היה מעט מן התבשיל עם האיסור בכף והוחזר לקדירה, צריך ס' גם נגד מעט התבשיל, דהרי נעשה נבילה בכף " עכ"ל

לכן בתולעים הטעם פגום ויש בדרך כלל ביטול (כי כמובן כמות התולעים קטנה כנגד האוכל) ובמפעל של דגים צריך שיהיה חזקה שתמיד יהיה ביטול בששים נגד הטמאים.

אבל אינו מספיק לגבי דגים שהמיעוט של טמאים יהיה בגדר אינו מצוי כי טעם הטמאים אינו פגום כמו התולעים ובכמויות השייכות לאינו מצוי (כמו באחד לעשרה) אפשר שהטעם נרגש ואוסר לכן צריך ששים. ואם במיוחד מדובר בטמאים שטעמם פגום אז שפיר דמי להקל בכמות של אינו מצוי כי אין חיוב לחפס ולבודקם. אבל כל זה כשאין הטעם אפי' פגום נרגש שאם נרגש טעם אפי' שהוא פגום כיון שהוא טעם

של איסור אז אסור ועל כגון זה חכמים גזרו על דג חילק אע"פ שהאיסור היה פגום ובכמות אפי' פחות משישים.

במפעלים בדרך כלל הוא ענין של ביטול הנעשה אצל הגוי. כמובן שלא שייך כוונה לבטל איסור אצל הגוי לכן מותר להנות ממה שנתבטל בששים בלי כוונה במפעל.

ולדברי השו"ע יו"ד סי' צט ס' ה' כל זמן שהמבטל אינו מתכוון כגון בשוגג מקילין שאין זה נקרא מבטלים איסור לכתחילה וז"ל "אין מבטלין איסור לכתחילה... עבר וביטלו, או שריבה עליו, אם בשוגג, מותר. ואם במזיד, אסור למבטל עצמו, אם הוא שלו, וכן למי שנתבטל בשבילו. ואסורים למכרו גם כן לישראל אחר, שלא יהנו ממה שבטלו. ולשאר כל אדם, מותר. הגה: ודוקא שנתערב יבש ביבש... אבל חתיכה שבלעה איסור, לא מהני שנתוסף אחר כך ההיתר, דהא אמרינן ביה חתיכה נעשית נבלה..." עכ"ל

ידועה שיטת הרדב"ז (ח"ג סי' תקמז) שכל האיסורים שנתבטלו בששים אצל עכו"ם אסור לקנותם כי אצל הגוי אינו שייך "איסור" ובשעה שהיהודי קונה המוצר אצלו שייך ענין של איסור והביטול נעשה אז מיד וזהו לדעת הרדב"ז מבטלים איסור לכתחילה. אבל המנהג להקל בזה וכן עמא דבר.²⁹

ולענין ביטול דג בפילה, שכל חתיכה ניכרת בפני עצמה, רק שלא נודע מקום האיסור. הביטול יבש ביבש בכגון זה מוזכר בשו"ע יו"ד סי' קט סע' א' וז"ל "חתיכה שאינה ראויה להתכבד שנתערבה באחרות מין במינו יבש ביבש, (דהיינו שאין נבלל, והאיסור עומד בעצמו אלא שנתערב ואינו מכירו) חז בתרי, בטיל... וכל זה כשנתערב במינו, אבל שלא במינו ואינו מכירו, אפילו יבש ביבש צריך ששים. ואין חילוק בכל זה בין אם האיסור מדרבנן או מדאורייתא..." עכ"ל

לכן בענינו של פילה, צריך ששים.

ענין בריה וחתיכה הראויה להתכבד

יש להתבונן כשרוצים לדון על ביטול במפעל של דגים לענין בריה שידוע שבריה לא בטלה אפי' באלף (שו"ע יו"ד סי' קא סע' א)³⁰ וכן הדין לענין חתיכה הראויה להתכבד,

²⁹ וכדאי להזכיר דברי השו"ע יו"ד סי' קיד סעיף ו' שמשמע מדברי הרמ"א דכל דלא עבידי לטעמיה סומכים על ביטול בששים אצל הגוי. אבל פה מדובר רק באיסור דרבנן וז"ל "צריך ליזהר ולבדוק ולחקור בשכר ובמשקה של דבש שעושים העובדי כוכבים עכשיו, אם נותנים בהם שמרים של יין. הגה: ואם דרכן ליתן בו שמרים, אסור לקנות מהם אם אין במשקה ס' מן השמרים. והוא דלא עבידי לטעמיה, דלטעמיה אפילו באלף לא בטיל." עכ"ל

³⁰ ולענין שאין ביטול אפילו באלף אם זה אלף ממש או לא עיין בערוך השולחן סי' ק' אות ג' וז"ל "רוב רבותנו הסכימו דבריה אפילו באלף ולא נמצא זה מפורש להדיא בגמ' רק דכן משמע פשוט

אם למשל מדובר בדג סלמון שרגילים להתכבד בו אוכלים בדג שלם או בחתיכה חשובה.

עיינ בשו"ע יורה דעה סימן קא סעיף א "חתיכה הראויה להתכבד דינה כבריה, דאפילו באלף לא בטלה. ואפילו אם היא אסורה בהנאה, כיון שאם תתבטל היתה מותרת וראויה להתכבד. הגה: ואפילו אינה אסורה רק מדרבנן, אינה בטילה. ואם הוא ספק אם ראויה להתכבד או לא, אזלינן לקולא אפילו היא אסורה מדאורייתא" עכ"ל.

ועיין בפרי מגדים יורה דעה בפתיחות שער התערובות וז"ל "חתיכה הראויה להתכבד צריך שתתיחס אליה ב' תנאים, א' שאיסורה מחמת עצמה, הא בלוע אף לדידן דחנ"נ מ"מ לא הוה ראוי להתכבד, לבד בשר בחלב דהוה גופו של איסור... הב' הוא שתהיה מוכנת בלתי תיקון, אבל אם מחוסר תיקון לא הוי ראוי להתכבד, ובסימן ק"א [ס"ג] יתבאר איזה מקרי מחוסר תיקון. ואמנם במנחת כהן ח"ג פ"א צ"ה ע"ד הטיל ד' תנאים, שני הנזכרים, ושנים, א' שתהיה גדולה ולא קטנה, ב' שאם נתרסקה אינה ראויה להתכבד יע"ש. הנה מ"ש גדולה ולא קטנה הכל לפי המקום והזמן, כל שחשובה היא להתכבד לפני האורחים... " עכ"ל

וע"ע בשו"ת הרשב"ש סימן תריג ביאור רחב בכל הענין.

אמנם השאלה שלנו במפעל כבר נפסקה בשו"ע יו"ד סי' קא סעיף ו וז"ל "הא דבריה וחתיכה הראויה להתכבד לא בטלי, דוקא בעודם שלמים, אבל אם נחתכו או נתרסקו עד שנאבדה צורתן, בטלי, דתו לא חשיבי. ואפילו אם נתרסקו לאחר שנתערבו עם ההיתר. (ואפילו לאחר שנודע התערובת). והוא שנתרסקו שלא במתכוין לבטל האיסור, אבל אם נתכוין לכך, אסור למרסק, אם הוא שלו, וכן למי שנתרסק בשבילו. ואין חילוק בין נתערבו במינם או שלא במינם. "

הסוגיא ולכן אע"פ שדעת רבנו שמשון בעל התוספות [תרומות פ' י מ' ח] והרשב"א ז"ל בספרו תורת הבית [בית ד שער א] על פי הירושלמי דבריה בטיל בקרוב לאלף והיינו אחד בתתק"ס ... אבל רוב רבותנו הסכימו דאינה בטלה אפילו באלף ואת הירושלמי פירשו לענין ביטול פליטתו ולא ביטול עצמו וכן הוא דעת הרמב"ם בפרק טו והטור והשו"ע והכי קי"ל" לכן פשטות רוב הפוסקים שבריה לא בטלה היא תקנת חכמים אפילו באלף ויותר מאלף.

אמנם כל זה אינו נוגע לענין דגים מבושלים שאינם שלמים ועיין בילקוט יוסף איסור והיתר ח' ב ס' פג וז"ל "ואמנם מדין תערובת של בריה דאינה בטלה אפילו באלף הכא (לענין דגים במפעלים) אין לחוש לזה דהנה מרן בשו"ע סי' קא ס' ו כתב דהא דבריה לא בטלה אפילו באלף הוא דווקא בעודם שלמים וכו' " וכ' בערוך השולחן סי' ק אות ד "כל עוד שהיא שלמה קרויה בריה אבל אם נחסר ממנה אבר בטל שם בריה מעליה" עכ"ל

לכן בדגים מרוסקים בנפעל אין שאלה. אמנם כתב הש"ך יו"ד סי' קא ס"ק טו וז"ל ד"ה או נתרסקו "וכתב בת"ח כלל מ' סוף ד"ה ומשמע באו"ה הא דבטל אם נתרסק היינו שלא נשאר שם דבר חשוב אבל נשאר חה"ל אף על גב דבטיל מטעם בריה מ"מ עדיין חשוב ואינו בטל מטעם חה"ל וסברא נכונה היא. "עכ"ל

לכן בדגים מבושלים הרגילים אצלנו בטונה ובסרדינים למשל שפשוט שנפסד קצת צורתם ולא נשאר חתיכה חשובה וכש"כ כשהן מרוסקים אין לחשוש לא מדין בריה לא בטלה שאינה בטלה באלף ולא מדין חתיכה הראויה להתכבד³¹.

ולדברי הש"ך הנ"ל יש מקום להחמיר בפילה בלי השגחה כי בודאי שהפילה נקרא דבר חשוב וראוי לכבד בו אוכלים כשמבשלים אותו שאז לא חסר שום הזמנה. אמנם לדעת הרמ"א יו"ד קא סעיף ג יש להחמיר אפי' באינם מבושלים שאין זה מחוסר מעשה גדול. ולפוסקים אחרים שהזכרנו כיון שנפסדה הצורה והדג אינו שלם אין שאלה.

וע"ע בתשובת הרדב"ז חלק ב סימן תקצג "צריך לבדוק האפסדיא קודם שיבשלנה לפי שמצוי להתערב בתוכה דגים טמאים וכל בריה שיש בה רוח חיים אינה בטלה אפילו קטנה כנמלה וכל בריה שאין בה רוח חיים בטלה אפילו גדולה כאבטיח אם לא תהיה מאותם הדברים שמנו חכמים דחשיבו ולא בטילי כגון אגוזי פרך ורמוני בדין וכו' [וכן חתיכה הראויה להתכבד] ונקראת חתיכה הראויה להתכבד בפני האורחים אפי' שהיא חיה אע"ג דאין דרך לתת בשר חי לפני האורחים ה"ק כל שאם תתבשל היא ראויה לתת לפני האורחין אינה בטלה וזו דעת רוב הפוסקים שאנו רגילין לסמוך עליהם"

לכן יש מחלוקת בין גדולי האחרונים אם דגים חיים בטלים או לא מצד חתיכה הראויה להתכבד. ובבישול במפעל שכיח שנמחה קצת ולפחות בטלה תורת בריה ממנה ולדעת המנחת כהן גם בזה כבר אינה ראויה להתכבד כיון שאינה שלמה. ומשמע מהגר"א שעדיין נקראת שלמה בכגון זה.

ועי' בשו"ע יו"ד סי' קא סעיף ג וז"ל "תרנגולת בנוצתה שנתערבה באחרות, בטלה, שהרי אינה ראויה להתכבד לפני האורחים כמות שהיא. ואף על פי שאחר שנתערבה הסירו הנוצה. וכן לא חשיבה ראויה להתכבד אלא אם כן היא מבושלת. וכן כבש שלם או חתיכה גדולה יותר מדאי, לא חשיבה ראויה להתכבד, שאין דרך ליתן לפני האורח כבש שלם או חתיכה גדולה יותר מדאי. ויש חולקים בכל זה. הגה: וכן נוהגין, מלבד תרנגולת בנוצתה דמחוסרת מעשה גדול, דנוהגים בה שהיא בטילה. וכן רגלים או ראש שלא נחרכו משערן אבל אם כבר נחרכו, חשיבי חתיכה הראויה להתכבד, אפילו לא נמלחו עדיין. ואפילו כבש שלם אינו בטל. מיהו רגלים של עופות, מלבד רגלי אווז, וכן

³¹שו"ע יו"ד סי' קא סעי' א

רגלי בהמה דקה במדינות אלו, לא חשיבי כלל, ובטלים. ראש של עופות אינו חשוב, ובטל. "עכ"ל

יוצא לנו שאין מחלוקת לעיקר הדין בין המחבר והרמ"א רק חלוקים הם לגבי המנהג וגם בענינו בדגים שלמים שלא נתבשלו או אפי' בחתיכות דגים חשובות.³²

המחבר והרמ"א לענין מין בשאינו מינו

הטעם הנפלט ממאכל אסור הוא ג"כ אסור זהו "טעם כעיקר". אם טעם דג טמא אינו שווה לדג טהור לכן אם נתבשלו יחד, הדג טהור נבלע מפליטתו של הדג טמא. ואז נאסר הדג הטהור באכילה כשנרגש בו טעם הטמא. ואם הטעם אינו נרגש למשל כשכמות הדג טמא הייתה קטנה מאוד נגד הדג הטהור אז הדג הטהור נשאר כשר. הטעם אינו נרגש כשיש ביטול בשישים.

בענינו יש לבאר אם צריך ששים מן התורה. וזה תלוי אם דג טהור ודג טמא נקראים מין בשאינו מינו. לדעת המחבר אם דג טמא ודג טהור אינם שווים בטעמים, שפיר אפשר לקרא תערובת כזו מין באינו מינו ובמקום ספק אם היה ששים אסור כי כן דעת המחבר.

כן כתוב בשו"ע יו"ד צח סע' ב וז"ל "אם נתערב מין במינו ונשפך, בענין שאין יכולין לעמוד עליו לשערו, אם נודע שהיה רובו היתר, מותר. ואם לא נודע שהיה רובו היתר, אסור... אבל אם נתערב בשאינו מינו ונשפך בענין שאין יכולין לעמוד עליו לשערו, אפי' נודע שהיה רובו היתר, אסור. ואם נתערב במינו ובשאינו מינו ונשפך בענין שאין יכולין לעמוד עליו לשערו, ונודע שהיה רובו היתר ממינו, רואין את שאינו מינו כאלו אינו, והשאר, מינו רבה עליו ומבטלו." עכ"ל

כיון שכ' המחבר אפי' נודע שהיה רובו היתר, אסור, משמע שאין הולכים בזה אחר הרוב סתם ואפי' ספק ס' אינו מספיק, משמע שצריך ששים מן התורה. והנ"מ במפעלים של זמנינו שצריך חזקה טובה שתמיד יש ששים בודאי בכמות של הטהורים נגד הטמאים.

עוד לדעת המחבר, כל זה נכון כמחשבים שדג טמא ודג טהור הם מין בשאינו מינו זאת אומרת שחלוקים בטעמים ובזה שייך להרגיש טעם האיסור. אבל אם טעמים שווים אז

---

³² ועי' בדברי מחבר שו"ת אורחותיך למדני בהסכמתו לחוברת הנוכחית שמבאר מנהג הספרדים לגבי חתיכה חיה ומסיק שם שאינה ראויה להתכבד.

טעם האיסור לכל הדעות הוא דרבנן. כל זה כיון שאין טעם האיסור נרגש בפני עצמו ומן התורה בטל ברוב ופשוט שיש יותר כמות דג טהור ממה שבלוע בו.

ויש להתבונן לענין דגים מה דעת הרמ"א, עי' בהגה בסימן שהזכרנו פה וז"ל "ולענין מין במינו אזלינן בתר שמא אם הוא שווה הוי מין במינו אבל לא אזלינן בתר טעמא אם הוא שווה או לא." עכ"ל

לשיטתו אזלינן בתר שמא זאת אומרת השם של המאכל ולא בתר טעמא. בלי להכנס בדעות האחרונים רבים שחולקים ביסוד של בתר שמא בלאו הכי מה יהיה הדין לגבי עניננו של דגים לדעת הרמ"א.

כדאי להביא דברי הש"ך יו"ד סי' קז ס"ק א' "וגם רחוק שהדג טמא יהיה שווה בטעמא עם דגים טהורים ומכ"ש לפי מאי דס"ל להרב בהג"ה סי' צח ס"ב דאזלינן בתר שמא דפשיטא דדג טמא דאית ליה שמא באפי נפשיה דהוי מין באינו מינו ... וכמ"ש בסי' צ"ח ואפשר דגם הרב אע"פ שהבין דהם מיירי שלא במינו הקשה מנשפך משום דציר דגים טמאים דרבנן וכמו שנתבאר בסימן פג וכן ביצת אפרוח ודם הוא מדרבנן וכמו שנתבאר בסי' פו אבל קשה דהא שלא במינו אפילו באיסור דרבנן ס"ל להרב דאזלינן לחומרא בנשפך וכמ"ש בסי' צ"ח ס"ק ז' וצ"ע מיהו למאי דהוכחתי שם דאזלינן לקולא צ"ל דכל הנך פוסקים מיירי בשיש בדגים שמנונית דאז אסור מדאורייתא וכמו שנתבאר בסימן פג א"נ והוא העיקר דוקא ציר ע"י מליחה הוא מדרבנן משא"כ טעם ע"י בישול דיוצא עיקר הטעם והלחלוּחית... עכ"ל

הרווחנו שפשוט להש"ך שלדג טמא אית ליה שמא באפי נפשיה. לכן אם אין השמות שוים וגם אם אינם שוים בטעמם עירוב דג טמא עם טהורים נקרא מין באינו מינו לכו"ע. וזהו דעת הש"ך

לכן בקיצור אם אזלינן בתר הראשונים שסוברים שדג טמא אינו שווה בטעמו לדג טהור צריך ביטול בששים מן התורה וכן הדין לסוברים שכל דג יש לו שם בפני עצמו לדעת הרמ"א. ואם טעם דג טמא שווה לטעם דג טהור צריך ביטול בששים מדרבנן.

ועי' בהגהות רעק"א על דברי הש"ך הנ"ל במש"כ שרחוק שהדג טמא יהיה שווה בטעמא עם דגים טהורים וז"ל רעק"א יורה דעה סימן קז סעיף א' "ובת' שהיה ביני ובין הגאון מהר"מ זצ"ל בעל מחבר ס' בית מאיר כתב לי הוכחה דמקרי שווה בטעמא מדכ' רש"י (בחולין צ"ז) גבי כילכית באלפס של בשר ואמאי לא פירש של דגים דמצוי יותר למצוא דג טמא בין דגים טהורים אלא ודאי משום דאמרין לטעמיה קפילא ובדג בין הדגים לא שייך כן דשוים בטעמא ודברי פי חכם חן"

לכן יש ללמוד בדעת רש"י שדג טמא ודג טהור שוים בטעמים.³³

צייר ושמנונית

למדנו מדברי הש"ך יו"ד סי' קז ס"ק א הנ"ל שצייר של דגים טמאים הוא איסור דאורייתא ע"י בישול וע"י מליחה הוא רק איסור דרבנן.

אמנם ע"י בשו"ת נו"ב מהדורה קמא יו"ד סי' קו שהאריך לחלוק על הש"ך בזה. וע"ע להג' רב חיים וולאזינער בשו"ת חוט המשולש חלק א סימן כא שסוברים שצייר דגים טמאים אינו אלא איסור דרבנן.

ולענין דגים מלוחים, ע"י ביו"ד פג ס"ה בהגה וז"ל "בדיעבד, שכבר קנאן, יש להתיר בכל ענין, משום דצייר דגים דרבנן, ואמרינן שמא בתחלה לא נמלחו יחד, ואין חוששין אח"כ לבליעתן זה מזה. ודוקא דלית בהו שמנונית, וסתם דגים מלוחים לית בהו שמנונית, אבל אם אית בהו שמנונית, אסור מדאורייתא. וספיקא לחומרא. והיכא דהדגים מלוחים יבשים, מותר בכל ענין, מאחר דהטמאים ג"כ יבשים. ונהגו להחמיר גם בזה לכתחלה, אם מונחים ביניהם." עכ"ל³⁴

---

³³ וע"י מש"כ מחבר ספר אורחותיך למדני בהסכמתו לחוברת הנוכחית לגבי שיטת רש"י בחילוק.

³⁴ בתקופות הקדמונים המוצרים של דגים היו מלוחים כי כך היה הדרך לשמרם זמן ארוך. אמנם לא מוזכר בשו"ע יו"ד פג ענין של חשש כבוש באוניות אבל כן מוזכר שאלה זו בשעת הקניה. עיין בסעיף ה בהגה "ויש אוסרים אם מונחים עם הטמאים בחבית אחת וכו' ואם רואה שהדגים הטמאים שרוים במים עם הטהורים אפי' בהרינג יש לאוסרו וכו' אם אית בהו שמנונית אסור מדאורייתא וספקו לחומרה וכו' " לכן המנהג הפשוט שמתירים לקנות דג טרי אפי' בשוק בשולחנות שמוכרים בעיקר הטהורים זה מטעם שלא ידוע לנו אם היה שאלה של כבוש.

ושאלתי לרב מוסקוביץ שליט"א "האם שמע שארגון כשרות אסר פעם דגים בגלל בעיה של כבוש באוניה או במפעל ואם יש לפקפק על המנהג לקנות דג טרי בכל מקום בלי בירור לענין כבוש." והרב ענה לי "שאלת כבוש בספינות, לכאורה לא הייתה קיימת בזמן חז"ל, כי שיטת הדיק של היום לא היתה קיימת אז. מה שכן היה קיים, זה שמירת דגים קטנים (בד"כ מלוחים) בחביות ביחד עם דגים טמאים. אבל אז זה כבר שאלה יותר מסובך מכבוש, כי שם יש גם שמנונית, ורותח וכו'." ולא שמעתי שהיה משהו שרצה לאסור לקנות דגים בשוק החופשי, אבל יש לקחת 2 דברים בחשבון: השאלות הם רק בדגים פלגיים דהיינו דגים הנמצאים בעומק הים, כי דגים אחרים אינם נמצאים יותר מ-24 שעות במים. לא כל הדגים נמצאים במים מלוחים, חלקם מובאים חיים ליבשה, וחלקם מובאים בקרח יבש. עכ"ל

ושאלתי לו "עוד הייתי רוצה לדעת אם טונה, הערינג, סרדינים ואנשובים הם דגים פלגיים."

וענה לי הרב "סרדינים הרינג ואנשובי הם דגים פלגיים."

יוצא לנו כעת שהדגים פלגיים שיש להם שמנונית צריכים דווקא בירור לגבי כבוש כי בדגים אלו אפי' ספק כבוש אסור. וזה מן העבודות המוטלות על הארגוני כשרות.

לכן שמנונית של דגים טמאים הוא איסור דאורייתא. ומה שהחמיר הרמ"א בסוף דבריו אפי' ביבשים הוא בגלל החשש שמנונית של טמאים שכן דבריו בדרכי משה וז"ל "כ' מהרא"י בתרומת הדשן (סי' קעד) בדגים יבשים שמעתי שנוהגים הגויים כשמוציאין אותן מן המים קורעין אותן ומולחין כל אחד לבדו ותולין אותן מפורדין זה מזה כדי שישלוט בהן הרוח והחמה יפה ויטיבשו מכל צד לפיכך היה נראה להקל אפי' היה נראה ביניהם דגים טמאים אמנם כמדומה שנוהגו לאסור ג"כ ויראה הטעם משום דרגילות הוא דשמנונית הרבה ניכר בהן ואפשר שחוששין לדברי הסמ"ק דכ' דהיכא דיש שמנונית היכא חששא דאורייתא עכ"ל וכן היא בהגהות שיערי דורא" עכ"ל ועוד נראה מש"כ לענין הציר בענין שיטת הרדב"ז בהערות ובשם השאילת יעבץ חלק ב סימן קפח ושו"ת מכתם לדוד חל' יו"ד סס"ד.

נתעלם מן העין

בספר ילקוט יוסף איסור והיתר ח' ב ס' פג, דן לאסור בענין של מפעלים בלי השגחה תמידית מצד בשר שנתעלם מן העין שאין הולכים בזה אחר הרוב וז"ל " והנה יש לדון כאן מצד בשר שנתעלם מן העין שהרי המשגיח אינו נמצא שם ואז במקום המפעל הבשר נתעלם מן העין ויש בו תערובת של דגים טמאים ואף שהרוב מדגים טהורים הרי בדין בשר שנתעלם מן העין לא אזלינן בתר רוב (שו"ע סי' סג ס' א וסי' קי ס' ג) ויש לתמוה כי ענין מפעל בלי השגחה אינו דומה לבשר הנתעלם מן העין שבבשר שנתעלם מן העין כבר ידענו על איזה חתיכת בשר או דג שהיא כשרה ובזמן העילום אנו חוששים לחילופי. אבל במפעל הנזכר הכל ביד הגוי מתחילה ועד סוף ואין בכלל יהודים במפעל שראו את הדגים. ואפי' אם פסקנו מכח אומן לא מרע נפשיה שהדגים מותרים אם יש חשש לחילופי אז אין חזקת אומן מעיקרא³⁵.

---

³⁵ ואולי כוונת הילקוט יוסף שבתערובת שאין לנו שליטת עין עליה א"א לסמוך על חזקה שיש ביטול בגלל שבכגון זה יש לנו גילוי בהלכה בדין שנתעלם מן העין שאין הולכים בזה אחר הרוב אבל זה א"א שאז גם רוב אין ראייה שיש.

וע"ע בספר שו"ת ודברת במ ס' קצט מש"כ על דברי האגר"מ יו"ד חלק ג' סי' ח' שאוסר את הדגים במפעל אם לא שבדקו אותם וז"ל "ואולי בכה"ג לא שייך ליזיל בתר רוב דהוי ספק הנולד במקום התערובות והוי קבוע אבל צ"ע בזה ומשמע באגר"מ (שם) דליכא צד להקל משום זה דרוב דגים שם טהורים וצ"ע כוונתו ואולי משום דבמקום הקביעות לא שייך רוב" עכ"ל

ואם פוסקים שאין דין חזקת אומן והמשגיה בא ובדק את הכל מובן ששייך במוצר שבדק ענין של נתעלם מן העין כשעזב את המקום וצריך לסגור המוצר הבדוק ע"י קופסאות סתומות וכדו' ע"י חותם בתוך חותם³⁶.

קבוע

ע"י מש"כ הרב י. עסטרייכער בחוברת אור ישראל כג "יש אומרים סברא להתיר הדגים משום דרוב הדגים הנמכרים הם ממין הטהורים ואזלינן בתר רובא וכדקיי"ל בכל מקום דכל דפריש מרוב פריש, אמנם באמת בנידון דידן המציאות דכל הדגים בין טמאים בין טהורים כולם נמכרים במקום אחד בשוק ולפי זה יוצא דהדגים הטמאים הם קבוע במקומו וכדין תשע חנויות דבלקח מן הקבוע נידון כמחצה על מחצה (סימן קי ס"ג), ובנידון דידן שמזמנים מן הסוחרים הדגים באנו למחלוקות אחרונים אם דינו כפירש דאזלינן בתר רובא או כלקח מן הקבוע דנידון כמחצה על מחצה..."

סוף דבריו אינם מובנים כי אחרי שאמר כי מוכרים את הדגים במקום קבוע אין במה להאריך יותר כי כל קבוע כמחצה על מחצה דמי ואסור. ע"י בדברי הרמ"א יו"ד סי' קיד סעיף י באיסור דרבנן לענין כבשים הנקנים אצל הגוי וז"ל "...ואם ידוע שעובד כוכבים אחד הוא בעיר שאינו מערב בו יין אע"פ ששאר עובדי כוכבים דרכן לערב בו יין מותר ליקח מכולן כל זמן שלא ידוע כן בודאי שעירבו בו דתלינן לקולא שמא לא ערבו בו וכן כל כיוצא בזה באיסורי דרבנן ואם ידוע שמקצת עובדי כוכבים בודאי נותנים בו יין ומקצתן בודאי אין נותנים בו יין אזלינן בתר רובא דכל דפריש מרובא פריש אבל אסור לקנות מהם בבתייהם דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי."

ע"י בדברי החלקת בנימין עמוד קל אות צא לענין איסור לקנות במקום קבוע והחומרה היא אפי' באיסור דרבנן (שהנידון שם בסתם יינם). וז"ל ד"ה בבתייהם (בשם הפר"ח וחכ"א בביאור דברי הש"ך) "...וה"ה אם מוכרים הכבשים בחנויות ג"כ אסור ליקח מהם ולא אזלינן בתר רובא משום דחנויות היא ג"כ מקום קביעותם ואע"פ שפירשו

גם בזה אינו מובן שאם אין חזקת אומן לא שייך לדבר לא על תערובת ולא על הרוב ואולי הכל מזויף. אמנם נראה כוונת האגר"מ שם שאפי' אם יש חזקת אומן כיון שבשעת הדיוג הטמאים בגדר מצוי, לכן יש חיוב לבדוק ואסור בלי בדיקה עד שיבדוק את הכל וכלש' הרמ"א שדיני תולעים יו"ד סי' פד סעיף ח "דלא מהני בהם אם בדק את הרוב אלא צריך לבדוק כולו דהוי מיעוט דשכיח"³⁶ ושפיר מש"כ הרב אברהם שלזינגר הנ"ל "ביצור גיפלטע פיש ישנם מפעלים המאפשרים לעובדים הנוכרים לעבוד במפעל לבדם לאחר שנבדקו הדגים ולכאורה יש כאן חשש של דג שנתעלם מן העין..."

הכבשים מהבית כשהביאו לחנות מ"מ משבאו לחנות חזרו והוקבעו שם, ולא אזלינן בתר רוב א"א כ' הם מסבבים בשוק למכור שאין להם מקום קבוע. "עכ"ל

ולענין דגים בכל המפעלים, על כל קופסה יש מספר אריזה המציין בית חרושת פלוני הקבוע. ובלאו הכי גם החנות נידונית כקבוע. ורק אם היינו מסכימים שיש נאמנות חזקה לגוי שלא מזיף סחורתו מטעם לא מרע אומן וכדו' אז שפיר היה אפשר להכשיר.

לכן צריך ע"י בדיקות שונות של המשגיחים לברר שהמוצרים הבאים בעיר באים ממפעלים שבודאי עושים מיון טוב בדגים. ואם יש מפעלים שלא נבדקו עדיין הם בגדר ספק וא"א לאזיל בתר רובא כי יש מספר האריזה ואין זה מוצר הסובב בעיר בלי סימן וגם החנות נידונית כקבוע. וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי.

לכן לצאת מכל שאלות אלו בענין הדגים, צריך לבחור מפעל רציני שדואגים שם על האיכות ומקפידים על שמם ולבדוק כמה פעמים שאחר המיונים לא נשאר שום טמאים וע"י היתר של חזקת אומן זו אז אפשר להתיר הדגים הבאים ממפעל זה בלי השגחה תמידית ע"י המספר האריזה המוכיח. וזה לא משנה אם קונים בחנות או במקום אחר קבוע. ואם החזקה נותנת רק שתמיד יש ביטול בששים של הטמאים אז צריך בפתיחת הקופסה להכיר היטב המין בטב"ע.

אבל לקנות מכל מפעל א"א כי אולי יש איזה סוחר שמזייף ומדובר בחשש איסור דאורייתא והנושא יותר חמור ממש"כ הרמ"א לגבי יין. ואין הולכים בזה אחר הרוב כיון שהקניה נעשית במקום קבוע. ועיין בדברי החלקת בנימין שם שהתקנת חכמים קיימת אפי' בספק קבוע.

עי' מש"כ בחלקת יעקב יו"ד סי' לא וז"ל "אפשר לסמוך להתירא במה שכתוב על הקופסה ... שבתי החרושת שעליהם פיקוח הממשלה בודאי דין אומן להם דלא מרעי אומנותיהו. ואפי' אם מתגלה פעם איזה זיוף של בית חרושת אחד אמרינן כה"ג כל דפריש מרובא פריש כמבואר ברמ"א סי' קיד סע' י ובמדינה דרוב בתי חרושת מירתתי מפיקוח הממשלה שפיר איכא למיסמך להתירא" עכ"ל

דברי החלקת יעקב לגבי כל דפריש מרובא פריש אינם מובנים כלל שאם חוששים לזיוף של אחד והקניה נעשית בגדר של קבוע יש לאסור. לכן צריך קודם כל בירור מציאותי כנ"ל.

הטרית

כתוב בשו"ע יו"ד סי' קיד סע' ט "...טרית (פ' חתיכות דג גדול הנקרא טונינ"א בלע"ז) שאינה טרופה...מותר". וע"ע בשו"ע שם סעיף י "אסור ליקח מהם קורט של חלית וטרית טרופה"

ואם הטונינ"א הוא הטונה שלנו (כמו שסובר המתרגם), יוצא שלקופסאות טונה יש להם ממש דין של טרית טרופה האסורה.

ניתן לשאול מה החידוש של התקנת חכמים בענין של טרית טרופה כי לכאורה דג טרוף ואינו ניכר כבר היה אסור בלי התקנה.

ע"י בספר חלקת בנימין ע' קכו בציון קסא וז"ל לענין טרית טרופה "... מה"ת מוכח בגמר' דשרי והטעם י"ל שהם ניכרים ע"י טביעות עין... אלא דחכמים גזרו שלא לסמוך כ"א על ראש ושדרה." ודבריו אינן מובנים כי בפירושי הראשונים על טרית טרופה מדובר שאין הדג ניכר כלל ואין אפשרות להתיר בטב"ע כזו אפי' מה"ת.

ע"י פירוש המשנה לרמב"ם ע"ז פרק ב' "וטרית - מין ממיני הדגים, והוא דג טהור, היו כותשים אותו עד שנעשה כבצק, ומלפתים בו, וכאשר נכתש ונמחה, אסרנוהו מחשש שמא נכתש עמו דג טמא, ואין שם צורה שיהיה ניכר בה"

וע"ע לפירוש רש"י ד"ה טרופה וז"ל בע"ז לה: "שנטרפו ונשתברו הדגים ואין ניכרין הלכך חיישי לטמאים".

וע"ע בית הבחירה למאירי ע"ז לה: וז"ל "וטרית מין ממיני הדגה והוא דג טהור שכותשין אותו עד שהוא שב כמו עיסה והיו אוכלין בו וכשהוא נדוק ונכתש אסרוהו שהוא נכתש עמו דג טמא ואין שם צורה שיורה עליו וציר הוא מיחל הדג המלוח שמתמצה ממנו וכשאין בה אין אנו יודעין אם הוא תמצית דג טמא או מדג טהור ולפיכך אסור".

וע"ע ר' עובדיה מברטנורא ע"ז פרק ב' וז"ל "טרית טרופה - מין דגים טהורים שטורפין אותן דק דק ואינן ניכרין. ואסורין כשנלקחו מן הנכרים, שמא [נכתש] עמהם דג טמא".

רואים שטעם התקנה היה החשש של עירוב טמאים ותו לא. לכן חוזרת הקושיא שצריך להבין מה חידשו חכמים בגזירת טרית שלכאורה היה אסור גם מן הדין וצ"ע.

איך שיהיה בודאי שאם לא מסכימים לסמוך על איזה היתר של אומן וכדו' עומדת לפנינו התקנת חכמים של טרית טרופה בכל סוגי הדגים מרוסקים שאינם ניכרים בהדיא ע"י ראש ושדרה וכדו'.

ועי' בסמוך מש"כ בס"ד בענין חילק אומן שאע"פ שחכמים גזרו על הדג חילק מטעם שיש טמאים מעורבים עמו הם התירו במקום שהאומן סילק את הטמאים. אם אומרים שחילק אומן היא הלכה כללית להתיר בכל כגון זה אז במפעלים שלא מצאו אף פעם טמאים שפיר יש להתיר. ואם דין חילק אומן נאמר אך ורק כגבול לתקנת חכמים של חילק לא שייך להתיר במקום אחר מטעם זה. ולכן כל דגים מרוסקים אסורים בלי השגחה אם לא שסוברים לסמוך על דרך עבודתם שמוחזקת שנעשית במיון טוב ולא מרע נפשי' בזה ובצירוף מירתת מפקידי הממשלה³⁷ ועל הקנסות כשיש זיוף וכו'. ובספר שבלי הלקט ח"ב סי' לז מצאינו שהתוס' רי"ד מתיר הטריט טרופה מטעם חזקת אומן וכהסבר נכדדו הריא"ז המובא בשלטי הגבורים. ועי' מש"כ לקמן לענין פלוסא ואספמיא עוד כמה ביאורים בענין זה ובפרט בדעת השו"ע בזה. וע"ע מש"כ לענין קרבי דגים (יו"ד פג סעיף ז) ולענין מוריים (יו"ד קיד סעיף יא) המוזכר בענין התגר.

אבל פה השו"ע אינו עושה חילוק אם לוקחים טריט מסתם גוי או מתגר (סוחר) או מדייג אומן וכדו'.

אמנם אפי' אם מסברה ניתן לעשות חילוק צריך לשער במפעלים של זמנינו אם בעל הבית חרושת יש לו דין אומן שלא מרע נפשי'. וכמה פעמים ראינו שאצל הגויים הקפידה היא רק שלא יתפסו בזיוף באופן שיקבלו קנס ואפי' על השם לא טוב לא כולם

³⁷ לגבי טונה הרב גנק שליט"א (מנהל או-יו) מביא עדויות על כמה גדולים וז"ל באור המזרח ל"ו "והנה מו"ר מרן הגרי"ד סולוביצ'יק שליט"א הורה שהטונה הבא בקופסאות מותרין ואין בהם שום חשש איסור וכן הורה להא-יו שיכשירו דגים אלו. ופסקו בזה מפורסם שפסק כן ואמר זה להרבה רבנים. וכן בביתו בבוסטון היה טונה בקופסאות שנקלפו בביח"ר שלא בהשגחה תמידית. ויסוד דבריו להתיר היה משום דכיון דמדין הממשלה צריך שיהא דוקא טונה נמצא במה שכתוב עליו טונה החברה המייצרת את הטונה נאמנים לומר דזה טונה ואף שאינם ישראלים משום דאומן לא מרע אומנתו דהוא חזקה המועיל גם לענין דיני דאורייתא וכדמבואר מהגמ' מנחות (דף מג.) דהלוקח טלית מצויצת מן העכו"ם מן התגר כשרה וברש"י דלא מרע נפשיה. כשמצאתי דבחלקת יעקב (ח"ג סי' י) להרב ברייש כתב להתיר טונה בלא השגחה תמידית גם מטעם דאומן לא מרע אומנתו הראיתי למו"ר שליט"א תשובתו וכשקראו רבינו שליט"א אמר דזהו מאותו טעם שגם הוא מתיר. ועוד היה אומר רבינו דכיון דבבית חרושת של טונה יש רוב עצום של דגים טהורים ואין אפילו מיעוט שאינו מצוי של דגים שאינם טונה אין כאן אפילו לידת הספק דבמיעוט שאינו מצוי אין אפי' לידת הספק [ולכן בשאר טריפות בבהמה א"צ לבדוק מטעם שאין מיעוט שאינו מצוי ואין כאן אפי' לידת הספק וכדהסביר הרמב"ן בחידושיו בפ"ק דחולין כן היה רבינו רגיל לצטט את דברי הרמב"ן]

ושמעתי מהגר"מ היינמאן שליט"א ששמע מרבו הגר"א קוטלר זצ"ל שהתיר לאכול בומבל בי טונה [אף שלא היתה ע"ז השגחה כלל] ומשום בעיית בישול נוכרים ובטונה גם כן לא חשש משום שסבר דבישול ע"י קיטור חשיב כמעושן ואין בו משום בישולי נוכרים וכן מעדותו של הגר"א סולוביצ'יק שליט"א שמעתי שאביו הגאון ר' משה זצ"ל היה אוכל בומבל בי טונה... עכ"ל

מקפידים³⁸ כי אפשר להמשיך על שם אחר (ומעשים בכל יום). ומצינו חילוקי דעות בזה בפוסקים עי' אג"מ יו"ד ח"ד סי' א ועוד.

החילוק

כתוב בשו"ע יו"ד סי' קיד סע' י "אסור ליקח מהם קורט של חלתית וטרית טרופה וחילק דהיינו מיני דגים קטנים מעורבים מפני שדגים טמאים מתערבים עמהם ואינו יכול להפרידם..." וזה כלשון הטור שם.

רואים מדבריו שהקפדה היא על אפשרות של הבחנה בין דג טמא לטהור "ואינו יכול להפרידם" ואילו מדובר בדג גדול היה קל לבודקו או אפי' בקטנים אם היה להם קשקשת וכן משמע מדברי הש"ך ס"ק טז. לכן גזרה זו שייכת רק במקרה דומה ממש

---

³⁸ אמנם לא כן מביא הרב משה דוד טנדלר שליט"א (חותנו של האגר"מ) וז"ל (אור המזרח לז) "הגאון רבי עובדי' הדא"א זצ"ל מגדולי הפוסקים של הספרדים בספרו ישכיל עבדי בסימן ו פסק וז"ל "הנה לעצם הכשרות של הדגים הדבר פשוט שאין לסמוך על מה שכתוב על הקופסא ואין לסמוך רק על תעודת כשרות מרב המקום בו מעיד על ההשגחה כדת וכהלכה ממשגיח הממונה על כך מרב המקום בפרט בימינו אלה שלצערנו רבו הרמאים הזיזפנים..."

ועוד כתב הרב טנדלר "וכאן באתי להעיד שפעם נכנסתי לרבי ומורי הגאון רבי יוסף דוב סולובייצ'יק שליט"א עם ראשי ההסתדרות הרבנים דאמריקה ובפניהם הכחיש שהתיר להם ליתן "השגחה" על דג טונה בלי נוכחות של משגיח כדרישת מו"ח זצ"ל.

ואם האמת הוא שרבי ומורי שליט"א (הגרי"ד סולובייצ'יק) אמר ליחידים שהוא נוטה כן להתיר הטונה מאיזה טעם שהוא אבל לא רצה לפרסם לא בכתב ולא בעל פה לרבים הרי זה ג"כ כאילו לא פסק להתיר. וכן מצינו בפסחים דף נ"א. ענין אכילת דאיתרא שחלב -שומן- זה בני ארץ ישראל אוכלין אותו ובני בבל נוהגים בו איסור "א"ל רבה בב"ח לבניה-בני, לא תאכל לא בפני ולא שלא בפני- אני שראיתי את ר' יוחנן שאכל כדאי הוא ר' יוחנן לסמוך עליו בפניו ושלא בפניו. אתה לא ראית אותו לא תאכל בין בפני בין שלא בפני"

פירוש הדברים האמורים כן הוא : רבה בב"ח לא הכריע במחלוקת זו את ההלכה כמאן היא. אלא בדין תלמיד ורבו קיבל הנהגת רבו כפסק דין לעצמו אבל יש שחולקים על ר' יוחנן לכן למי שלא הכריע רבו הרי יש כאן מחלוקת וספק איסורא לחומרא.

ולכן הני דשמעו מפי ר"מ הגאון שליט"א או ראו שהתנהג שאכל מההכשר של ה או. יו. יכולין הם לקבל זה כהוראת הרב לתלמיד אבל אחרים שלא היו שם באותו מעמד הם בכלל "אתא לא ראית אותו לא תאכל בין בפני בין שלא בפני"

ולענין מירתת הוא כתב "גם כן פלא שמנהלי ה או. יו. שידוע להם שיותר ממאה פעמים כבר אירע שבעלי חרושת השתמשו בהסימן כשרות של האו. יו. בלי רשות והורמא, שמ"מ יסמכו על דין מירתת. כמעט אין חודש שאין קונסים מטעם הממשלה אנשים שזייפו ומכרו אוכל לא כשר ככשר. " עכ"ל

יש לציין שהרבנים של האו-יו סומכים לגבי טונה (כמו שנסביר בהמשך דברינו בס"ד) לא על מירתת סתם אבל על ריבוי בדיקות המשגיחים שנעשו במשך כמה בשנים ולא מצאו במפעל אף פעם דג טמא.

לחילק. ואין ללמוד לאיסור מצד גזרה זו לגבי קופסאות. וע' בשו"ע (יו"ד סי' פג ס' א) "ואפילו אין לו עתה (קשקשים) ועתיד לגדלם לאחר זמן... מותר"³⁹

כתוב בגמרא ע"ז לד: הלכה לגבי חילק שאינו נזכרת בדברי הטור "ת"ר מורייס אומן מותר רבי יהודה בן גמליאל אומר משום רבי חנינה בן גמליאל אף חילק אומן מותר" וכ' רש"י ד"ה חילק "...דגים טמאים דומין לה ועולין עמה והאי חילק אומן כיון דאומן הוא ובקי בדבר מבדילן הימנה משום דלא חשיב טעמא ומקלקלי ליה לסולתנית ומרע ליה לכולי ארביה"

חכמים גזרו על דג חילק כיון שאין לו קשקשת בקטנותו וערבונה עולה עמה. אמנם האומן יודע להבחין בטמאים ולסלק אותם. לכן חילק אומן מותר ככתוב בגמרא אבל הפוסקים לא הביאו היתר של אומן ואינו מוזכר בשו"ע וצריך להבין הטעם.

ועי' בב"י וז"ל "...וחילק פירש רש"י (לה: ד"ה והחילק) מין דגים קטנים טהורים והיא סולתנית ואין לה סנפיר וקשקשת ועתידה לגדל לאחר זמן וקיימא לן דמותרת ואמרינן בגמרא (ל"ט.) מפני מה אסרוה מפני שערבונה עולה עמה דגים טמאים הדומים לה הלכך לא שנא טרופה ולא שנא שאינה טרופה איכא למיחש לאחד מאלף⁴⁰ ביניהם

---

³⁹ ואם מדובר בדגים קטנים שאין להם קשקשת בקטנותם אסר המחבר שזה הגזרת חילק. ובענינו של מפעלים כשיש דגים קטנים כמו אנשובים והקשקשים נשרו וכדו' מחמת תהליך של התעשייה היה סברה לאסור מטעם גזרת חילק אם שייך שיש טמאים הדומים להם שקשה להפרידם כי מה לי אין להם קשקשים בתולדתם או אין להם מחמת תהליך סוף כל סוף הרי הן דגים קטנים בלי קשקשת עם חשש עירוב טמאים הדומים להם. וקשה במצב של מפעל להחשיב שהמיון כ"כ בדוק כבדיקת חילק אומן. ואפי' אם בטוח שיש ביטול בששים הרי בגזרה זו חשו על אחד מאלף. ובגזרה זו לא שנא טרופה ולא שנא אינה טרופה (רש"י ע"ז לה:). ואינו פשוט כ"כ להתיר מטעם שמין דגים שיש להם קשקשת בקטנותם אלא שנשרו אינו דומה לגזרת חילק.

שוב ראיתי בספר חלקת בנימין עמ' קכז בביאורים שכ' וז"ל "ויש להסתפק במיני דגים שיש להם שפיר סימנים אף בקטנותם רק שנשרו מאיזו סיבה מי אית בהו גזרת חילק או דילמא לא גזרו אלא במיני דגים שבטבען אין להם עדיין סימנים כל עיקר ולא באלו שכבר היו ניכרים בכשרותם, וצ"ע." עכ"ל

אמנם כל שלא מצינו גילוי לאסור בכגון זה בפוסקים אין זה אלא סברה לחוש ובפרט שלא תמיד במוצרים של דגים קטנים יש טמאים הדומים להם. לכן במקומות הראויים כתבנו רק בלש' שיש סברה לחשוש בזה ולא בלש' אסור.

⁴⁰ כיון שכ' "איכא למיחש לאחד מאלף" יש לעיין אם גזירת חילק היא פשוט דוגמה א' של גזירת בריה לא בטלה אפי' באלף (יו"ד סי' קא סע' א). כיון שערבונה עולה עמו יש בודאי בריה אסורה.

אבל קשה שא"כ אין צורך לגזירה מיוחדת. ולא היה צריך שיזכירו הפוסקים דין של חילק שכבר כלול בדין של בריה לא בטלה. אבל זה אינו כי בתקנת חכמים של בריה מדובר רק כשהבריה שלמה ולא כשחסר ממנה דבר. לכן לא היה שייך להגיד בכגון זה "לא שנא טרופה ולא שנא שאינה טרופה" כלשון רש"י ע"ז לה: והר"ן על הרי"ף ע"ז יד. והאור זרוע פסקי ע"ז סי' קצה ועוד כי בטרופה ואינו ניכר מותר

דדמי ליה ולא מינכר. ואמרינן בגמרא (לד:) אמתניתין דמורייס דחילק אומן מותר ופירש רש"י (ד"ה חילק) כיון דאומן הוא ובקי בדבר מבדיל התערובת הימנה משום דלא חשיב טעמא ומקלקל לסולתנית ומרע לה לכוליה ארביה ולא ידעתי למה השמיטו הפוסקים זה ואולי משום דאין דגים הללו מצויים בינינו לא חשו להאריך בהם. "עכ"ל

כ' הב"י בדרך אולי שלא הביהו הפוסקים היתר של חילק אומן בגלל שמין זה הסולתנית או דומה לה בהעדר קשקשת בקטנותה לא מצוי ביננו. אבל לדעתו הלכה פסוקה להתיר היא.

ע"ע בדרישה שם וז"ל "וכתב ב"י ע"ז ולא ידעתי למה השמיטו הפוסקים זה ואולי משום דאין דגים הללו מצוין בינינו⁴¹ לא חשו לאהריך בהם ע"כ. וגם נראה לומר

מצד בריה לא בטלה. וגם אין זה ענין של חתיכה חשובה שגם דינה שאינה בטלה כי מדובר בדגים קטנים שדינם שאינם חשובים. יש להסביר שחכמים גדרו מיוחד בזה שהבודק שאינו מומחה חושב שהוא סילק את האיסור ורק בשעת האכילה מרגיש הטעם (אע"פ שהוא פגום) של איסור וכדי למנוע אכילה אסורה זו גזרו בזה.

ויש להוסיף שאם הטמאים ניכרים בסוף ע"י טעמם אז אינו דומה לגזירה על הבריה שאינה בטלה ששם התערובת היתה מותרת מן התורה אם אין הטעם של הדג טמא ניכר. דעת רש"י שדגים טמאים וטהורים שווים בטעמם כמו שהסביר רעק"א יו"ד סי' קז סעיף א שהראיה על זה של הבית מאיר מרש"י חולין צז מצא חן בעיניו. לכן צריך גזירה מיוחדת להרחיק מן העברה שסוף סוף בענין של חילק רואים שערבונה הטמא אין לו טעם חילק שזהו דבר מיוחד שגזרו עליו חכמים. ולדעת הש"ך יו"ד סי' קז סעיף א שדג טמא ודג טהור אינם שווים בטעמם צריך להתישב בזה ומסתבר שחכמים רצו למנוע טעויות בברירת דגים אלו ולמנוע האכילה האסורה כמו שכתבנו.

⁴¹ לענין הסולתנית המוזכרת בב"י בשם רש"י, עיין שו"ת מנחת יצחק חלק ג' סי' עא שמביא דברי המתרגם וז"ל "וכתב שם המתרגם, דמש"כ רש"י שהוא מין דגים קטנים, הוי בדיוק, כי הסולתנית, הוא הדג הנקרא בלשון המשנה חילק, וכמפורש בש"ס (דע"ז ל"ט ע"א), והוא דג קטן הנקרא בל"א הרינג (דג מלוח) "עכ"ל

לפי דעה זו החילק הוא ההרינג ואז לכאורה שכיח ביננו ודלא כהב"י שאמר שהדג חילק אינו מצוי ביננו. ומה שהב"י כתב בדרך "אולי" זה כדי לתרץ שהפוסקים לא הביאו דין של חילק אומן אבל ברור לו שדגים אלו לא שכיחים. והאולי הוא התירוץ של השמטת הפוסקים ולא על המציאות. לכן לדעת הב"י החילק אינו ההרינג ואם ניתן לומר שכן אז זה סוג מיוחד שאין לו קשקשת בקטנותו כמובן.

ושאלתי לרב ש. ז. רווח שליט"א (מחבר הספרים תולעת שני) שלפי פירוש המתרגם הדג חילק הוא הסולתנית הוא ההרינג זאת אומרת שלפי הבנת המתרגם ההרינג כשהוא קטן אין לו קשקשת. האם בהרינג שלנו היום יש מציאות כזה שאין קשקשת כשהוא קטן?

וכתב לי הרב "גם בהרינג הקטן ביותר שראיתי נמצאו קשקשים. אם כי יתכן שיש סוגים שונים. בכל אופן בהרינג הנורבגי גם בקטן ביותר מצאתי קשקשים." עכ"ל

לכן גם לפי המתרגם אפשר שסוג ההרינג הזה הנפוץ בזמן חז"ל ובזמנו כבר אינו שכיח היום. ואם שכיח לא נודע לנו. דרך אגב גם הטונינא שלפי דברי המתרגם הוא הטון אולי גם בזה אינו ברור שמדובר

משום דבכל דבר הצריך בדיקה והבדל אין סומכין אבדיקתנו כמו שכתב רבינו (הטור) בסי' נ"ז בשם בה"ג (סי' סא קכט ע"ד) ובכמה מקומות משום הכי נמי לא כתב רבינו האי בדיקה בזמן הזה ואינו דומה למורייס דכתב רבינו בסמוך בד"א באומן כו' דשם אין צריך בדיקה. "עכ"ל

לכן לדעת הדרישה אפי' את"ל שהחילק מצוי ביננו היה צריך בדיקה ואין אנחנו בקיים בזה ובכל ענין בדיקה והבדל בכלל. לכן לא הובא היתר של חילק אומן בפוסקים.

לדעת הב"י אם היתר של חילק אומן הלכה פסוקה היא וההיתר הוא להאמין שהאומן גוי סילק את הטמאים מטעם מסחרו אע"פ שהלכה זו אינה נזכרת בפוסקים אולי בגלל איזה ענין מציאותי, לכאורה היה מועיל בזמנינו בכל מקום שרואים ע"י ריבוי בדיקות שהמיון טוב, ולדוגמה לטונה במפעל רציני שלא מצאו בו אף פעם אפי' דג טמא אחד⁴² כמו מסופר ע"י המשגיחים.

המחבר לא הביא ההיתר של חילק אומן בשו"ע בגלל שהפוסקים לא הביאו וההסבר בב"י שלא חשו להאריך בזה. אם כן זה כאילו הדין של חילק אומן נפסק מפורש בשו"ע אלא שהמחבר גם הוא לא חש להאריך בזה.

אבל אין ללמוד שלא סובר היתר זה כנ"ל שלא היה אז להקשות בב"י "ולא ידעתי למה השמיטו הפוסקים". וכל זה בפרט שיש ראשונים ומהם הרמב"ם שהשמיטו גזירת חילק לגמרי אולי בגלל שדג חילק לא מצוי.

ולדעת הדרישה הכל מתורץ שאפי' אם החילק וכדומה לא היה מצוי אין להזכיר היתר שבזמנינו אין בקי בדבר זה ולא סומכים על בדיקתנו. וניתן להזכיר גזירת חילק כהפוסקים (שאפשר שהדג מצוי) ולא להזכיר היתר של חילק אומן.

אמנם אם בזמנינו המשגיחים מספרים שלא מצאו אף דג טמא אחד במשך כמה שנים הרי רואים שאין מקום לחשוש לזה והדין חוזר כמעיקרא שמותר. לכן לא גרע דינם מדין חילק אומן. ואם הדין היה מותר במקום דגים קטנים ובהבחנה דקה כל שכן שמותר במקום דגים גדולים שברור שההבחנה יותר קלה. ואין לטעון שפועלים פשוטים במפעלים אינם אומנים מומחים שאם רואים שבסוף התחליך אין שום טמאים משמע שבדיקתם בכגון זה מועילה.

בהטונה שלנו וכש"כ שלדברי רש"י בעבודה זרה, הטונינא הוא דג קטן אלא שהמתרגם חשב שזה טעות סופר וצ"ע כי גם לדעת הרשב"א המובא בב"י הוא דג קטן.

⁴² ואולי גם לגבי סלמון בסוג היקר שמעבדים אותו ביד

איך שיהיה לדעת הדרישה יש לנו קצת סמך להקל בניהול של טונה וכדו' כי אפשר לסמוך כמו בחילק אומן שהכל בדוק. אבל להתיר על סמך זה הסרדינים במפעלים שמוליכים אלפי דגים לפני העובדים אין להדמות. ואין התנאים של עבודה בבית חרושת כמו התנאים של עבודה של חילק אומן שמסלק את הטמאים בזמן הש"ס ואין נאמנות במפעלים של סרדינים שסילקו כל הטמאים.

אמנם כל דברינו הם רק אם סוברים שהיתר של חילק אומן נאמר בכל החששות של עירוב טמאים אפי' במקום שחשו וגזרו חכמים כגון בטריט טרופה וכמשמע מדברי הדרישה שכ' באופן כללי. אבל אם חילק אומן הוא רק היתר הנאמר בתוך התקנה הכללית של חילק אין לנו שום ראייה להתיר מטעם זה במקום אחר. ולכן לגבי טונה אפי' אם לא נצמא דג טמא אחד במפעל, בלי השגחה, במרוסקים זהו גזרת טריט טרופה ואסור. וצריך ביאור על המקילים בזמנינו על מה סמכו בדיוק להכריעה בכגון זה.⁴³

פלוסא ואספמיא

כתב הרב גנק הנ"ל "והנה באו.יו. לפי עדות המשגיחים לעולם לא מצאנו דג טמא שנכנס למפעל בשעה שמיצרים טונה. ושמעתי מר"י סטעפאנסקי שיחי' שבכל שנותיו בעסק הדגים לעולם לא מצא דג טמא אחד ואפי' בשעה שמיצרים במין טונה סקיפ ג'ק לעולם לא מצאו ממין טונה אחר וכ"ש דג טמא. ולכן יש להתיר הטונה מטעם אחר דהרי בגמ' ע"ז ל"ט. מבואר דדגים מפלוסא ואספמיא מותרין.

וברש"י: ואין דגים טמאים מצויין שם, א"כ אף אי נימא דבנהרות וימים כולם מעורבים ויש בכולם גם דגים טהורים וטמאים, אבל הבית חרושת שמייצר טונה בשעה שלא נמצא שם אפילו דג טמא אחד חזקה שאין בהם דג טמא ומותרים כפלוסא ואספמיא."

וע"ע במה שכתב לי הרב מוסקוביץ שליט"א "אינני פוסק, ואינני בא לחוות דעה כלל לעניין הלכה אבל חלק גדול מהשו"ת שהבאתם, מתייחסים למה שקורה למעשה במפעלים. אם רוצים לברר מה קורה בשטח, חייבים לברר מה קורה שם היום, ולא

---

⁴³ ואמרו לי שבספר אחד הכריע מטעם שגזרת חילק היא רק מקרה מיוחד של הגזרה כללית של בריה לא בטלה אפי' באלף ולכן ההיתר של חילק אומן אינו אלא בירור איך למצא הבריה טמאה ולכן אם רואים שבאזה מפעל תמיד לא נשאר אף טמא אחד זהו הברור של חילק אומן. אמנם ביררנו שאין לדמות גזרת חילק לבריה לא בטלה כי אז יהיה היתר בחילק טרופה וזה אינו.

מה לצטט מהפוסקים את מה שהיה במפעלים לפני 30 או 50 שנים. מה שקורה היום בשטח, במפעלים הגדולים והידועים, גם אלו הנמצאים במדינות הנחשלות במזרח הרחוק (Far East), או בדרום אמריקה בהחלט הצדק מה שמצוטט מהמשגיח של ה-OU. הדגים עוברים כל כך הרבה פעמים מיון אחרי מיון categorizations and gradings שאין שום אפשרות שיגיע גם לא דג דומה מסוג אחר, וקל וחומר ב"ב של קל וחומר שאין סיכוי שיגיע לשם דג טמא. אינני אומר ואפילו לא רומז שזה כשלעצמו מהווה היתר לאכול דגים אלו ללא השגחה, רק באתי להעמיד את הדברים על דיוקם".

נחזור בס"ד על לש' הגמרא ע"ז לט. "אכריז רבי אבהו בקיסרי קרבי דגים ועוברין ניקחין מכל אדם חזקתן אינן באים אלא מפלוסא ואספמיא"

אודות מש"כ הרב גנק שליט"א לדמות מצב במפעל של טונה למצב טבעי של פלוסא ואספמיא המוזכר בגמרא יש להתבונן אם מצב של בית חרושת התלוי ברצון בני אדם ניתן להדמות לדין מציאותי של פלוסא ואספמיא. ובהשקפה ראשונה ברור שאם היה אפשרות להביא בקיסרי מוצרים ממקום אחר החזקה שבאו מפלוסא ואספמיא היא גם כן חזקה שתלויה ברצון בנ"א.

ועי' ברש"י שם ד"ה מפלוסא ואספמיא "ואין דגים טמאים מצויים שם" עכ"ל לפירושו המציאות הייתה שבמקומות אלו הנקראים פלוסא ואספמיא הדגים טמאים היו בכמות כ"כ קטנה שזה היה נחשב אינו מצוי. אבל רש"י לא כתב "אין דגים טמאים שם".

ביררנו לעיל כמה שיטות של "אינו מצוי" שבכמות כזה בדיני תולעים כבר אין צריך בדיקה ולמשל אחד לעשרה מספיק בגדר הזה אבל זה אינו מספיק לגבי טעם דג טמא שבכמות כזה אינו בטל בששים וטעמו יהיה נרגש.

ולמה לא נצרך רש"י דווקא כמות השייכת לביטול בששים. י"ל לדעתו שראינו לעיל בדברי רעק"א על שו"ע יו"ד סי' קז סעיף א בשם הבית מאיר ראייה שרש"י סובר דג טמא ודג טהור טעמם שווים. לכן לא מרגישים טעם של הטמא ומספיק ביטול ברוב מה"ת וכיון שאין חיוב בדיקה לא היה לחשוש על אולי אין ביטול בששים שזה כבר ספק דרבנן. וגם ניתן לומר בדעתו שהקונה דגים בקיסריה לא היה לחשוש בגלל שאין עובדים במקור הסחורה אלא על סוג דג טהור ולא מטמא וכדעת הרי"ד שנביא בסמוך בס"ד.

הב"י מזכיר הספר שבלי הלקט שמביא ההבנה של רבי ישעיה בענין פלוסא ואספמיא. רבי ישעיה הוא התוספות רי"ד (רבי ישעיה די טראני) הנקרא אצלנו גם רבי ישעיה הראשון, נכדו הוא הריא"ז רבי ישעיה האחרון ונראה בסמוך בס"ד גם דברי הריא"ז.

וז"ל הבית יוסף יו"ד סי' פג באות ד "כתוב בשבלי הלקט (ח"ב סי' לז ד"ה דגים קטנים) בשם ה"ר ישעיה אמר רב פפא הלכתא עד שיהא ראש ושדרה ניכר של כל אחד אבל אם היה דג גדול בראש ושדרה שהם ניכרים מותרים כל החביות הילכך החביות הבאות מליאות טונינא כיון שנוכל להכיר בראש ושדרה כולן מותרות ולא חיישינן לדג טמא ואף על פי שיש חביות שאין ראש יש להתיר משום חזקה שיש לנו שאין עושים [שם] אלא מטונינא ולא מטמא כדאמרינן מכריז ר' אבהו קרבי דגים ועוברן נקחים מכל אדם וכו' "עכ"ל

לכאורה יש שלושה דינים נפרדים בדברי הרי"ד לפי סדר לשונו.

א- צריך ראש ושדרה ניכר בכל אחד ואחד מן הדגים כדי להתיר.

ב- אם מדובר בדג גדול שניכרים ראש ושדרה שלו תולין שכל החביות מדג זה כיון שהוא גדול כל זמן שניכר הדבר שבאו מדג אחד.

ג- אם באו חביות בלי ראש ושדרה לפי השני דינים הקודמים היה צריך לאסור על הסתם אבל כיון שמדובר במקום שמוחזק שאין עושים שם אלא מטונינא ולא מטמא היינו ההיתר של רבי אבהו של קרבי דגים ועוברן ומותר.

ויש לשאול אולי ההיתר השלישי בדברי הרי"ד נכתב רק במקום שהיו שם גם חביות אחרות עם ראש ושדרה ולכן אין זה היתר בפני עצמו להתיר על חזקה דר' אבהו אבל רק בצירוף ההיתרים הקודמים שהם הלכות פסוקות גם בשאר פוסקים.

לתרץ את זה עיין מש"כ הרב חיים טובי' הכהן טשערנף שליט"א במסורה א וז"ל "עיין שלטי הגבורים סוף פ"ב דע"ז בד"ה לשון ריא"ז שהריא"ז (נכד תוספות רי"ד ז"ל) כתב בענין הא דר' ברונא... שקרבי דגים אינם נקחין אלא מין המומחה שזהו סתמא דמילתא והלאה כתב "ובמקום שהן מוחזקין שאינם באים אלא מדגים טהורים מותר לקנות אותם מכל אדם. וכן י"ל בטריט, מקום שאין מוחזקין אותם אלא מדגים טהורים היא מותרת בלי סימן כמו שביאר מז"ה (מורי זקני הרב- הוא בעל תוספות רי"ד)... "עכ"ל

לכן מבואר בדברי הריא"ז שהיתר השלישי המוזכר בדברי הרי"ד נאמר בפני עצמו.

וכדאי להביא דברי הר"ן עי' בתשובות סי' מה לגבי בשר טלאים המובא ממדינה אחרת וז"ל "אית לן למימר שחזקתן מן הכשרים ממירקה הן, כדתנן בפרק בתרא דכלאים [פ"ט מ"ז] הבאים מחוץ הים וממדינת הים אין צריכים בדיקה מפני שחזקתן בקנבוס, אלמא אין מחזיקין איסור ממקום למקום, אלא כיון ששם הוחזק הקנבוס אין חוששין שמא ממקום אחר באו לשם והם של פשתן אף כאן כיון שהוחזק שבאו בכאן טלאים מלוחין מותרים ולא נשמע מעולם שבאו ממקום אחר חזקתן מותרין, ובפרק אין מעמידין [ע"ז לט,א] נמי אמרינן מכריז ר' אבהו בקסרי קרבי דגים ועוברין נקחין מכל

אדם חזקתן אין באין אלא מפולוסיא ואספמיא, אלמא אע"פ שאפשר להם לבא ממקום אחר אנו סומכין על המוחזק..."

הרי הרי"ן למעשה סמך על החזקה שעובדים בצורה כזו להביא הסחורה ממקום פלוני דווקא ולא ממקום אחר.

ועי' בדברי הרי"ד בפירושו על המשך הגמרא (ע"ז מ.) וז"ל "אמר רב ברונא אמר רב קירבי דגים ועוברין אינן נקחין אלא מן המומחה יש לומר דפליגי אדר' אבהו דאמרן לעיל מכריז ר' אבהו בקיסרי קירבי דגים ועוברין ניקחין מכל אדם חזקתן אינן באין אלא מפלוסא ומפמיא ויש לומר דל"פ דלא שרא ר' אבהו אלא בקיסרי שלא היו באין שם אלא מפלוסא ומפמיא באותן המקומות היתה חזקה שלא היו לוקחין אותן אלא מדגים טהורים אבל שאר המקומות לוקחין אותן גם מדגים טמאים הילכך אינן נקחין אלא מן המומחה."

לכן לפי הרי"ד בפירושו על הגמרא או שר' אבהו חולק על רבי ברונא שאמר שאינן ניקחין אלא מן המומחה ולא מכל אדם או שר' אבהו אינו חולק ורק מבאר שבמקום שאין דגים טמאים מצויים שם מותר ליקח אפי' מכל אדם. וניתן ללמוד שר' ברונא מסכים לזה.

הרב ג'נק הנ"ל למד היתר לדמות ממש מצב של פלוסא ואספמיא למפעל טונה רציני של זמנינו. אע"פ שהתנאים של עבודה בדגים השתנו בין זמנם לזמנינו אם רואים למעשה שאף דג טמא אחד לא נמצא במפעל ניתן לדעתו להשוות. וגם ניתן להשוות כן לפי הבנת רש"י הנ"ל אפי' שהיה המצב של המציאות במקומות אלו שמחייב שלא מצויים דגים טמאים ואין הדבר תלוי ברצון בני אדם בהתחלה אבל כיון שההיתר של ר' אבהו נאמר בקיסרי ולא בפלוסא ואספמיא בודאי שבקיסרי הדבר היה תלוי ברצון בנ"א שהיו להם אפשרות להביא גם ממקומות אחרים אם נזדמן ומסתמא החזקה בגלל שכן היה דרך עבודתם בטהורים ולא מטמא וכדברי הרי"ד⁴⁴.

אמנם הקושיא ידועה, אין היתר דפלוסא ואספמיא של ר' אבהו מוזכר בשו"ע אבל כן מוזכר היתר של קרבי דגים הניקחים מן המומחה של ר' ברונא (יו"ד סי' פג סע' ז).

צריך להבין שהב"י הביא דברי הרי"ד בתשובתו ואמנם אם היה ברור לב"י שאין הלכה כר' אבהו כלל היה ראוי לציין אחר שהזכיר תשובה זו. ועוד צ"ע כי לכאורה דעת הרי"ד בתשובתו כהבנתו הראשונה בפירושו בגמרא זאת אומרת שר' אבהו חולק על

⁴⁴ ולטענת הגר"מ פיינשטיין שבמפעלים אולי הגוי יעשה הכל בטמאים אם זה יעלה יותר בזול יש לתרץ שגם בזמן הגמרא להבנת הרי"ד היה אפשרות כזה ואעפ"כ לא חשו לזה והתירו הדגים הנמכרים.

ר' ברונא. וגם הב"י אינו מביא דברי הרי"ד בפירושו על הגמרא (מהדורה תליתא) והיה ניתן ללמוד מתוך דבריו שחזר מתשובתו לסברה שר' אבהו חולק על ר' ברונא.

כי ההסבר שתשובת הרי"ד בשבלי הלקט כהפשט הראשון של הרי"ד בפירושו על הגמרא וחולק על ר' אבהו הוא כי אע"פ שגזרו חכמים על טרית טרופה לומדים מהריא"ז שניתן להתיר הטרית טרופה כשיש חזקה שמביאים הסוחרים רק טהורים. וחזקה זו לבד מספיקה להתיר ובודאי שאין זה דעתו של ר' ברונא שבכגון זה צריך מומחה. ובזה גם ודאי שאין כן דעתן של המחבר והרמ"א. וזה הסיבה פשוטה שלא הביאו דבר זה בשו"ע.

אמנם יש לתרץ הבאת פסק הרי"ד בב"י כיון שזה שיטה חשובה. ולמה לא להזכיר שדחוייה היא י"ל דאם יש צדדים וספיקות באיזה שאלה ודאי שכדאי לצרף שיטה זו שאינה דחוייה לגמרי לפסק. ומסתבר שגם מטעם זה הזכיר הד"מ הארוך ענין זה אבל לא בד"מ ולא בהגאותיו בשו"ע.

איך שיהיה אפשר שהמפעלים בזמנינו יש להם דין מומחה. והיתר זה כתוב בשו"ע. ואם מדובר בסוחר גדול המקפיד על שמו הטוב במסחר יש לו נאמנות שלא מרע נפשי' ואין לחשוש לזיוף שאם יתבדה שוב לא יקנו ממנו וכדעת השו"ע באו"ח סי' כ לענין תגר ועי' בב"י. ומסתבר שדגים שמגדלים אותם בבריכות מיוחדות כמו לדוגמה הסלמון בכלובים ולא נמצאים שם אלא סוג פלוני של דג ולא אחר ודרך עבודת המפעלים רק בסוג זה ולא באחר, הגיענו ממש למצב של פלוסא ואספמיא. וניתן לצרף דעת הרי"ד והר"ן בזה.

אכן לדעת המקילים בטונה בזמנינו שסוברים שכן אפשר להשוות דינא דפלוסא ואספמיא למצב דמפעלים של טונה אין הדבר כן בגלל שלא הובאו דברים אלו בשו"ע. וכיון שכן הובאו בשו"ע דברי הגמרא הסותרת שקרבי דגים אינם ניקחים אלא מן המומחה משמע שלדעת השו"ע אין דבר כזה "היתר של פלוסא ואספמיא". ולפחות זהו שיטה חשובה שניתן לצרף בכל היתר כשיש עוד צדדים. כי אם בעלי השו"ע לא היו סוברים כלל היתר זה לא היה להם להביא אותו בפירושם על הטור ולפחות היה להם לעורר קצת על זה או לציין שזה שיטה דחוייה.

דרך אגב בדברי הרי"ד והריא"ז אלו מבואר שאין שאלה מצד המ"ע דוהבדלתם במקום חזקת אומן וזה סימן שסוברים שאין חיוב עשה בזה ורק לאו הבא מכלל עשה וכשיטת הרמב"ן שהזכרנו לעיל.

קרבי דגים

כתוב בשו"ע יו"ד סי' פג סע' ז "קרבי דגים אינם נקחים אלא מהמומחה, אא"כ אומר לו הישראל, (או עו"ג) המוכרם⁴⁵: אני מלחתי והוצאתים מדג טהור וכו' " עכ"ל

במה שמוסיף הרמ"א "או עכו"ם"⁴⁶ נותן מקום לדון שגוי אומן נאמן במקום שהיהודי היה צריך לקיים והבדלתם. ובזה צריך סמכות ודאית שהגוי אמר על הקרבים אני מלחתי והוצאתים מדג שאנחנו יודעים שהוא ממין הטהורים. ולדעת הש"ך שהבין בדעת הרמ"א שאפי' בנמוחו הגוי נאמן יש לדון כי בלי שום סימן יהיה הדבר נגד כל הפוסקים ע"ש.

ועי' באורח משור בפרושו על דרכי משה הארוך הנדפס במהדורה חדשה של הטור שמתרץ שאין ללמוד כן בדעת הרמ"א. ובודאי שמדובר במקום שיש סימן שצורת השלחופית הדבוקה על הקרבים מוכיחה על מין הדג והיהודי יש לו אפשרות לברר וכאחת מהאוקימתות דע"ז מ: שחזר וכד הוא סימן של השלחופית.

ובשו"ע מהדורת פריעדמאן באוצר המפרשים הביא הצבי לצדיק וז"ל "דברי רמ"א תמוהין, כמו שכ' בש"ך ס"ק כ"ה, והיכן מצינו לגוי נאמנות אם לא באומן [סי' קיד סע' ה בהגה] ומסיח לפי תומו [ש"ך סי' צח ס"ק ב] או שיש לברר. לכן נראה לי דרמ"א מיירי באדומין, דבש"ך ס"ק כז מוכח דגם בקרבי דגים יש הבדל בין אדום לשחור, וקא משמע לן דאפי' במקום דלא נוהגו לסמוך על סימן אדום מ"מ מהני עדות הגוי כשיאמר אני מלחתי ומדג פלוני הוא, וכמו דסבירא ליה להר"ן [ע"ז סוף יז]. בסימן כד וחד, כן סבירא ליה לרמ"א בסימן אדום אף שנימוחו וסמך הרמ"א עצמו עמש"כ [שו"ע סוף סעיף ח] דבשחורים אין אוכלין כלל רק באדומים, ומשום הכי בנימוחו נאמן הגוי כשהם אדומים."

---

⁴⁵ לסמוך על המומחה המוזכר במחבר כמובן אפשר כשהתעסק מתחילה ועד סוף על כמות של דגים שאפשר לו לשלוט בה וכתנאים העבודה של זמנים הקדמונים ולא על עשרות אלפי דגים לכל יום כמו במפעלים של זמנינו. לכן בהשקפה ראשונה אין למפעלים דין של "מומחה" לגבי כל דג ודג. ובמפעלים שדרך עבודתם לטפל בכל דג ודג בפני עצמו, יש להתבונן.

וגם אם קובעים במפעל רציני שתמיד יש רוב דגים כשרים ושהטמאים הם בגדר מיעוט שאינו מצוי יש להתבונן אם ניתן להתיר המוצרים מצד ההיתר של קרבי דגים שבכגון זה אמירת הגוי שהתעסק במין פלוני טהור (או בעניינו מה שהוא כותב על האריזה) אולי מספיק להתיר בצירוף המירתת של פקידי הממשלה וכו'.

⁴⁶ עי' בפרי חדש וז"ל "גם גוי ראוי שנאמין אותו לאו משום דאיתיה בתורת עדות אלא משום דחזקה שאינו משקר במידי דמצינן לברורי שקרותיה וכדאמרין בפרק גיד הנשה צז-א דסמכין אטעימת קפילא ארמאה."

ע"י בש"ך ס"ק כה וז"ל **"מהני כשאומר העובד כוכבים אני מלחתיים...** וכדלקמן ר"ס פ"ו גבי ביצים מטעם דודאי לא משקר דמירתת וירא שמא יתבדה דבקל נוכל להביא אותו העוף או הדג ולדמות"

הש"ך דיבר לענין שהעובד כוכבים יש לו מירתת מהדמיון הזה שהיהודי ידמה הקרבים שקנה ממנו לקרבים אחרים כשרים⁴⁷ ואז נאמן הגוי כי שמא נתפוס אותו⁴⁸. אמנם הש"ך ציין לדיני ביצים כהסבר ללקיחת קרבי דגים מעכו"ם לדעת הר"ן וז"ל בס"ק כה **"מהני כשאומר העובד כוכבים אני מלחתיים** והוציא כן בד"מ מהר"ן והוא תמוה מאד דהר"ן לא כתב בפ' אין מעמידין אלא דכשהן שלמים וניכרים בהם סי' טהרה מהני כשאומר העובד כוכבים מדג פלוני הוא וטהור הוא **וכדלקמן ר"ס פ"ו גבי ביצים מטעם דודאי לא משקר דמירתת וירא שמא יתבדה דבקל נוכל להביא אותו העוף או הדג ולדמות...**"

הסרדינים

לענין הסרדינים כיון שיש להם קשקשים כבר יש בירור ואפשרות להתיר כל זמן שלא תופסים טעות בקופסה וכדעת כמה קדושים⁴⁹. והוא הדין לכל דג עם קשקשים שנוהגו לאכול כעדות הערוך השולחן (הלכות סימני דגים סי' פג אות לב).

היתר הסרדינים שנתפשט בעולם היה מבוסס על מציאות הקשקשים על הדגים בקופסאות.⁵⁰ ולענין חשש ערבונה בכללות, כ' בחלקת יעקב חלק יו"ד סי' לא "אפשר

---

⁴⁷ ולגבי ביצים יש סימן טהרה, חד וכד או השלחופית לגבי קרבים. אמנם בחתיכת דג בלי סימני טהרה הדימוי קלוש ואינו מוציא מידי ספק אפי' אם הבשר דומה ממש כמו שהזכרנו לקמן וצריך לדעת הרבמב"ם שהמראה יהיה שוה בגדר שמתוך חיתוכן ניכר שהשני חתיכות הן מאותו מין ואז שייך שמא הגוי יתבדה.

⁴⁸ אמנם כל זה לא שייך במפעלים גדולים כי מה לו לראש המפעל המארז אלפי דגים בכל שעה אם מדמים על דג אחד שלא ממין המבוקש ומה לדמות. ואין לו מירתת ונאמנות מצד זה רק מצד פקידי המדינה וקנסות. לכן לא מצינו היתר ברור מצד ענין קרבי דגים לבד ובמפעלים שמטפלים בכל דג ודג בפני עצמו כמו לגבי סלמון מעושן ומקפידים על שמם בצירוף חזקת אומן שלא מרע אומנותי' נראה לסמוך להקל במפעל שכבר מוחזק בכשרות.

⁴⁹ יש לנו עדות על הדברי חיים ועל הכתב סופר בענין של הסרדינים בקופסאות שימורים עיין שו"ת משפטיק ליעקב חלק יו"ד סי' לב (שנת תרצ"ב) וז"ל "... שידוע שרבינו הגה"ק בעל דברי חיים זי"ע הי' אוכל... וגם אני שמעתי שהגאון בעל כתב סופר זצ"ל היה רגיל לאכול סארדינען..." עכ"ל

⁵⁰ ע' בשו"ת מנחת יצחק חלק ד סימן פא "בענין הסארדינען, שכתוב עליהם שהם משמן זית נקי.... שאף שהתפארת ישראל (ע"ז פ"ב מ"ו אות נ"ה), חשש לתערובת דג טמא ואינו ניכר, וגם יש שחששו לתערובת שמן טמא, ולבישול עכו"ם, ומ"מ נתפשט היתרם בעולם באין פוצה פה להחמיר, ואפשר שבנוגע

דכל הסרדינן כיון שנעשים ע"י בתי חרושת גדולים דינם כנקנים מאומן שאין חוששים משום ערבונה"

לכאורה אחר שהזכיר שהבתי חרושת גדולים ומדובר פה בסרדינים א"א לסמוך לגמרי לענין דגים קטנים כאלו בכמות של אלפי אלפים שהאומן גוי יבדוק כולם ויקפיד כ"כ⁵¹ ומסתבר "שאין חוששים משום ערבונה" בגלל שמוחזק בודאי שיש תמיד ביטול בששים.

לכן אפי' אם נתיר המוצרים של בתי חרושת אלו בלי השגחה תמידית, מוטל על כל אחד כשפותח את הקופסה לבדוק אם יש קשקשת בכל דג אם לא שסומכים על

לדג טמא, אפשר להכיר הקשקשים והסנפיר, ובנוגע לתערובת שמן טמא, סמכו על אומן לא מרעא אומנתו ... אבל כעת רבו המערערים, בטענם, שבאיטאליא ענשו בית תעשי' גדולה, על זיופם את שמנם, ... שכמה חרדים מחמירים שלא לאכול כעת שום סארדינען. "עכ"ל ובשו"ת חלקת יעקב יורה דעה סימן ל' כ' "ע"י תפא"י פ"ב דע"ז ס"ק נ"ה וז"ל ולכן יש לזהר מלאכול זארדעללען דאף שהוא מין דג טהור עכ"פ ע"י שנכבש במלח זמן מרובה נמוחו קשקשיו ושמא נתערב בו דג של טמא וכן שמעתי מפי קדוש ... שהיה נזהר מלאוכלן (זארדעללען וסארדינען שני מינים הן וכידוע) ... "עכ"ל

החלקת יעקב מסביר שהתפא"י מדבר במקום שכבר נמוחו הקשקשת לכן אינו דומה להיתר הסרדינים כיון שיש להם קשקשת. ונראה שהחמירו בזה רק בגלל איזה ספק בכשרות השמן ולא בגלל חשש עירוב דג טמא. ע"ש

⁵¹ עיין מש"כ הרב אברהם שליזינגר שליט"א (מפקח ראשי בשארית ישראל) בתל תלפיות ע' שפג וז"ל "לא רק שבדגים שמקלפים את עורם אלא גם בדגים קטנים ומגיעים ליצור בכמויות גדולות אין אפשרות לבדוק את הדגים. ולמשל בסרדינים של יצור מגיעים במליונים רבים, ולעיתים בלהקות הניצודות יש אחוז גבוהה של דגים טמאים (תלוי במקום ובעונות השנה) וא"א למשגיחים לבדוקם בשום אופן ועל כן בעת יסוד שארית ישראל הורה רשכבה"ג מרן הגראמ"מ שך זצוק"ל לגאב"ד שליט"א שלא לתת הכשר על סרדינים מאחר שאין ראוי לבני תורה לאכול את זה. ובעבר ניסיתי למצוא פתרונות טכניים להשגחה על סרדינים שיבדקו ע"י המשגיח ללא הסתמכות על עובדי המפעל הנוכריים ולא עלה בידי. "עכ"ל

ומעניין שהגראמ"מ שך זצ"ל לא אסר בפשיטות רק אמר "שלא לתת הכשר על סרדינים וכו' ". ונראה שכל אחד ואחד יכול לבדוק סימני טהרה בסרדינים בפתיחת הקופסה. אלא ודאי שזה היתר בדיעבד כי אולי ביטלו גם דגים טמאים בקופסאות אחרות. וכיון שכל הענין של הבליעות הוא ספק לכן: "אין ראוי לבני תורה לאכול את זה".

ושאלתי לרב ש. ז. רווח שליט"א האם פשוט בעיניו שבמפעלים רצינים של סרדינים יש תמיד ביטול בששים נגד חשש עירוב דגים טמאים. וכתב לי "בסרדינים מאד תלוי במדינות. לדוגמא במרוקו, כמעט ולא מצוי דג אחר כלל. וכשמצוי הם כשרים. לעיתים נדירות יש דג אחר, והוא בטל באלפים. אם כי בשיטות העבודה שעובר כמה מיונים זה יוצא החוצה. ולדעתי בכל המדינות יש בוודאי יותר משישים.... אני כעת נזכר שמשגיח אחד דיבר עימי על ייצור בהשגחה צמודה באחת מהמדינות (אני חושב שזה מולדביה ואינני בטוח) והוא תיאר לי מצב של יותר מאחד בשישים. אך זו פעם יחידה ששמעתי עד כדי כך. אך יש נפ"מ הלכתית בצורת הדייג מצד כבוש בגלל המלח."

המשפטיך ליעקב ח' יו"ד סי' לב וז"ל "...הלא אנו מוצאין כמעט על כל דג קשקשת ואפי' אם אירע שלא נמצא כיון דאנו רואין שכולן שוין במראיהם ובטעמם ובדמותם מהיכ"ת לחוש שנתערב בהן דג טמא והלא הרמ"א בסימן פג ס' ה כתב דאין להחמיר ולפשפש שמא נמצא ביניהן דג טמא ואפי' איכא דאיכא לברורי דאחזוקי איסורא לא מחזקין כמבואר בש"ך שם ס"ק יא ... עכ"ל

כוונתו כיון שיש רוב גמור עם קשקשת והמיעוט בגדר אינו מצוי וגם יש לתלות שהקשקשת של כמה דגים נפלו בשעת הבישול וכדו' ואין ריעותא מיוחדת לכן אין חיוב בדיקה ואין לחשוש יותר. ומש"כ הרמ"א שאין להחמיר לפשפש ולחפש אחר הטמאים לא מדובר במקום שיש כבר ריעותא לכן אם חושבים שבאיזה דגים העדר הקשקשים נחשב כריעותא בודאי שיש לסלק אותם ולדון אם הקופסה כשרה. ומש"כ המש' ליעקב שאין שינוי טעם בדגים בלי קשקשת נכון שאם הטעם היה שונה זה היה כבר ריעותא אבל לסוברים שדג טהור ודג טמא שוים בטעמם אין שום ראיה מצד הטעם. ובלאו הכי, אחרי כיבוש במלח ושמן כמה חודשים יכול להיות שהדג בודד קיבל טעם של הרוב וקשה להבחין.

וע"ע לענין הטעם בשו"ת דברי שלום יו"ד סי' קלח וז"ל "דג כשר ביוקר יותר מדג טמא, בפרט בטחונים הלא אפשר לערב בה דגים טמאים זולים דבאמת הדרך לערב בטחונים כל מיני דגים זולים כידוע, ועיין שם בטו"ז סק"ה דבדבר שתלוי בטעמא דא"א להכיר בלי טעימה חיישינן שפיר דיחליף ולכן בכל מידי דא"א להכיר רק ע"י טעימה חיישינן שפיר ע"ש. וכאן [בדגים טחונים] אפשר דגם ע"י טעימה א"א להבחין היטב. ולכן אפשר לחוש כאן גם אחר שאכלו הדגים בשוגג וטעמו בה טעם דג כשר מ"מ אין לסמוך ע"ז להכשיר הדגים הטחונים הנשארים אף כי דעת הש"ך בסימן צח דאין אנו סומכים אטעימת עכו"ם אבל בדבר שיש לטעום ע"י ישראל סומכים מ"מ שם מיירי באיסור דרבנן, אבל כאן לחוש לאיסור דאורייתא אין לסמוך אטעימתנו להכשיר על סמך זה הדגים הנשארים הנטחנים. עכ"ל

לכן אפי' בדיעבד כשאכלו בשוגג⁵² אין ענין לסמוך על עניני טעימה כל זמן שאנו חוששים לאיסור דאורייתא. אבל בכלל צ"ע אם בדוק הדבר בזמנינו שאפשר לזייף כל אוכלים וליתן טעם דג פלוני באחר בכל מקרה שיש לחשוש ששנו את הטעם.

מ"מ מש"כ הרב דברי שלום והרב משפטיך ליעקב הוא אליבא דהש"ך סי' ק"ז שדג טמא ודג טהור אין טעמם שוים (ועי' לעיל שיש שלמדו בשיטת רש"י שדג טמא ודג

---

⁵² ועי' בשו"ת שרגא מאיר חלק שביעי סי' קח שלומד מדברי הש"ך שא"צ כוונה לטעום כדי לבדוק אלא כל זמן שטעם סתם כדי לטעום כבר מועיל לענין לסמוך. לכן צריך לפחות שהיה מתכוון לסתם טעימה.

טהור שווים בטעמים). ועי' שם הנ"מ אם אזלינן בתר טעמא או בתר שמא. ולדעת הש"ך יו"ד סי' קז סק"א דג טמא ודג טהור רחוק שיהיו שווין בטעמים ופשוט שדג טמא אית ליה שמא באפי נפשיה. לכן העירוב נקרא מין באינו מינו וצריך ביטול בששים מן התורה.

למסקנה הרוצה לסמוך לאכול סרדינים בלי השגחה תמידית צריך לברור מפעל שעובדים שם רק בדגים טהורים שבודאי מוחזק ע"י הבדיקות של המשגיחים שתמיד היה רוב גדול של טהורים ופשוט ביטול בששים אם אירע איזה טמאים לכן כשאין שאלות אחרות של תולעים וכשרות החומרים וכו' זהו ההיתר שנתפשט בעולם.

הסלמון

יותר שייך לחשוב על חזקה של לא מרע אומן לאומנותיה לענין דגים כשמוטל על הפועלים לחתוך את הדגים ביד ולטפל בהם לא ע"י מכונה (שהמכונה אין לה אחריות), וכמו שיש באיזה פירמה של סלמון בסוג המשובח והיקר שאז דואגים על האיכות ועל שמם הטוב שבכגון זה לא שכיח זיוף בדרך כלל. ובמפעלים אלו אין מהירות וכמויות גדולות וחשש טעות כמו במפעלים רגילים.

ועוד יותר טוב כשלוקחים הסלמון מן הבריכות ששם מגדלים רק דגים מסוג זה ואז כתוב על אריזה "פארמעד סלמון"⁵³. ועיין בדברי הרב מוסקוביץ בסמוך. כשלוקחים סלמון מן הים אולי יש לחשוש לדג טמא עם בשר בצבע אדום כמו שאמרו לי שה"סומונט"⁵⁴ למשל הוא דג טמא הדומה לסלמון.

ובשנים שעברו כבר קיים חשש כזה עי' בשמושה של תורה של הרה"ג פעלדמאן ז"ל שכתב "דג ראקסאמען אין לו קשקשים ואע"פ שאין לטעות בו כשהוא שלם לפנינו כיון שלא נראין עליו קשקשים אבל יש טועים ואינם יודעים להבדיל בין סלמון⁵⁵ שהוא דג טהור לדג ראקסאמען⁵⁶ שהוא טמא וגם כיון שאחר שהופשט העור מעליו

⁵³ Farmed salmon

⁵⁴ saumonette

⁵⁵ Salmon

⁵⁶ Rock-Salmon or stone-breaker or wolf-fish or anarrhichas-lupus

ראיתי עוד בספרי הטבע

Rock salmon refers to either of two kinds of fish:

The first, also called rock eel, flake, and huss in the UK, is any one of many species of small shark, including the spiny dogfish (*Squalus acanthias*) or the bull huss (*Scyliorhinus stellaris*).

Rock salmon is consumed in many European countries and is often sold by fish and chip shops in the UK.

The second is the mangrove red snapper or mangrove jack, *Lutjanus argentimaculatus*, family Lutjanidae.

והוא מחותך וכבוש או מעושן וכבוש בקופסאות אי אפשר להכירו. על כן צריכין ליזהר שלא ליקח הקופסא שכתוב עליה ראקסאמען. "עכ"ל

אמנם במפעל רציני אפשר לבדוק ע"י המשגיחים אם מוחזק שאין דג אחר. גם יכולים לשער חששות של צביעה וכדו'. ולפוסקים המחמירים שלא מועיל לא מרע אומן במצב של מפעלים ואין זה נחשב כעדות על גוף הדג לא מועיל גם בזה וכל שכן לעתיד וחסר גם מקיום העשה דוהבדלתם.

ועיין בשו"ע יו"ד פג ס' ה בהגה שהחמיר יותר בדגים שאית בהו שמנונית שהספק בזה לחומרה שבאיסור דאורייתא ספקו לחומרה. לכן כיון שבדג סלמון יש שמנונית צריך להיזהר להתיר בהיתרים חזקים ובכמה מקומות נהגו להתיר הסלמון בלי השגחה תמידית. ואולי סמכו כמו שביארנו על חזקת אומן ואם לא מצאו אף פעם דג טמא במפעל זה נחשב כמקומות שאין לחשוש לטמאים ויש סיעוה מענין של פלוסא ואספמיא (ע"ז לט) הנ"ל.

ושאלתי לרב מוסקוביץ שליט"א אם בדג סלמון יש מיון טוב וכתב לי "המפעלים של דגי סלמון שאני ביקרתי, בכולם היה מדובר בסלמון מכלובים דהיינו דגי סלמון הגדלים בכלובים סגורים בתוך הים (farmed salmon) בכלובים אלו יש רק דגי סלמון, ולא שייך כלל מיון כמובן שיש שם גם מיונים שונים, בעיקר לגבי טיב וגודל, אבל אין שם שום דג אחר. אינני יודע איך זה בדגי סלמון מהים הפתוח (wild salmon)

לכן הרוצה לסמוך לאכל סלמון בלי השגחה תמידית צריך לבחור מפעל שאין שאלות אחרות של כשרות שעובדים שם רק בסלמון ולא מצאו שם טמאים ומוחזק רק בטהורים ומעדיף אם הדג בא מכלובים וגם מעדיף שהמוצר בא מסוגים יקרים שאז דואגים יותר על האיכות ועל שמם הטוב.

ההרינג

כ' בסמוך בשם הרב מוסקוביץ שהמיון בהרינג באוניה חלש. רב אחד אמר לי אודות איזה מפעל של הרינג שהמיון היה טוב שמה. לכן הוא היה נותן תעודת הכשר על מפעל זה בלי השגחה תמידית. ושאלתי לרב מוסקוביץ שליט"א מה הוא חושב ע"ז וכ' לי "מה שאמרתי שהמיון של ההרינג אינו טוב, זה בעת הדייג, כמובן שבעת העיבוד יש מיון" ושאלתי לו עוד

ש "בדגים כמו ההרינג או אנשוכים אחר המיונים במפעלים, האם פשוט שאם נשארים דגים טמאים יהיו בודאי תמיד מבוטלים בששים נגד הטהורים."

ת "אם עושים מיון, בד"כ לא ישאר כלום משאינו מינו, ולכל הפחות יהיה פחות מאחד-משישים. במפעלים שאני הייתי עשו מיון טוב. כמובן, שיכול להיות שיש מפעלים בעולם שאינם עושים את עבודתם נאמנה (גם בדברים אחרים), אבל אני לא מאמין שמפעל ישווק את סחורתו בעולם."

אמנם כיון שבעת הדייג המיון חלש צריכים אנו חזקה על מפעל מסוים שכמה פעמים בדקו ולא מצאו טמאים. ולפחות צריך חזקה שתמיד יש ביטול בששים. ולדברי הרב דבר מצוי הוא.

ולפי דברי המתרגם (ע"ז לט ע' א) שהביא שהסולטנית הוא החילק הוא ההרינג וכשהדגים קטנים שייך לדבריו פשוטו כמשמעו גזירת חילק ואסור. ורק כשהדג נתגדל וניכר היטב הקשקשים אז מותר כי אפשר להכיר סימני טהרה. אמנם אצל סוג ההרינג הרגיל אצלנו מנורבגי עי' מש"כ למעלה בשם הרב ש.ז. רווח שליט"א שבהחלט יש לו קשקשים אפי' כשהוא קטן ביותר. לכן אין דברי המתרגם שייכים לסוג זה ומותר.

לכן הרוצה לאכל ההרינג כשאין השגחה תמידית על המוצר צריך לבחור מפעל רציני שדואגים על האיכות ושואין שאלות שם של כשרות ושל תולעים וכו' וכשביקרו המשגיחים שם כמה פעמים לא מצאו טמאים. ופשוט שבכגון אלו צריך לבקר מפעם לפעם לדעת שהמפעל תמיד בחזקתו.

האנשוכים

כתבתי לעיל שהרב מוסקוביץ שליט"א ראה דגים טמאים ביחד עם דגי אנשוכי ושאלתי לו "בחנויות מוכרים קופסאות שימורים של אנשוכים תחת השגחות שונות וכשבדקתי מצאתי שהדגים היו חלקים בלי קשקשת ובלי רשום קשקשת וחשבתי שזה היה בגלל התהליך במפעל אבל קצת פלא בעיני. וגם ראיתי שאנשוכים ששמים על פיצה הם חלקים ובלי ראש. ובחברת אחת משגיח מספר וז"ל "ביצור אנשוכים שמגיע ללא עור יש להעמיד משגיח שיבדוק את הדגים אחד לאחד שהם ממין טהור שלא יתערבו בו דגים טמאים" עכ"ל. ולא ידעתי איך היה בודק דגים כ"כ קטנים ובפרט ללא עור וצ"ע בכל זה.

ורב מוסקוביץ כ' לי "אין לי מושג מה קורה אצל אחרים, אבל אני השגחתי כמה פעמים על ייצור פילה אנשוכי מטעם בד"צ קהל מחזיקי הדת – בעלזא בא"י, והייתי במפעל בכל שעות הייצור, והשגחתי על כל הדגים."

לכן לענין אנשובים צריך בירור קפדן. ולדעת המחמירים כל זמן שלא בדקו את הכל
אסור כי אין הולכים בזה אחר הרוב בגלל העשה דוהבדלתם ולדעתם אין עצה אחרת
מלסמוך על ההשגחה קפדנית. ובלאו הכי יש סברה לחשוש בזה לגזירת חילק כמו
שביארנו כיון שהם דגים קטנים ובתהליך סילקו הקשקשים רק שאולי חכמים לא גזרו
אלא בדגים קטנים שאין להם קשקשים מתולדה. אמנם כשקונים מיהודים לא גזרו
חכמים וכמובן המיון צריך להיות מאחוז.

סיכום

בסיכום הנידון מצינו שיש מקילים ויש מחמירים. נדבר קודם כל בס"ד לדעת המקילים.

לדעת המקילים

כשאין טמאים

להתיר קופסאות של **טונה** בלי השגחה תמידית צריך לבחור מפעל⁵⁷ רציני שהמשגיחים רגילים לבדוק שמה מפעם לפעם ולא מצאו דגים טמאים ולא בעיות אחרות של כשרות. מציאות כזו מאוד מצויה לגבי טונה⁵⁸ אבל גם **בשאר דגים**, אם הורגלו לבדוק איזה מפעל ולא מצאו שם טמאים, (ולמשל במעושנים כשבדקו קודם קילוף העור ולא מצאו טמאים) וכך היה המצב תמיד, אז גם בזה מועיל ההיתר הנ"ל.

פשוט שצריך לערוך בדיקות אלו בלי הזמנה מקודם⁵⁹ כי לבדוק אחרי לקיחת רשות מבעל המפעל אין ראייה כמובן. ופשוט שצריך להמשיך לבדוק מפעם לפעם לדעת אם המפעל עומד בחזקת כשרות.

וברור שאם דרך עבודת המפעל הוא בהבאת דגים מהכלובים זה נותן חיזוק להיתר⁶⁰.

כשיש טמאים⁶¹

א) **בדגים שאינם ראויים לאכילה**⁶² ואינם שלמים⁶³ (כגון שאינם מבושלים, מעושנים או מלוחים או כדו') או **בדגים מרוסקים**⁶⁴ **שהם ראויים לאכילה**, אם במפעל מוחזק שיש תמיד ביטול בששים של הטמאים נגד הטהורים, **מותר**.⁶⁵

⁵⁷ והמספר הכתוב על הקופסה מוכיח שהמוצר בא ממפעל זה. ואפי' אם קונים במקום קבוע שעל הסתם היה לאסור כדברי הרמ"א יו"ד סי' קיד סע' י הרי יש בירור וחזקת אומן על קופסה זו.

⁵⁸ מדברי הריא"ז בדברי זקנו התוס' רי"ד (ע"ז לט.). משמע שאין שאלה של גזרת טרופה במקום חזקת אומן. וגם משמע שבכגון זה אין שאלה מצד המ"ע דוהבדלתם.

⁵⁹ עי' שו"ת אגר"מ יו"ד ח"ד סי' א וז"ל "ואין לסמוך אלא כשיהיה משגיח שדר שם, או בהסביבה, שיבוא לשם לפעמים קרובות ושיוכל לבא גם פתאום בלא הודעה תחילה. כי בלא זה הוא כבלא השגחה כלום..."

⁶⁰ כי יש לצרף על חזקת אומן דעת הרי"ד המובא בשבלי הלקט (ח"ב סי' לז) ודעת הר"ן (תשובה סי' מה)

⁶¹ בזה הקולה יותר גדולה כמובן שלכו"ע אין אומרים בזה ההיתר של חילק אומן ושל אומן לא מרע נפשיה באיזה טמאים. וברור שאם מרגישים הטעם אסור ונשאר רק החזקת אומן ע"י ביטול שדרך עבודתם כך הוא ולא חוששים מטעם החזקה שכמות הטמאים יעלה.

אמנם בדגים הראויים לאכילה בצורת חתיכות חשובות⁶⁶ יש מחמירים ויש מקילים כיון שסוף כל סוף אינן שלמות.⁶⁷ ואם מדובר בחצי דג אם ראש ושדרה ומכירים המין בטב"ע מותר לכו"ע ואם אין מכירים את המין אסור.

(ב) בדגים שלמים (רק שהסירו הקשקשים)⁶⁸ ראויים לאכילה או אפי' אינם ראויים לאכילה אין ביטול אפי' באלף (שבריה לא בטלה⁶⁹) ואז הכל אסור. ואם מכירים המין בטב"ע מותר.⁷⁰

(ג) אם נשארים קשקשים על הדג מותר אפי' אם מדובר בחתיכות.

לדעת המחמירים

בכל הנ"ל יש חולקים וסוברים שבנידון המפעל אינו שייך היתר דחזקת⁷¹ אומן⁷² ובכגון זה אין נאמנות לגוי בקביעות שום חזקה אפי' בדרך מסחרו הרגיל ולמשל

---

⁶² שו"ע יו"ד סי' קא סעיף ג דלא כיש חולקים שם ודלא כהרמ"א. לכן פרט זה נוגע יותר לספרדים אבל לא ראיתי מדקדקים בזה. וכמה מאשכנזים נוהגים היתר בפילה אפי' כשאינם ראויים לאכילה.

⁶³ שע"י כך נסתלק הענין של בריה לא בטלה אפי' באלף

⁶⁴ שע"י כך נסתלק, לכמה פוסקים, החשש של חתיכה ראויה להתכבד שאין הולכים בזה אחר הרוב. אמנם בדגים קטנים מרוסקים שאין להם קשקשת בקטנותם או שנשרו קשקשיהם בתחליך יש סברה לאסור מטעם גזרת חילק שחוששים לאחד מאלף לא שנא טרופה ולא שנא אינה טרופה. ובדגים קצת יותר גדולים היה סברה להחמיר מטעם טרית טרופה אולם החזקת אומן שתמיד יש ביטול אם האיסור אינו ניכר יש סברה להתיר.

⁶⁵ אע"פ שהאומן לא מרע נפשי באיזה דגים טמאים עדיין יש לו נאמנות על המיון רציני בעבודתו ועל הכמות קטנה של טמאים אומרים "אינו מצוי" וכענין של פלוסא ואספמיא שיש לצרף בכגון זה.

⁶⁶ ש"ך יו"ד סי' קא סקט"ו. הסכים בזה להחמיר כדעת הרמ"א בת"ח כלל מ' אבל כנזכר לא ראיתי שהאשכנזים מחמירים בזה וכמה נוהגו היתר בסלמון מעושן בלי השגחה תמידית שהן חתיכות חשובות הראויות כבר לאכילה.

⁶⁷ שו"ע יו"ד סי' קא סעיף ו וזה מועיל לדעה זו אפי' אם נתרסקו לאחר שנתערבו עם ההיתר (ואפי' לאחר שנודע התערובת והוא שנתרסקו שלא במתכוון לבטל האיסור.

⁶⁸ לפעמים ניכר מקום שהיו פה קשקשת אבל אין זה היתר כ"כ פשוט עי' בדברי הרב בלום (אור ישראל מו) ואכמ"ל. אמנם כשהדג שלם ומכירים היטב את המין שפיר יש להתיר שזה הטביעת עין המוזכרת בשו"ע יו"ד סי' פג סעיף א שדג שהיה לו קשקשת בעודו במים ולא ביבשה מותר. אבל ההיתר אז היא הכרת המין.

⁶⁹ שו"ע יו"ד סי' קא סע' א

⁷⁰ אבל אם מדובר בדגים קטנים יש סברה לחשוש לגזירת חילק וכדברי השו"ע סי' קיד סע' י.

חוששים שאם יעלה לו בזול הוא חשוד לעשות את הכל באיסור⁷³ (אגר"מ יו"ד ח"ד סי' א). ואין לנו כח באומדנות להחשיב את מידת הבושה והיראה שע"י זה נקטן חשש דנעשה מאיסורין דתלוי זה בטבע האיש והריוח במסחרו ולא שייך בזה אומדנה⁷⁴ (שם). לכן חוזר שצריך בירור על הקשקשים⁷⁵.

א) לכן לדעת המחמירים, כשאין לו עור, הדג בקופסה או בפילה (קפוא, מעושן וכו') אסור. ורק אם יהודי יראה שמים (המשגיה) בדק את הדג קודם הקילוף⁷⁶ באופן המועיל אז אפשר להתיר. לכן המשגיה צריך לבדוק כל דג ודג בגלל העשה. על דרך זה, הקופסאות שבאו למכירה בלי השגחה קפדנית (שלא מקפידים לבדוק כל דג ודג אבל כמובן מקפידים על כשרות של המפעל) אין להתיר. ולא מספיק שבדקו את רוב הדגים⁷⁷.

---

⁷¹ לכן יש לחשוש בדגים המרוסקים לתקנת חכמים של טרית טרופה (שו"ע יו"ד סי' קיד סעיף י). אמנם לגבי ההיתר של חילק אומן המחמירים סוברים שנאמר רק כגבול לגזירת חילק עצמה או טעם אחר שאין משתמשים בהיתר זה.

⁷² ומצד דין דאורייתא בבתי חרושת גדולים אפשר שבעל בית החרושת אינו יודע כלל בעצמו איך נעשה המעשה. והממונה יקפיד שהמוצר יהיה טוב בטעם ולא ירבה בהמחיר מרגיש שרצונו וציווי של בעל המפעל כן הוא. והקפידה על דבר איסור בעיניו הוא רק שלא ימצאוהו ולא איכפת לו כלום מצד שמשקר. כ"ז מבואר באגר"מ יו"ד ח"ד ד סי' א וגם ע"י בדברי הרב בנימין ווייס שלכן אין היתר של "אני מלחתים" ומי שעובד במפעל אינו האחרי על מש"כ על האריזה. אמנם ע"י בספר גינת אגוז שהאירגון או-יו מבקש מהמחטמים שהם גויים שהם יבדקו הדג כדי לקיים "אני מלחתים".

⁷³ לכן אין ראיה מיום זה למחר וכדברי הרב בנימין ווייס הנ"ל וכדברי האגר"מ שם והוא מסביר שם כמה תנאים הנצרכים כשאין השגחה תמידית.

⁷⁴ ולכן מסתבר שבגלל זה החזון איש הצריך להכשיר אפי' כלי הבישול (מפי עדותו מהגאון הסטייפלער באורחות רבינו ח"ג דף ע"ג).

⁷⁵ ואין הולכים אחר הרוב בבדיקה זו ואין מקילים בספק וכדעת החוות דעת הנ"ל בבית הספק יו"ד סי' קי וע"ע בריב"ש סי' קצב. וכן דעת כמה פוסקים ע"י ישועות יעקב יו"ד פג סק"א ובפרט שיש שהוסיפו שהגוי אינו נאמן לסלק הטמאים הבאים בידו בלי רצונו כך יוצא לפי דעת הנודע ביהודה תנינא או"ח סי' עב הנ"ל. אמנם אפשר שבאיזה מפעלים ניתן לסמוך ולמשל כשהרבה יהודים גרים בסמוך ויש אפשרות למשגיה להכנס כרצונו ולא ראינו טמאים אף פעם ולכן אם היה איזה שינוי במפעל יודע הדבר וכו'.

⁷⁶ כי דג בלי עור לא ניתן לבדיקת מינו רק לאיזה מומחים גדולים כנ"ל.

⁷⁷ בגלל העשה דוהבדלתם המשגיה צריך לבדוק את כולם ואינו יכול לפטור את עצמו בבדיקת רוב וכדו' וע"ע בשו"ת אגר"מ יו"ד חלק ג סי' ח. אמנם אם מדובר בדיעבד ובלי כוונה תחילה וכבר א"א לבדוק וחסרו מהבדיקה איזה דגים וברור שהם בטלים בששים נגז מה שכבר נבדקו מסתבר שגם לדעת המחמירים מותר בכגון זה שאין סומכים כלל על הגוי שהיהודי בדק את הדגים והמוצר נידון כתערובת ומצינו היתר בתערובת בדיעבד בשו"ע ועוד יותר אם מדובר על ספק איסור ולא על ודאי ובדיעבד.

כמובן לבדוק כל דג ודג במפעל גדול אפשר רק כשהדגים קצת גדולים. באופן זה אפשר להאמין שמשגיח יראה שמים בדק את כולם. אבל דגים קטנים כמו סרדינים צריך הלוקח אחר פתיחת הקופסה לבדוק הקשקשים או ראש ושדרה בכל דג ודג כי כמובן א"א למשגיח לבדוק את כולם. אולם באנשובים דווקא כבר א"א לבדוק אחר פתיחת הקופסה, לכן אין עצה לדעת המחמירים לדגים כאלו בגדר של בתי חרושת. ובלאו הכי יש סברה לחשוש בזה לגזרקה חילק כמו שביארנו כיון שהם דגים קטנים ובתהליך סילקו הקשקשים.

(ב) **על דגים מעושנים או קפואים או בקופסאות או אפי' שאינם ראויים לאכילה ואפי' בלי השגחה תמידית כל זמן שיש עליהם קשקשים** כמו בסרדינים למשל שפיר דמי **יש להתיר**. והבדיקות של פעם לפעם מועילות להחזיק שאין בעיות מצד חומרים אחרים וכו'⁷⁸. וגם חתיכות דגים עם קשקשת מותר ובדגים שלמים אפי' בלי קשקשת כשמכירים המין בטב"ע מותר. ואפי' אם מדובר בחצי דג עם ראש ושדרה אם מכירים המין בטב"ע מותר שגם בזה מקיימים העשה דוהבדלתם (שו"ע יו"ד סי' פג סע' ד בהגה).

---

⁷⁸ כן דעת האגר"מ ח"א דיו"ד בריש סימן נ"ה לענין נאמנות הגוי לגבי השמן ועוד דלא שייך והבדלתם אלא בבעל חי כנ"ל בשם הר צבי יו"ד סי' עד.

ולמסקנה ראינו שרבו הסוגיות הנוגעות לענין אכילת דגים בלי סמני טהרה. והמושגים עמוקים וכמה מחלוקות יש בכל פרט ופרט ולא הזכרנו פה אפי' כטיפה מן הים. וכיון שמדובר בביטול מ"ע לכמה פוסקים, אם אין שעת הדחק כדאי לבחור מוצרים שאין בהם פיקפוק אפי' לדעת המחמירים ותע"ב. לכן כדאי לחזור על סדר העדיפות :

א- לקנות דג אם סנפיר וקשקשת ⁷⁹ לכו"ע מותר.

ב - בהשגחה קפדנית על כל דג ודג ⁸⁰ לכו"ע מותר.

ג - לכו"ע אם נשארים קשקשים על הדג אחר התהליך יש להתיר אפי' כשאין השגחה תמידית ואפי' כשהדגים אינם שלמים. ואם לא נשאר קשקשת על הדג, בדגים שלמים אם מכירים המין בטב"ע לכו"ע מותר. ואם לא מכירים את המין לכו"ע אסור. ואם למשל נשאר חצי דג עם הראש ושדרה אפי' בלי קשקשת אבל מכירים היטב המין שפיר דמי להתיר.

ד- דג ממפעל מוחזק שאין שום טמאים מותר. ועוד יותר טוב אם מקור המוצר בה מכלובים.

אם במפעל יש חשש טמאים צריך חזקה שתמיד יש ביטול בששים.

ה- בדגים מרוסקים שהם ראויים לאכילה, אם במפעל מוחזק שיש תמיד ביטול בששים של הטמאים נגד הטהורים, מותר ⁸¹.

ז - בחתיכות חשובות אם ראויות לאכילה אפי' לדעת המקילים ראוי להחמיר כי הסכים הש"ך יו"ד סי' קא סק"טו לאסור בזה כדעת הרמ"א בת"ח כלל מ.

ח- לכו"ע, זאת אומרת בין לדעת המקילים בין לדעת המחמירים, לקנות דגים בלי סימני טהרה כמו בפילה וכדו' בכל מקום על סמך שמסתמא לא מרע אומן אין להתיר. כי אולי ⁸² המוצר בא ממדינה רחוקה, ממפעל שאין מקפידים על האיכות, שאצלם לא

---

⁷⁹ ושלא ידוע לנו שאלה של כבוש וכגון בדגים שאינם פלגיים

⁸⁰ לא נאמר בדגים קטנים כמו שביארנו

⁸¹ ויש סברה לחשוש מטעם גזירת טרית טרופה.

⁸² ואפי' אם היו אומרים שרובם אינם מזייפים ביררנו שאין הילכים בזה אחר הרוב אפי' אם היה מדובר באיסור דרבנן כל זמן שקונים באיזה חנות שנידון כמקום קבוע וכמחצה על מחצה דמי.

שייך מירתת, שנותנים שוחד לפקידי הממשלה וכו' ובכגון זה אין נאמנות.⁸³ וגם כשהקילוף וכו' כבר נעשו באוניות בלב הים וכדו' מי מבטיח שהכל נעשה כהוגן.⁸⁴

---

⁸³ אגר"מ יו"ד חלק ד סימן א בביאור כוונתו על עצמו חלק ג סימן ח וע"ע בשו"ת ישכיל עבדי סי' ו ובשו"ת יביע אומר ח"ה סי' ט.

⁸⁴ וגם בגלל החוקים המגבילים הכמויות הדייוג של כל מין ומין שכיח שהדייגים מזייפים ומוכרים דג של מין פלוני על שם אחר. כמובן מחפסים המין היותר דומה והיותר זול כדי למכור בסוג היקר ולא חוששים שיתפסו אותם בהיתור כמות בסוג היקר. ובמפעלים כיון שכמה פעמים הדגים נמכרו בצורה של קציצות, מתוגנים וכו' כבר א"א להכיר אם הטעם קצת משונה.

בירורים במציאות

דברינו פה בס"ד לברר מה המציאות לגבי חשש עירוב דגים טמאים באוניות או במפעלים ועבודת המשגיחים לענין הכרת המינים.

ברירת הדייגים

עד כמה יש לסמוך על מיון ראשון בסוגי הדגים שהדייגים עושים באוניה. אודות דגים קטנים אמר רב רובין שליט"א שלדייגים יש חשבון של רווח כספי עם כמות הדגים. לכן אפשר להם לברור ולזרוק בים איזה אחוז של דגים שאינם ממין המבוקש אבל לא כל כך כי יש הפסד בדבר. ע"כ

מצד שני בדגים גדולים כמו טונה כשיודעים שיהיה קשה למכור אותם בגלל שאינם ממין המבוקש נראה שהבירור יותר רציני⁸⁵ ולא כדאי לדייגים לתפוס מקום עם סחורה שקשה להם למכור.

וכתב לי הרב מוסקוביץ שליט"א "בדגי טונה, אפילו אלו הקטנים משני ק"ג, עדיין יש מיון טוב. אבל בדגים קטנים (הכוונה למינים קטנים כמו סרדינים, אנשובי anchovy, הרינג) המיון חלש, ובהחלט יש סיכוי שיגיע גם דגים אחרים, ואני בעצמי ראיתי במפעלים דגים טמאים ביחד עם דגי אנשובי."

לכן לענין הכשרות צריך לשער איכות המיונים שנעשו אח"כ במפעל אחרי שקנו מן הדייגים.

לסמוך על טביעת עין

לענין אופן בדיקת דגים שהמשגיח צריך לעשות ראינו שאם מכירים את הדג בטב"ע זה מספיק ממש"כ המחבר סי' פג סע' א "ואפילו אין לו עתה ועתיד לגדלם לאחר זמן או שהיה לו בעודו במים והשירן מיד בעלותו ליבשה מותר" שאם מכירים את הדג אין צריך לבדוק דווקא אחר הקשקשת.

---

⁸⁵ניתן לשאול מה עושים עם דגים שאינם ממין המבוקש ?

עיין מה שכתב הרב א.ד. מוסקוביץ שליט"א (אור ישראל לג' ע' צא) וז"ל "רואים בבירור איך שהמלחים עושים את המיון על הספינה בצורה יסודית את הדגי הטריגון ודגים זולים זרקו בחזרה לים, דגים קטנים לקחו לשימוש בתור פיתיונות לדגים, ואת הדגים המתאימים שמרו לעצמם לצורך מאכל על הספינה דגים יקרים הם שומרים בחביות קרח או במקפיאים ומוכרים אותם בשווקים השחורים" עכ"ל יוצא לנו מזה שהדייגים בוררים הדגים אבל אין בזה נאמנות מוחלטת לסלק כל ספק שאולי נמצא דגים טמאים כשמוכרים אותם לסוחרים וכש"כ כשמדובר בדגים קטנים שאז וודאי שנשארים עוד דגים טמאים עדיין. לכן נראה שאע"פ שאין נאמנות על הדייגים, הבדיקה שהם עושים היא יותר רצינית בדגים גדולים מבדגים קטנים.

וודאי שהמשגיחים סומכים על טב"ע כזו וא"א להם לטרוח ולחפש במיוחד אחר הקשקשים. וכן סיפרו כמה משגיחים בחוברת תעודת כשרות גליון מס' 13 שנוהגים כן.

והנה כמה שאלות ששאלתי לרב מוסקוביץ שליט"א

ש. לפי מה ששמעתי על דג טונה סקיפג'ק הדגים צעירים אין להם קשקשת והדגים מבוגרים יש להם אבל רק באיזה מקומות.

ת. "יש קשקשים בכל דגי הסקיפג'ק אבל מעט מאד, בעיקר באזור השדרה"

ש. שמעתי שהמשגיחים בודקים את הדגים על טביעת עין בדרך כלל ולא בודקים את הקשקשים.

ת. "בגלל הכמויות הגדולות בכל המפעלים, אין שום אפשרות לבדוק את סימני הטהרה בכל דג, וכולם סומכים על טביעת עין... כבר פגשתי ודברתי עם עשרות משגיחים מכל הכשרויות, וכולם סומכים על טביעת עין. אם ירצו באמת לזהות קשקשים בכל דג ודג, יצטרכו עשרה משגיחים בכל משמרת".

ש. האם בכגון זה אין חשש שיטעו בדג מסוג אחר?

ת. "דגי הטונה יש להם סימנים Features שקל מאוד להתרגל להם. משגיח ותיק אם עובר אפילו במבט מהיר על הדגים המונחים על העגלות (לפני הבישול) הוא יראה מיד אם יש דג אחר".

ש. האם יש אפשרות במציאות למשגיח שאינו מומחה לטעות בדג שאינו כשר?
ת. "משגיח בעל חוש ראייה רגיל, הופך להיות משגיח מומחה (לצורך זה), אחרי כמה ימי הסתכלות על דגים. גם בהתחלה, הוא יכול להסתדר, אבל העבודה יקח לו יותר זמן⁸⁶. מה שכן המשגיח חייב להיות יר"ש⁸⁷, כי זה עבודה קשה ומפרכת לעמוד ליד התנורים. מסופקני אם אנשים זקנים מיועדים לזה..."

---

⁸⁶ כמובן הועד צריך להסביר בצורה ברורה למשגיחים חדשים מה שהם צריכים לזהות ולדעת ולבדוק. ואח"כ להיות בטוח שעבדו כהוגן.

⁸⁷ ועי' באגר"מ חלק ד סי' א אות ב וז"ל " ואיני רואה שיוכלו ליתן הכשר אלא דוקא במשגיח תמיד, ושיוכל לבא בכל עת וליכנס בכל מקום מבית החרושת בלא שום רשות ובלא שום עיכוב. ויהיה המשגיח ירא שמים ואמין רוח - באם שלא פתחו לו תיכף יאסור. כי הבעלים וכל הפועלים יחזיקם לחשודים שלא להאמין להם כלל. וידעו הבעלים וכל הממונים וגם הפועלים, שאם יזדמן איזה חשד, יאסור, בלא קבלת שום תירוצים. ויהיה זה כתוב וחתום בכתב חווה, שיהיה לו כח גם בדיני המדינה. ואם המשגיח הוא איש

ש. האם במציאות המשגיחים מצאו דגים טמאים (אפילו שאינם דומים כלל לדג טהור)?

ת. "במפעלים המסודרים, לא! כי הדגים עוברים בין 5 ל-10 פעמים מיון עד שזה מגיע למשגיח. ובדיקת המשגיחים נעשה רק בגלל הדרישה ההלכתית.

ש. לפעמים מביאים עדות שכן מצאו ובחברות של או-יו קראתי כמה פעמים שלא מצאו אף פעם דגים אחרים מהמין המבוקש.

ת. "אני לא יודע מי כתב שמצאו, או שהוא מדבר על איזה מפעל קטן וזניח, או שזה נכתב לפני הרבה זמן, ויותר מסתבר שזה לא נכון"⁸⁸

ש. שמעתי שיש מפעלים גדולים לעשיית קציצות וכדו' של דגים, שמקבלים הסחורה בלי עור בצורה של קוביות גדולות מלאות דגים קפואים. לדעת אם המין של הדגים הוא כפי בקשתם הפועלים מכניסים פרו"ב בקוביות לבדוק את מידת החלבונים וכדו'. רציתי לדעת אם השמועה הזאת נכונה [ואם השמועה נכונה יש לי ספק אם בדיקה כזו מספיקה לגבי הכשרות כי אולי יש מין אחר טמא באותה מידת החלבונים וכדו' או אולי כלי מדידה האלו אינם כ"כ מדויקים וגם יש כמה דגים שלא נבדקו וכו'. ומסתמה הכל תלוי אם היה מיון טוב קודם עשיית קוביות]

ת. "עד כמה שידוע לי, אף אחד מההכשרים בא"י אינו עושה דבר כזה. יש הכשרים בחו"ל שמכשירים ע"י טביעת עין דגים שיש להם סימנים בולטים, כמו דג סלמון עקב צבעו, או דג Tilapia אֶמְנוֹן (מוֹשֶׁט), שגם אחרי הורדת עורו, מי שמכיר קצת דגים,

---

שאינו חושד באינשי כל כך, אינו ראוי להיות משגיח, וכן אם חסר לו אומץ רוח ותקיפות דעתו אינו ראוי להיות משגיח."

ועוד ע"ש באות ה'וז"ל "עכ"פ צריך משגיח תמידי ויהיה איש אמיץ רוח, אף שהוא ירא שמים. וששכר אומנותו יהיה רק משתלם מועד הכשרות, ולא יהיה לו שום חשבונות עם בעלי בית החרושת, ושלא יצטרך להחניף להם. ולא ישמעו כלל ועד הכשרות לבעלי בית החרושת כשאומרים שבחים על איזה משגיח וחסרונות על איזה משגיח. והשכר יקבל ישר מועד הכשרות, ולא מבעלי בית החרושת אפילו רק בדרך המחאה בעלמא."

⁸⁸ ובספר תולעת שני חלק ב' מהרב ש. ז. רווח כתוב בע' כה אחר שהוא מביא כמה דברים חשובים ממאמרי רב מוסקוביץ שליט"א וז"ל "ויש לציין כי בהחלט גם מהניסיון שלי כאשר ביקרתי בכמה מפעלים גם בפיליפינים וגם בתאילנד ובדקתי דגים שנשפכו ישירות מהמיכלים שבאוניות ולא מצאתי שום עירוב של דג ממין אחר... מאידך חשוב לדעת כי יש מפעלים קטנים במדינות נידחות יותר, שאינם עומדים בתנאי איכות של הרשויות העולמיות, והם מקבלים סחורה מאוניות קטנות ולא מפוקחות ויתכן בהחלט בעיות של כשרות שם." עכ"ל

מכיר מייד שמדובר בדג זה. לא שמעתי אף פעם שסומכים על בדיקת מעבדה, אבל לא שמענו אינו ראיה."

מציאות במפעל לגבי הטונה

כתוב במדריך הכשרות של העדה החרדית שנה תשס"ט ע' קנו וז"ל "ישנם מיני דגים שונים הנקראים בשם טונה אשר חלק מהם הם דגים טמאים ורק כמה סוגים הם מין דג טהור ולכן יש להיזהר מאוד על מיני דגים תחת השם טונה וביותר בקופסאות שימורים טונה בנוסף לחששות של תוספות תערובות איסור. ומצוי לרוב שימורי טונה עם תוספת של חלבונים הנעשים מחלב עכו"ם ויש להזהר ביותר. דגי הטונה הגדולים מובאים למפעלים שבהשגחת הבד"ץ כשהם שלמים לגמרי ללא חשש תערובת דג טמא או כבישה בציר דג אחר. עכ"ל"

וע"ע בילקוט יוסף סי פג ע' קס"ז וז"ל "ואחד הרבנים בארץ נסע לפני מספר שנים לארצות הברית וביקר במפעל ונתברבר לו שבמקום שמכינים את משלוח דגי הטונה עם ההכשר הנ"ל, אין יהודים כלל ומחמת הקור הגדול השורר שם קשה למשגיח להגיע לשם להשגחה ישירה בקביעות ובדק ומצא שאכן יש שם תערובת של דגי טונה עם קשקשים יחד עם דגי טונה בלי קשקשים. ואף שהם משתדלים להקפיד על חוק המדינה אינם עומדים בזה לריבוי סוגי הטונה" עכ"ל"

ובמפעלים רציניים הדואגים על האכילות הרבני או-יו קבלו עדות מהמשגיחים שאין דג טמא במפעל וכן דעת הרב מוסקוביץ שליט"א וכן דעת הרב רווח שליט"א. ועוד הרב מוסקוביץ כתב לי "כל סוגי דגי הטונה הם מינים כשרים, אין בכלל דגי טונה טמאים! המחבר של הילקוט יוסף מצטט ששמע את זה ממשגיח, וזה הטעה אותו ביודעין או שלא ביודעין."

ועיין בילקוט יוסף איסור והיתר ע' שיא "הנה יש להבהיר, כי בעבר השם טונה היה כולל גם מינים לא כשרים, ואפילו הדולפין [שאינו דג כשר] היה נקרא כך, והיה נכנס לקופסאות כדג טונה. היום בגלל התמעטות הדולפינים... וגם התקנים כיום חמורים יותר מבעבר ומותר לסמם ולמכור כדג טונה רק מספר מינים מצומצם ובעיקר את ארבעת הסוגים דלעלן: אלבקורה וכו' וכולם דגים כשרים שיש להם סנפיר וקשקשת." עכ"ל"

לכן אולי הבלבול לחשוב שיש מיני טונה טמאים נולד כי בעבר היו קוראים במסחר מינים טמאים על שם טונה מה שאין כן עכשיו והחששות הישנות עוד לו נשכחו ובגלל זה עדיין יש מדברים בטעות על חשש סוגי טונה לא כשרים.

קושי העבודה

צריך לקחת בחשבון קושי העבודה של המשגיחים כי גם זה נוגע לנאמנות שלהם. עיין בילקוט יוסף יו"ד פג שהבד"ץ של קהל מחזיקי הדת פירסמו בקובץ נתיבות הכשרות ניסן תשנ"ט שהמשגיחים בודקים כל דג "על אף המאמץ הגדול הכרוך בזה כי פעמים והדגים נמצאים על העגלות לפני היכנסם לתנורי הבישול ואז קל יותר לבודקם אך פעמים והם נמצאים ליד התנורים המפיצים חום גדול מאוד [ואם בתאילנד החום הוא מעל לשלושים מעלות הרי ליד התנור החום מגיע קרוב לארבעים וחמש מעלות חום] ואז הבדיקה נעשית קשה יותר ואם רוצים שההכשר יהיה על דעת מרן הבית יוסף הרי שהמשגיח צריך בעצמו להיות צמוד ליד תנורי הבישול ולהכניס לתוך התנורים החמים את כל העגלות המלאות בדגי טונה, דבר הנעשה במשך כל שעות היום כמעט בלי הפסקה, בהתחשב עם כך שהחום ליד התנורים הוא גדול מאוד. ודבר זה מחייב שיהיו כמה משגיחים לתחלופה ביניהם.⁸⁹

הדברים ידועים כשהדגים קטנים והכמויות גדולות אי אפשר במציאות לבודקם כולם יפה. ויש דגים קטנים ביותר שזה ודאי א"א.

עוד חששות כשרות במפעל

וכתב לי הרב מוסקוביץ "יש לציין כי גם אם יש שימורי דגים עם העור, כמו סרדינים, חייבים לברר האם אין בעיה של בליעת דברים אסורים במפעל. יש מפעלים המייצרים גם דגים טמאים, ואפילו מפעלים שאינם מייצרים דגים טמאים, כבר ראיתי הרבה מפעלים, שמהפסולת של הטונה (שזה בערך 50% מכל דג), מייצרים אוכל עבור חיות מחמד (בעיקר חתולים). אני בעצמי ראיתי מפעל שהוסיף לשם אבקת חלב, אבקת בשר, ואבקת שרימפ"ס. בקיצור בשר בחלב, נבילות וטריפות, שרצים ורמשים. במפעלים עם הכשר, עשו שינויים בקווי הייצור בכדי שלא יהיה חשש בליעת דבר האסור." עכ"ל

יש עוד להאריך בשאלות כאלו ואנו בעניותנו כתבנו לפני כמה שנים ספר אחר על הנושא הזה.

בספר תולעת שני חל' ב מהרב ש. ז. רווח בע' כ"ו לענין תוספים בדגים כ' "בדגים שאינם עוברים תהליך עיבוד כל שהוא אין בדרך כלל תוספים המוספים לדגים. אם כי

---

⁸⁹ וגם לענין העבודה באוניות כדאי לציין מה שאמר רב רובין שיש נדנדוד מרובה באוניות ובגלל זה המשגיחים העובדים שם לא מרגישים טוב והכדורים שלוקחים אינם פועלים. לכן צריך לקחת בחשבון שהעבודה לא כ"כ פשוטה וטוב מאוד כשיכולים לצרף בנוסף להשגחה איזה חזקת של לא מרע אומן ורוב וכו' להיתר אכילה.

לפעמים משרים את הדגים בחומרים מסוימים כגון באנטי אוקסידנט להסרת בקטריות [מצוי בסלמון מנורבגיה]. מאידך בדגים מעובדים מצוי תוספת של חומרים כימיים [S.T.P.P.] כדי להכביד את משקל הדג [בשיטת השריה] או בשיטת הזרקה באמצעות מכונה של תוספים לדגים. התוספים יכולים להכיל חומרים כימיים בתוספת עמילנים מסוימים כשהבעיה העיקרית היא עם כשרות התוספים לפסח" עכ"ל. ולפי מה שבדקנו בעניותנו מוסיפים לפעמים חומרים בקרח המכילים אלוהול.

מירתת

אם בדיקת הדגים בבית חרושת נעשית על ידי מכונה זה אינו מספיק. המחשב בודק המין בכל דג על פי צורתו ומידתו וכו' ואין זה מועיל לגבי ההלכה כי אין זה בדיקה של סימני כשרות ואין זה טב"ע. אלא זה בדיקה כללית של הצורה השייכת למין דג המבוקש במפעל. ואפשר שדג של מין אחר טמא יש לו צורה ומדה מתאימה למכונה ואין קפידה לזה במפעל.

גם כשבדקים ביד אין לפועלים גויים נאמנות כ"כ שיסלקו כל הדגים שאינם ממין המבוקש. עיקר כוונתם לסלק כל דג לא טוב כמו לא טרי וכו'. רק ניתן לחשוב שאם אף פעם לא מצאנו טמאים במוצר הטונה אולי יש להחשיב זה כבדיקה מספיקה להתיר לאכל שמוחזק כשר.

איך שיהיה הקפידה של הממשלה סובבת על חוקי המדינה. ואם יש מירתת אין זה מירתת דווקא המועיל לגבי הכשרות אבל זה מירתת שלא יתפסו אותן בסחורה מזויפת וזה רק באופן שניכר שרצו להרוויח כסף זאת אומרת להחליף סוג יקר בסוג יותר זול. או זה מירתת שלא להכניס במוצרים דג שיש בו איזה סכנה לאוכלו אבל על איזה דגים שהגויים אוכלים בלאו הכי לא אכפת להם שאין בזה לא סכנה ולא הרווחת כסף. כמובן אם הכמות גדולהת זה כבר נקרא זיוף בעני הגוי.⁹⁰

---

⁹⁰ לפני ששים שנה הג' רב פעלדמאן ז"ל בספרו שמושה של תורה כבר כתב "דגים קטנים מלוחים וכבושים בשמן המובאים בקופסאות ממדינות שונות שעורם הוסר מעליהם והם מחותכים שאי אפשר להכיר אם היו עליהם קשקשים ... והנה הזיוף שכח בהם כמו שאנו רואין לפעמים מביאים למכור לאקס מעושן מחותך וכבוש בשמן ממדינת האלאנד וסקאנדינאווען וכתוב על הקופסא סלמון סילאש Salmon seelachs והוא דג טהור, ובאמת אין זה ממין הנזכר רק הוא ממין דג הנקרא קאלפיש Coalfish מעושן ומחותך וכבוש, מזויף למלאות מקום הזעלואקס, והוא דג טמא ואין שום סימן להכיר אם הוא זעלואקס או משאר דגים הטהורים או ממיני דגים הטמאים ואין לאכלם עד שיברר לו בבירור גמור שהם דגים טהורים." עכת"ד

מירתת במדינה רחוקה

בלאו הכי יש לקחת בחשבון עד כמה במדינות רחוקות יש מירתת של חוקי המדינה. ויש מדינות שאין השגחה מיוחדת מהממשלה וגם מצוי השוחד לפקידים. ואם המוצרים נעשים ישר באוניה אז אין מי שיכול לבא בלב הים לבדוק את העבודה. ומובן בכגון זה שאין שום נאמנות.

וכתב לי הרב מוסקוביץ "יש לציין שגם במדינת שאין "מירתת" בגלל פיקוח ממשלתי, יש היום מירתת אחר. היום כאשר כל העולם כולו הפך לכפר אחד, ואפילו מזון טרי מועבר היום במטוסים מכל קצוות תבל, כל מפעל מכובד מירתת היום על שמירת שמו הטוב יותר מכל דבר אחר בעולם. דווקא במדינות הנחשלות הביקורת והמיון נעשית בצורה יותר טובה, כי כל פועל עולה להם כמה דולר ביום, וקלקול שמו הטוב יכול לעלות לו במיליונים." עכ"ל

כמובן כל זה בנוגע לעניני מסחר אמנם לא תמיד מועיל להציל גם לגבי דיני כשרות. ויכול להיות שאלות אם הנקודות הנוגעות לכשרות אינן גורמות שהסוחר יפחד בגלל זה על שמו הטוב.

הערות

דעת הרדב"ז בביטול הדגים טמאים

מדברי השו"ע יו"ד סי' קז סעיף א וסעיף ב סמכנו לעיל שיש ביטול בששים לגבי דגים טמאים נגד הטהורים. אמנם לדעת הרדב"ז צריך ביטול במאתיים. עי' דבריו בשו"ת חלק ב סימן תקצג וז"ל "... בדגים קטנים הנקראים אפסדיא ונתבשלו ואח"כ נודע שהיה בהם אחד או שנים טמאים ואחר הבישול אינם ניכרים מה דין הדגים והתבשיל והקדרה.

תשובה תחלה צריך שתדע שאין הדג טמא בטל בס' כשאר האיסורין אלא במאתים והכי איתא במסכת תרומות וכתבה הרמב"ם ז"ל פרק ט"ו מהלכות מאכלות אסורות הילכך אם אין שם מאתים הרי נתן טעם בכל ונאסר הכל אפילו הקדרה ואם יש בו מאתים הרי אין כאן טעם לאסור ואין שאר הדגים אסורים אלא מפני שאין בריה בטלה ואינו מכיר את האיסור ולפיכך כל הדגים אסורים אבל התבשיל והקדרה מותרים... "עכ"ל"⁹¹

בשאלה נראה שאע"פ שלא היה אפשר להכיר הטמאים אחר הבישול כל הדגים נשארו שלמים. לכן שייך ענין של בריה לא בטלה ופסק הרדב"ז שהדגים אסורים שבריה לא בטלה אפי' באלף⁹². ואם היו מרוסקים יפה לדעתו בטלים במאתים ולא בס'. דברי הרמב"ם שמזכיר הרדב"ז לכאורה הם בהלכות מאכלות אסורות פרק טו הלכה לד' (לא מצאנו אלא רמב"ם זה המדבר לענין כבוש) "...דג טמא שכבשו עם דג טהור הכל אסור אלא אם כן היה הטמא אחד ממאתים מן הטהור" עכ"ל

וז"ל של הדרכי תשובה יו"ד פג אות נב "ועיין בשו"ת מכתב לדוד (להרב מהרד"פ ז"ל)⁹³ חיו"ד ס"ס ד שהביאו (הרדב"ז) והתפלא עליו דלא נמצא כן לא במשניות תרומות ולא ברמב"ם אם לא שנאמר שמיירי בדגים מלוחים דבזה משום ציר דנין עליהם ובציר דגים שפיר ס"ל להרמב"ם שאינו בטל אלא בק"ק ע"ש אמנם לדינא גם בציר דגים עיין בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב סי' קפח שנשאל בציר של דגים טמאים כבושים שנפל לתוך קדירה של היתר איך משערין לבטל אם יש לחוש לדעת הת"ק

⁹¹ יש לציין שבגרסתו של הדרכי תשובה יו"ד סי' פג בסוף שו"ת הרדב"ז כתוב "ונאסר הכל אפי' הקדרה" כי הכל קיבל טעם ויותר מסתבר לפי גרסתנו שלגבי התבשיל והקדרה יש כבר ביטול בס' לכן רק הדגים לבד אסורים וצ"ע

⁹² שו"ע יו"ד סי' קא סע' א

⁹³ צריך לציין שהתשובה הנ"ל של מכתם לדוד (בד"ת יש ט"ס וכתוב מכתב לדוד) היא מתלמידו הרב דוד פינטו זצ"ל. וכל הדיון (כמו שכ' בשאילת יעב"ץ) הוא אפי' אם מדובר בציר דגים וז"ל "ברם כי נפיל לקדירה, דבטל חורפיה ודאי, בששים סגי ליה כה"ג לא חמיר ציר דגים מציר דבשר כ"ש בשיש בו מים זה פשוט" עכ"ל

בפרק י בתרומות דדג טמא שכבשו עם דג טהור אינו בטל אלא בתתק"ס ולר"י בקרוב מאתיים ... והעלה דלענין או"ה לא חמור לדידן ציר דגים מציר בשר וסגי לי' בששים. "עכ"ל לכן המכתב לדוד חולק על הרדב"ז ופוסק שיש ביטול בששים. ולגבי דין הציר בפרטות עי' דברינו בס"ד בענין של ציר ושמנונית.

דעת המהרש"ם בביטול הדגים טמאים

וע"ע שו"ת מהרש"ם חלק ג סימן רמג וזה עיקר לשון השאלה "...באחד שקנה דגים קטנים ...ראה ביניהם דג א' טמא. ושאל להעכו"ם מה זאת וא"ל כי לא הי' רק ב' טמאים בתוכם והיינו זה שהשלכת ועוד א'. ונתן הדגים לאשתו ושכח להזהירה לבררם והיא חתכה אותם דק דק עם פת ובצלים. והי' בס"ה שבעים דגים קטנים ועשתה מהם עיגולים הרבה ובישלתם."

לתשובה ממשיך המהרש"ם "...ובכה"ג אף שנחתך דק דק מ"מ אין עליו דין לח וקיי"ל דביבש אין בילה, א"כ יש לחוש שמא יש בקצת עיגולים יותר מהדג טמא מכפי ערך ס', ונאסרו משום דהוי איסור דבוק וחנ"נ וצריך שיהי' ס' נגד העיגולים וליכא. אולם הרי דעת הח"ד סי' צ"ב דדוקא בדבוק מתולדה אסור ... א"כ בדרבנן יש לסמוך על החו"ד וא"כ נתבטל טעם הדג טמא בששים ... ואף דבנ"ד מסתמא שפכו בתחלה מעט מעט מהקדירה ויש לחוש שמא נשאר העיגול שיש בו יותר מהדג טמא לבסוף. מ"מ יש להקל בדרבנן כדעת י"א ורמ"א רס"י ק"ז דלא מחזקין איסור בזה. "עכ"ל

לכן לדעת המהרש"ם במרוסקים אפי' את"ל שזה נחשב כמו יבש שייך ביטול בס'. אמנם רואים שלא דבר מאומה על מצות עשה דוהבדלתם שסוף כל סוף היהודי לא בדק את כולם, ובזה אין הולכים אחר הרוב, והמהרש"ם לא לקח ענין זה בחשבון⁹⁴. יש לציין שאין זכר גם בתשובת הרדב"ז הנ"ל על מ"ע דוהבדלתם.

ביצים

בביצים אין שייך מ"ע דוהבדלתם⁹⁵. אמנם יש דימיון בהלכה בין היתר קרבי דגים להיתר הביצים ולעניננו כדאי לבאר זה.

⁹⁴ ועי' בזה דברי המחבר שו"ת אורחותיך למדני בהסכמתו לחוברת הנוכחית.

⁹⁵ וכדברי הר צבי יו"ד סי' עד וז"ל "לא מצאנו עשה דוהבדלתם אלא בגוף הבהמה, חיה והעוף אבל לא על היוצא מהם וי"ל שיוצא מן הטמא שאסרה תורה לא עשאתו כחלק מן הטמא וכגופו ממש, אלא שהוא איסור כללי בפני עצמו שכל הבא מן הטמא הוא אסור. ועוד שהבדלתם הוא עשה וכבר כתב המ"מ (פ"ב מהל' מאכלות אסורות) דאין איסור יוצא אלא ביוצא מדבר שאיסורו בלאו אבל לא ביוצא מדבר שאיסורו עשה, (אם לא שנאמר שהבדלתם אינו רק עשה בפני עצמה אלא קאי על הלא תעשה). "עכ"ל

כתוב בשו"ע יו"ד סי' פג סע' ז "קרבי דגים אינם נקחים אלא מהמומחה, אא"כ אומר לו הישראל, (או עו"ג) המוכרם: אני מלחתים והוצאתים מדג טהור וכו' " עכ"ל

מקור דברי הרמ"א שמוסיף "או עוג" הם הרשב"א בתורת הבית "ואם אמר אני מלחתים נאמן, דמירתת משום דלא מצי משתמיט לי... ודמ"א... **לביצים שאם אמר של עוף פלוני וטהור הוא נאמן**. כן כתב הרב (הרמב"ן) ז"ל. ונראה מדבריו דאפילו בחשוד או בנכרי סגי לן באני מלחתים, **מדמדמי ליה לשל עוף פלוני וטהור הוא**⁹⁶ דהתם אפילו בנכרי שרינן, ואין לך חשוד גדול מן הנכרי" עכ"ל⁹⁷

לכן היתר קרבי דגים ע"י אמירה של אני מלחתים והוצאתים מדג טהור דומה לביצים ע"י אמירה של עוף פלוני וטהור הוא ומועיל בביצים ובדג שבקל נוכל להביא אותו הדג או העוף ולדמות.

וכדברי הש"ך ס"ק כה "מהני כשאומר העובד כוכבים אני מלחתים... **וכדלקמן ר"ס פ"ו גבי ביצים** מטעם דודאי לא משקר דמירתת וירא שמא יתבדה דבקל נוכל להביא אותו העוף או הדג ולדמות".

ובשו"ע יו"ד סי' פו סעיף ב הלכות ביצים "עכשיו נוהגים ליקח ביצים, **בסתם, מכל אדם, לפי שאין ביצי עוף טמא מצוי בינינו**. הגה: ודוקא בביצים השכיחים, דהיינו ביצת תרנגולים או אווזות וכיוצא בהן, אבל אין לוקחים ביצים מעופות שאינם שכיחים יותר מעופות טמאים, עד שיראה בסימנים, כמו שנתבאר."

⁹⁶ ועיי' בדברי הרב מרדכי ווליג (אור המ' לו) שכ' על דברי הרשב"א אלו וז"ל "ולכאורה צ"ע, דאיך סתם שנכרי נאמן בדגים לומר אני מלחתים, דומיא דביצים, הא בביצים בעינן גם סימן דכד וחד. ונראה שהרשב"א הבין דלמסקנת הגמ' א"צ שום סימן, דבתחילת הסוגיא משמע דנאמן בלי סימנים שאין לו להשתמט. ואף דאח"כ הקשו ולבדוק בסימנים, קושיא זו להקל באה, דאם יש סימנים א"צ אמירת העכו"ם וכשהסיקו דא"א לסמוך על הסימנים להקל, חוזרים לתחלת הסוגיא דנאמן העכו"ם גם בלי סימנים בביצים וה"ה בדגים, כשאומר של מין פלוני טהור. והנה הרמ"א (סי' פג ס"ז) פסק כהרשב"א דעכו"ם נאמן לומר אני מלחתים ובדעת השו"ע (שם) דעכו"ם אינו נאמן, פירש הגר"א (סקכ"ד) דהולך בשיטת הרמב"ם שלא גרס בגמ' חולין הנ"ל דעכו"ם נאמן וכמש"ש (סי' פו ס"א) לענין ביצים. ולפי"ז למאי דקיי"ל (עיי"ש בש"ך סק"ב כשאר הראשונים דגרסינן עכו"ם הוה"נ בדגים דעכו"ם נאמן. " עכ"ל

⁹⁷ אמנם לפמש"כ בשו"ת יביע אומר חלק א או"ח סי' לו יש לכאורה ראייה הפוכה מדברי הרשב"א בחידושים ליבמות דף מ' וצ"ע וגם בספר יד אליהו המובא ביביע אומר הנ"ל מביא דקשיא ליה מחדושי הרשב"א הנ"ל מעוד מקום אחר בתורת הבית וז"ל "שהרי מר ניהו רבה בתורת הבית (בית ד' שער א דף קב ע"א) כ' לדחות ד' הרמב"ם וס"ל דסד"א במל"ת נמי מדאורייתא אסור. כיעו"ש. וצ"ע. " עכ"ל אמנם נראה שרבינו הרמ"א לא חש לכל זה ופסק כדי לעיל. וע"ע מש"כ בדעת הרמ"א במקום ביאור דין קרבי דגים.

אין בדברי הרמ"א אלו חוצצים עם פסקו לגבי קרבי דגים כי צריך או שכיחים עם אפשרות לדמות או אינם שכיחים ע"י היתר טב"ע אבל אז מסתבר שצריך אמירה.

וכתב הש"ך שם ס"ק ו ד"ה עכשיו נוהגים ליקח ביצים בסתם "לפי שאין עוף טמא מצוי בינינו משמע אפי' אין לו בהם טביעת עין ואינו אומר משל עוף פלוני וטהור הוא ואפי' אינו אומר כלום לוקחים אפי' מעובד כוכבים כל שאין שני ראשיהם כדים או חדים מטעם שאין עוף טמא מצוי בינינו אבל הרב המגיד פירש דהא דנוהגים ליקח עכשיו מכל אדם היינו טעמא לפי שאין לוקחים אלא ביצי תרנגולת ואווז ואותן ניכרים בטביעת עין עכ"ל משמע דוקא כשיש לו בהן טביעת עין מותר וכ"מ דעת הרב בהג"ה וכ"כ בת"ח ריש כלל ס"ו בהדיא ומשמע מדברי הר"ב בת"ח שם דבביצי תרנגולת ואווז אין צריך לבדוק כלל ולעיין אחר הסימנים וכן משמע מדבריו כאן בהגה..."

יש קצת סתירה בדברי הש"ך סי' פג סקכ"ה שכ' שמהני באמירת הגוי ככתוב בסי' פו ובסק"ו כ' שבביצים א"צ אמירה כל שאין שני ראשיהם כדים או חדים מטעם שאין עוף טמא מצוי בינינו. אמנם מסוף דברי הש"ך בשם הת"ח נראה שבדיקת הביצים בטב"ע אינה אלא לכתחילה ובדיעבד או במינים השכחים הטהורים כל שאין ריעותא (כגון שני ראשיהם כדים) סתמו הפוסקים להתיר אפי' בביצה טרופה שכבר נילווה בפת⁹⁸. כדכתב בשו"ע יו"ד סי' פו סעיף י "אין מוכרין ביצת נבלה וטריפה לעו"ג, שמא יחזור וימכרם לישראל. כיצד יעשה, יטרפנה בקערה וימכרנה לעובד כוכבים, שאז ודאי לא יקנה אותה ישראל ממנו. במה דברים אמורים, שרואים אותה טרופה בידו, שיש לחוש שישראל מכרה לו מפני שהיא טריפה. אבל מותר לקנות ממנו פת שנילוש בביצים, במקום שנוהגין לאכול פת של עובד כוכבים, כיון שאין רואים אותה טרופה בידו."

רואים שבמצב של בדיעבד של הביצה (שהיא כבר טרופה ומעורבת בפת) מתירים ולא בודקים על שום דבר כיון שמותר לכתחילה לקנות פת שנילוש בביצים אע"פ שאין שום סימן על הביצה.

אולי יש ללמוד מזה היתר לדגים קלופים במקום רוב כשרים אם באיזה מפעל קבועו חזקה מבוססת של רוב גמור ושאין טמאים מצויים שם. אבל כל זה אינו כי החתיכות אינן במצב של טרופה המעורבת אם מאכלים אחרים ובודאי שלכתחילה יש צורך להדמות וצריך טב"ע. וכבר ביארנו שא"א להדמות רק אם מדובר בחתיכות שנתחברות יפה וכו' דבר שלא יתכן כי הכל נעשה בשווה ע"י המכונה וכו'. כי גם

⁹⁸ טרופה אין זה ריעותא כמו ראשיהם כדים כי לא שכיחים הטמאים, ומסתמא היה ביצה כשר. וכן במפעל שמוחזק בדגים כשרים והטמאים אינם מצויים, חתיכת דג בלי סימנים מסתמא כשרה.

כשסומכים על היתר הביצים לכתחילה ניתן להדמות ויש אפשרות להביא עוף טהור (כיון ששכיחים בינינו עופות טהורים) והסימן של הביצה הוא שחד וכד' אע"פ שאין צורך לזה כי סמכין ארובא לדעת הרמ"א וביצה טרופה בלי עירוב מאכלים אין לקנות ככתוב בס' פו סעיף י'. ואע"פ שחוששים בביצים יותר סתם טרופה ביד הגוי גם בדגים צריכים מן הגוי אמירה ודאית של "אני מלחתי והוצתי מדג טהור".

עי' שו"ת חלקת יעקב יורה דעה סימן יד וז"ל "וברמ"א שם מסיים ודוקא בעופות השכיחים דהיינו ביצים תרנגולים אוזות וכיו"ב אבל אין לוקחים ביצים מעופות דלא שכיח יותר מעופות טמאים עד שיראה סימנים וכמו שנתבאר עכ"ל הרמ"א, ובטו"ז וש"ך ופרמ"ג שם הבינו דעת הרמ"א להתיר דוקא כשניכר בטב"ע שהם ביצי תרנגולים, אבל בשבורות אף באופן שנשברו מעצמן לעינינו, דלא שייך החשש דשמא לקחן מישראל טו"נ כדין דטרופות, ואפילו הכי אסור כיון דאין בהם הטב"ע, ודלא כהמחבר שהוא כדעת התוס' ורא"ש..."

אמנם במנחת יעקב מפרש דעת הרמ"א כמו שכתבנו שאינו חולק על המחבר. ואיך שיהיה במפעל מוחזק שאין טמאים מצויים שם בצירוף לחזקת אומן כשאין ריעותא על מראה החתיכת דג אין לאסור. אמנם אם לא ניתן להדמות אפי' באופן כללי למראה בשר מין דג כשר זה אין היתר כי אז אין מירתת על הגוי שיתבדה ואין מש"כ על הקופסה להחשיב כאילו אמר "אני מלחתי והוצתי מדג טהור".

אמנם לדעת האגר"מ והגר"י הענקין אין שייך חזקת אומן במפעלים שכל מגמתם להרוויח כסף ושלא יתפסו אותם בשקר ואם נזדמן הרוחה גדולה אולי יעשו הכל באיסור והם מוכנים לרמאות לזה. ובעל בית החרושת כמה פעמים אינו יודע בכלל מה נעשה עי' אגר"מ חל' יו"ד ד סי' א ועוד. לכן לדעתם אין שום דימיון במצב של המפעלים להיתר הביצים.

ויש להוסיף שאפי' חושבים שרוב מפעלים יש להם חזקת אומן אם חוששים לאחד שמזייף הדין הוא ביו"ד סי' קיד סעיף י שאסור מטעם כל קבוע וכש"כ לגבי דין קבוע. בלאו הכי מש"כ הוא רק לדעת הרמ"א שפסק "או גוי" לענין קרבי דגים (יו"ד סי' פג סעיף ז) ולא המחבר כי אינו מקיים את הגרסא לדין הגוי במס' חולין סג: וכדעת הרמב"ם שאינו גורס כן.